

๑๑๓. อนุปัสสนาสัมปทานแห่งนิตยกาล

Night and Day Excellence of the Contemplations

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

การพัฒนาปัญญาที่มีรากฐานมาจากไตรสิกขาและอริยอัฏฐังคิกมรรคนั้น เป็นกิจอันสำคัญของผู้ปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ที่จะละเลยไปไม่ได้เด็ดขาด ด้วยเหตุนี้ การถือข้อปฏิบัติตามคำสอนของพระศาสดาหรือพระไตรปิฎกนั้น จึงเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งเป็นระบบที่ถูกต้อง ไม่ใช่ความนึกคิดของบุคคลที่ถือเป็นครู ก็ยังไม่ใช่ปัญญาที่ถูกต้องในทุกประการ ผู้ที่ฟังจะนำมาถือปฏิบัติก็ยังคงต้องใช้เหตุผลและประกอบด้วยปัญญาที่ถึงพร้อม [ทิฏฐิสัมปทา] ความคิด คำแนะนำ คำสอนทั้งหลายนั้น ยังไม่ใช่สิ่งที่สมบูรณ์หรือไร้ข้อกังขาข้อสงสัย ที่ตั้งอยู่ตามกฎธรรมชาติหรือเป็นไปตามกำหนดธรรมดา ฉะนั้น การใช้วิจารณ์ญาณหรือจิตสำนึกที่ถูกต้องนั้น จึงเป็นภาระสำคัญที่พึงสำรวมระวังในอินทรีย์ทั้งหลายของตน นิสัยหรือพื้นจิตของผู้อื่นที่จะนำมาอาศัยเป็นแนวทางปฏิบัติธรรมนั้น ใช้ได้เพียงระยะหนึ่ง ไม่ใช่เรื่องโลกุตตรธรรม ที่จะนำมายึดถือได้อย่างยั่งยืนถาวรตลอดไปได้จริง การพิสูจน์ความเป็นจริงของทฤษฎีหรือข้อปฏิบัตินั้น เพื่อยืนยันถึงความ เป็นจริง พระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ไม่ได้รับการยกเว้นในเรื่องนี้ การพิสูจน์ทฤษฎีตามคำสอนของพระศาสดาจึงเป็นเรื่องหลักในการปฏิบัติธรรม อันเป็นขั้นตอนหนึ่งตามวิธีทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้น ในการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาทุกขั้นตอน เป็นกระบวนการพิสูจน์เชิงทฤษฎีด้วยการลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งยังมีพุทธศาสนิกชนจำนวนมากยังเข้าใจอย่างผิดๆ ในเรื่องนี้ ที่กล่าวว่า พระพุทธศาสนาเป็นทั้งปรัชญาและวิทยาศาสตร์จึงเป็นเรื่องที่ไม่ผิดจากความเป็นจริง การปฏิบัติธรรมจึงไม่ใช่การเรียนเวทมนต์คาถา แต่เป็นขั้นตอนทางวิทยาศาสตร์ ที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องทำหน้าที่ ในการพิสูจน์หาความจริงตามข้อกำหนดธรรมดานั้นๆ อย่างจริงจัง ให้ความเห็นตามเป็นจริงหรือตามข้อสมมติฐานของตนที่กำหนดไว้ ทักษะกระบวนการคิดที่เป็นแบบการวิจัยอย่างถูกขั้นตอนทุกประการ จึงเป็นทักษะสำคัญในการเจริญภาวนากรรมฐาน [สมถะและวิปัสสนา] ไม่ใช่การไปหลงอยู่กับเครื่องแต่กายชุดปฏิบัติธรรม [ผ้าขาว-ผ้าเหลือง] ที่ตกลงกันเองว่าตนเองบริสุทธิ์กว่าคนอื่น อันทำให้เกิดความทะเลาะงัดกับผู้อื่น มีความไม่รู้จริงปิดบังปัญญาให้มีดมน อนึ่ง ความบริสุทธิ์อันเกิดจากจิตที่สะอาดบริสุทธิ์ปราศจากนิเวศ และปัญญาอันบริสุทธิ์ที่รู้เห็นไปตามเป็นจริงนั้น เป็นภาวะสำคัญทางจิตใจของผู้ปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้ “การเจริญอนุปัสสนา” ทั้งหลายนั้น จึงเป็นแนวทางในการเจริญจิตใจและปัญญาให้บริสุทธิ์ รู้เท่าทันกับกิเลสที่กลุ่มมรุมในจิตใจ สามารถค้นหาอุบายวิธีที่แยบคาย ที่จะแก้ปัญหาคือหรือคลี่คลายปัญหาไปในทางที่ดีได้อย่างผู้มีปัญญา ประการสำคัญ ทำให้เกิดภูมิธรรมในวิปัสสนาภูมิ ได้แก่ **ขั้นที่ ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรีย์ ๒๒-อริยสัจ ๔-ปัจจุสมุปบาท ๑๒-และ-ปัจจุสมุปปันนธรรม-หรือ-ปัจจัยธรรม** ทั้งหมด ได้แก่ **“อทธา ๓ [กาล ๓]-สังเขป ๔-สนธิ ๓-วิภูฏะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒”** รวมทั้ง **“กฎแห่งกรรม”** และ **“กฎกรรมของสัตว์”** [กัมมัสสกตา] ดังนี้.

บทความที่ ๑๑๓ ประจำปี ๒๕๕๘ – อนุปัสสนาสัมปทานแห่งนิตยกาล

โดยพื้นฐานสามัญในการปฏิบัติธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้น คือ การสำรวมระวัง “สติ” [Mindfulness] คือ ความระลึกได้ นึกได้ สำนึกอยู่ไม่ปล่อย และ “สัมปชัญญะ” [Awareness] คือ ความรู้ชัด รู้ชัดสิ่งที่นึกได้ ตระหนัก เข้าใจชัดตามความเป็นจริง เมื่อมีสัมปชัญญะที่แก่กล้าและคมชัด ย่อมวิวัฒน์ไปสู่ “ญาณ” [Insight or Knowledge] คือ ความรู้ ความหยั่งรู้ หนึ่ง คำว่า “สติ” กับ “สัมปชัญญะ” [ธรรมมีอุปการะมาก ๒: ธรรมที่เกื้อกูลในกิจหรือในการทำความดีทุกอย่าง] เป็นคำศัพท์ที่อยู่ในลักษณะ “ปัสสัทธิยูกพาที” คือ ใช้คู่กันหรือเกิดคู่กันมีนัยในทางเดียวกัน เรียกรวมกันว่า “สติสัมปชัญญะ” [Temperance] คือ ระลึกได้ และรู้ตัวอยู่เสมอ โดยฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรถ้า ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท ที่เรียกว่า “มฤตฐัจจะ” [Forgetfulness] คือ การอยู่อย่างขาดสติ ไม่มีสติ ระลึกลำบากไม่ได้ ระลึกย้อนไปก็ไม่ได้ นึกไม่ออก จำไม่ได้ ฟันเฟือง หลงลืม หรือตรงกับ คำว่า “อัสสัมปชัญญะ” [Lack of Intelligence] คือ ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามความเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอาให้ถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา ความไม่กระทำให้ประจักษ์ ความทรมานปัญญา ความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง ความลุ่มหลง ความหลงไหล อวิชชา โอะมะคืออวิชชา โยคะคืออวิชชา อนุสัยคืออวิชชา ปริยฐานคืออวิชชา ลิมคืออวิชชา อกุศลมูลคือโหมะ เพราะฉะนั้น คำว่า “สัมปชัญญะ” จึงตรงกับคำว่า “อวิชชา” [Ignorance] คือ ความไม่รู้จริง ความไม่รู้แจ้งใน “อริยสัจ ๔-เหตุผลในกาลทั้ง ๓ อย่าง-อิทัปปัจจยตา” หรือ คำว่า “โหมะ” [Delusion] คือ ความหลง ซึ่งหนักไปทางเหงาซึมมงาย หรือ โง่ไม่มีคำนิ คือก โง่แบบบริสุทธ์ด้วยชาติกำเนิดเลย หรือ โง่จริงๆ ไม่ใช่เล่นๆ เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมอย่าไปศรัทธาเคารพนับถือยึดมั่นในความโง่อย่างเด็ดขาด อันจะเป็นภัยร้ายแก่ “กรรมฐาน” [Meditation or Mental Exercises] ของตนอย่างแน่นอน ดังนั้น การเจริญภาวนากรรมฐานนั้น จึงมีข้อเกิดขึ้น ๒ ฝ่าย ได้แก่ (๑) “อวิชชา” [ค้นหา-อุปาทาน] กับ (๒) “ฉาน-ญาณ” [ปัญญาในสมาธิ] คือ ญาณทัสสนะ-ยถาภูตญาณทัสสนะ กับ ปัญญาในวิปัสสนา คือ จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชชา-แสงสว่าง หรือ ยถาภูตญาณ คือ (๑) การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในรูป พ้นจากความหลงโดยความเป็นสภาพเที่ยง จากความไม่รู้ (๒) การพิจารณาเห็นความแปรปรวนในรูป พ้นจากความหลงในความปรารถนา จากความไม่รู้ (๓) การพิจารณาเห็นความว่างเปล่าในรูป พ้นจากความหลงโดยความยึดมั่น จากความไม่รู้ ความรู้ทั้งหมดนี้ อันมีฐานจากปัญญารู้แจ้งโดยโยนิโสมนสิการแห่งปัจจุสมุปบาท) หนึ่ง ประการสำคัญ อย่าเข้าใจผิดด้วย ความเห็นถือผิดแห่งมิจฉาทิฏฐิ โดยวิปริตคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง ที่ว่า “พระพุทธศาสนาไม่แตกต่างจากไสยศาสตร์อย่างเด็ดขาด” แต่ในความเป็นจริงนั้น หลักพุทธธรรมนั้น เป็นพื้นฐานสำคัญแห่งต้นแบบของทฤษฎีศาสตร์ทั้งหลายในปัจจุบัน เพราะการวิวัฒน์ปัญญาในภูมิแห่งสมถกรรมฐานกับวิปัสสนากัมมัฏฐานนั้น เป็นขั้นตอนการศึกษา ค้นคว้า วิจัยธรรม ที่ตั้งบนพื้นฐานความจริง “สัจธรรมแห่งธรรมชาติ” ที่เรียกว่า “กฎธรรมชาติ” [Natural Law] ไม่กฏฝิ่บฝิ่ฝิ่ฝิ่ฝิ่ฝิ่ หรือฝิ่ฝิ่ฝิ่ฝิ่ฝิ่ฝิ่ ะไรทั้งนั้น ปัญญาความรู้ที่เกิดขึ้น จึงเรียกว่า “วิชา” [ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ หรือ อภิญญา: ความรู้

ยิ่งยวด-ความรู้คุมขัด] ไม่ใช่ “**ติรัจฉานวิชา**” [วิชาทางโลกใช้ทำมาหากิน ไม่ได้นำพาให้หลุดพ้นจากทุกข์อย่างแท้จริง รวมทั้งความรู้ในทางไสยศาสตร์ เวทมนต์ อาคม อิทธิฤทธิ์] เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้น จึงเป็นเรื่องความเป็นนักวิทยาศาสตร์ทางด้านธรรมที่เหนือวิสัยโลกขึ้นไป

ฉะนั้น เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมหรือสาธุชนทั่วไปทั้งหลาย ที่เป็นผู้สนใจในการปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแท้จริง [ไม่ใช่สักธรรมปลอม ที่เจ้าสำนักคิดประดิษฐ์ขึ้นเอง] นั้น ย่อมเกิดปัญญา ๒ อย่าง ได้แก่ (๑) “**ปัญญาเห็นธรรม**” คือ “**ธัมมัญญัตติญาณ**” ความรู้ในองค์ประกอบ ๑๒ ประการ ที่เกิดขึ้นด้วยเหตุและผลในหลัก “**อิทัปปัจจายตา-ปฏิจจสมุปบาท**” [ด้วยการคิดอย่างถูกวิธีด้วยอุบายวิธีที่แยบคายในใจ ที่เรียกว่า “**โยนิโสมนสิการ**” โดยรู้เห็นด้วยดวงตาเห็นธรรมใน “**ธรรมจักร**” คือ อาณาจักรแห่งธรรมทั้งปวง] กับ (๒) “**ปัญญาตรัสรู้**” [สัมโพธิญาณ] คือ ความรู้แจ้งความเห็นจริงที่แทงตลอดในธรรมทั้งปวง ที่เป็นไปตามหลัก “**อริยสัจ ๔-กิจในอริยสัจ ๔**” ที่สัมปยุตต์ด้วย “**โพธิปักขิยธรรม ๓๗**” คือ องค์ธรรมเครื่องเกื้อกูลการตรัสรู้และอริยมรรค [มรรค ๔-อริยมรรคมีองค์ ๘] และปัญญาพิจารณาทบทวนในโลกุตตรธรรมทั้ง ๕ ประการ ได้แก่ “**อริยมรรค ๔ [ข้อ ๑-๘ ในสัมมัตตะ ๑๐ = อริยมรรคมีองค์ ๘]-อริยผล ๔-นิพพาน ๑**” ที่เรียกว่า “**ปัจจบเวกขณญาณ**” [ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ ๓ มี ๓ รอบ มี ๑๒ อากาโร คือ ญาณ ๓: สัจจญาณ-กิจจญาณ-กตญาณ เข้าสัมปยุตต์ด้วย **กิจในอริยสัจ ๔: ปริญญา-ปหานะ-สังนิกิริยา-ภาวนา**] ที่เกิดขึ้นพร้อม “**อสาวิักขยญาณ**” [มีอากาโร ๖๔ ที่สัมปยุตต์ระหว่าง **อินทรีย์ ๓** กับ **อินทรีย์ ๘ ประการ** ใน **อริยมรรค ๔** กับ **อริยผล ๔** [สัมมาญาณ = หยั่งรู้ชอบ ข้อ ๕ ในสัมมัตตะ ๑๐] ที่เรียกว่า “**สัมมาวิมุตติ**” [ข้อ ๑๐ ในสัมมัตตะ ๑๐] คือ **หลุดพ้นชอบ** ได้แก่ “**อรหัตตผลวิมุตติ**” = **วิมุตติญาณทัสสนชั้น** คือ หมวดการรู้การเห็นในวิมุตติประมวลธรรมทั้งหลาย เช่น **ผลญาณ-ปัจจบเวกขณญาณ-อสาวิักขยญาณ** ซึ่งทำให้บรรลุดัง “**นิพพาน**” ที่เรียกว่า “**วิมุตติชั้น**” คือ กองวิมุตติ ประมวลธรรมทั้งหลาย เช่น **วิสุทธิ ๗-ปหาน ๕-วิราคะ ๕-วิโมกข์ ๕-นิโรธ ๕-สันติ-นิพพาน ๒ เป็นต้น**] แต่อย่างไรก็ตาม ในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติธรรมจนกระทั่งถึง “**นิพพาน**” ที่ประกอบด้วยจิตดวงสุดท้ายซึ่งจะดับไป เมื่อพระอรหันต์ดับขันธปรินิพพาน [ชีวิตสมมติ = กาลกิริยา คือ การกระทำกาละ-การตาย-มรณะ] ด้วย “**อนุปาทิสถนิพพานธาตุ**” [อนุปาทิสถบุคคล = พระอเสขะ] นั่นคือ “**จริมกจิต-ปรินิพพานจิต-จริมกวิญญาณ**” ก็ต้องประกอบด้วยจิตวิญญาณ ที่เรียกว่า “**สติสัมปชัญญะ**” ตลอดเวลา

แต่อย่างไรก็ตาม พระตถาคตทรงให้ความสำคัญเรื่อง “**ความเป็นธาตุ**” ไม่ว่าจะ เป็น (๑) โลกฝ่ายรูปธรรม หรือ “**สสารวัตถุ**” หรือ (๒) โลกฝ่ายนามธรรม หรือ “**จิตวิญญาณ**” ก็ตาม โดยให้ “**ชั้น ๕-เบญจชั้น**” เป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ในภาวนากรรมฐาน [สมณะและวิปัสสนา] และในขั้นตอนการศึกษาวิจัยธรรมนั้น เป็นวิธีทางวิทยาศาสตร์ [Scientific Methods] เพราะมีขั้นตอนค้นหาความจริง ที่มีแบบแผนและขั้นตอนที่อ้างอิงทฤษฎี ด้วยการให้เหตุผลประกอบด้วยปัญญา [อนุมาน-อุปมานเชิงตรรกวิทยา] ซึ่งวิธีการของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีมาก่อนสำนักปรัชญา [หลักการและใช้เหตุผลในตรรก] ทั้งหลายและนักวิทยาศาสตร์

สมัยปัจจุบันที่เน้นการแสวงหาความรู้ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ ที่เรียกว่า “ระเบียบวิธีวิจัย” เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งหลายนั้น ต้องเข้าใจให้ถูกต้องเป็นวิทยาศาสตร์เช่นกัน ไม่ใช่ไสยศาสตร์ หรือห่มผ้าเหลืองแล้วเป็นหมอผี หมอเวทมนต์ หมออาคมคุณไสยต่างๆ ขายจี๋หน้าผู้มีปัญญาในโลกเปลวๆ ฉะนั้น การปฏิบัติธรรมจึงกลายเป็นทักษะความเชี่ยวชาญด้าน “การบริหารจัดการปัญญาความรู้” [KMS: Knowledge Management Skills] โดยตรง หนึ่ง ฐานความรู้ [ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา] ของผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ถึงแม้จะมาจากพื้นฐานที่แตกต่างกัน แต่ก็สามารถปรับเปลี่ยนให้ดีขึ้น ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันได้ อย่าไปเข้าใจผิดว่า พอพูดถึงปฏิบัติธรรมคือการนำคัมภีร์โบราณเก่าๆ ขึ้นมาสวดมนต์ให้ดูขลังศักดิ์สิทธิ์แต่ประการใด มีการวางด้ายสายสิญจน์เพื่อให้เป็นมงคล ผู้ทำพิธีต้องกินหมากปากแดงด้วยรำยมนต์ขลังนักแล ถ้าเป็นบ้านไม้หรือศาลาไม่มีม็องคค์ประทับด้วย จะมีเสียงบ้านสะเทือนประกอบด้วย ถูกใจพวกงมงายขนานแท้ สภาพที่บรรยายมานี้ เรียกว่า “อวิชชา” หมายถึง ความไม่รู้จริง ความไม่เห็นจริง เพราะเป็นความเข้าใจผิด หรือเป็นความเห็นที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เพราะหลงใหลขาดสติไว้ก่อน เพราะเป็นความเชื่อตามขนบธรรมเนียมทางสังคมไทยที่มีมาแต่ดั้งเดิม ที่คนส่วนใหญ่เป็นชาวไร่ชาวนา และต้องยากจนด้วย หรือองอาจด้วย จึงจะสมบูรณ์ครบองค์ประกอบ แต่อย่าลืมถึงเรื่อง “สัมปทา” ใน ๓ ประการ ที่พระศาสดาทรงเน้นให้คนทำในกรรมดี ดังนี้

(๑) สีสัมปทา-ทัญญูสัมปทา

(๑.๑) “**สีสสัมปทา**” หมายถึง ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ความไม่ล่วงละเมิดทางวาจา ความไม่ล่วงละเมิดทางกายและทางวาจา สีสังวรแม้ทั้งหมด จัดเป็น “**สีสสัมปทา**” ฉะนั้น

คำว่า “**สีสสัมปทา**” ความว่า *โสรัจจะ* [*โสรัจจะ*] คือ ความเสงี่ยม อหยาศัยงาม รักความประณีตหมดจดเรียบร้อยงดงาม มักคู่กับ “**ขันติ**” คือ ความอดทน อดได้ทนได้เพื่อบรรลุความดีงามและความมุ่งหมายอันชอบ เรียกว่า “**ธรรมทำให้งาม ๒**”] นั่นเอง ที่กล่าวไว้ข้างต้นอย่างนี้ว่า บรรดาธรรมเหล่านั้น “**สีสสัมปทา**” คือ อะไร คือ ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ดังนี้ เรียกชื่อว่า “**สีสสัมปทา**” เพราะยังยึดให้ถึงพร้อมบริบูรณ์ แต่คำที่กล่าวในที่นี้ว่า “**สีสสังวรทั้งหมด**” ชื่อว่า **สีสสัมปทา**” นี้ กล่าวไว้ เพื่อจะรวมเอาความไม่ล่วงละเมิดทางใจเข้ามาด้วยให้ครบถ้วน และ คำว่า “**ทัญญูสัมปทา**” หมายถึง “**ญาณอันเป็นเครื่องทำทัญญูให้บริบูรณ์**” ที่มาแล้วอย่างนี้ว่า บรรดาธรรมเหล่านั้น “**ทัญญูสัมปทา**” คืออะไร คือความรู้ความเข้าใจเช่นนี้ว่า ให้ท่านมีผล บุญมีผล เป็นต้น ซึ่งท่านผู้รู้ทั้งหลายทำความข้อนี้ให้แจ้งแล้ว จึงประกาศไว้

(๑.๒) **“ทฤษฎีสัมปทา”** หมายถึง ความเห็นว่า (๑) ทานที่บุคคลให้แล้วย่อมมีผล (๒) การบูชาย่อมมีผล (๒) การบวงสรวงย่อมมีผล (๓) ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วมีอยู่ (๔) โลกนี้มีอยู่ (๕) โลกอื่นมีอยู่ (๖) มารคามีอยู่ (๗) บิคามีอยู่ (๘) สัตว์ที่จุติและอุบัติมีอยู่ (๙) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีอยู่ในโลก (๑๐) สมณพราหมณ์ที่ทำให้แจ้ง ซึ่งโลกนี้และโลกอื่น ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ได้มีอยู่ในโลก ดังนี้ **ปัญญา**: กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลูก **ปัญญา**: ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทฤษฎีมีลักษณะเช่นว่านี้ อันใด นี้เรียกว่า **“ทฤษฎีสัมปทา”** สัมมาทฤษฎีแม้ทั้งหมด จัดเป็น **“ทฤษฎีสัมปทา”**

(๒) **ศีลวิสุทธิตฤษฎี-ทฤษฎีวิสุทธิตฤษฎี**

(๒.๑) **“ศีลวิสุทธิตฤษฎี”** หมายถึง ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ความไม่ล่วงละเมิดทางวาจา ความไม่ล่วงละเมิดทางใจและทางวาจา นี้เรียกว่า **“ศีลวิสุทธิตฤษฎี”** ศีลสังวรแม่ทั้งหมด จัดเป็น **“ศีลวิสุทธิตฤษฎี”**

(๒.๒) **“ทฤษฎีวิสุทธิตฤษฎี”** หมายถึง ญาณเป็นเครื่องรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน [กัมมัตสกตญาณ] ญาณอันสมควรแก่การหยั่งรู้อริยสัจจ์ [สัจจानุโลมิกญาณ] ญาณของท่านผู้พร้อมเพรียงด้วยมรรค [มรรคญาณ] ญาณของท่านผู้พร้อมเพรียงด้วยผล [ผลญาณ]

(๓) **ความหมดจดแห่งทฤษฎี-ความเพียรแห่งบุคคลผู้มีทฤษฎีอันหมดจด**

(๓.๑) **“ความหมดจดแห่งทฤษฎี”** หมายถึง **ปัญญา**: กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลูก **ปัญญา**: ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทฤษฎี

(๓.๒) **“ความเพียรแห่งบุคคลผู้มีทฤษฎีอันหมดจด”** หมายถึง การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประดับประคองธุระ วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยพละ สัมมาวายามะ

ฉะนั้น ความเชื่อตามขนบธรรมเนียมโบราณว่า วิญญาณในปรโลกมีจริง การทำบุญอุทิศส่วนกุศลมีจริง เพราะเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ที่เรียกว่า “สัทธา ๔” ดังนี้

“สัทธา ๔” หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ได้แก่

- (๑) “**กัมมสัทธา**” คือ เชื่อกรรม เชื่อการกระทำ เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่า: “เมื่อทำอะไร โดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความดีความชั่วมีขึ้นในคน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่า” และเชื่อว่า: “ผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจอนานหรือนอนคอยโชค” เป็นต้น
- (๒) “**วิปากสัทธา**” คือ เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่า “กรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว”
- (๓) “**กัมมัตถกตาสัทธา**” คือ เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่า: “แต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน”
- (๔) “**ตถาคตโพธิสัทธา**” คือ เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๕ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง

นอกจากนี้ ก็ให้พัฒนาความเชื่อ ความศรัทธา ความเลื่อมใสด้วยปลงใจเชื่ออย่างแท้จริง ปราศจากข้อสงสัย ในแนวคิดที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติในการเจริญภาวนากรรมฐานในอีก ๔ ประการ ที่เรียกว่า “สัทธา ๔” ดังนี้

“สัทธา ๔” หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ได้แก่

- (๑) “**อาคมนสัทธา**” [อาคมนิยสัทธา-อาคมสัทธา] คือ ความเชื่อความมั่นใจของพระโพธิสัตว์ อันสืบมาจากการบำเพ็ญสั่งสมบารมี
- (๒) “**อริคมสัทธา**” [อริคมนสัทธา] คือ ความเชื่อมั่นของพระอริยบุคคล ซึ่งเกิดจากการเข้าถึงด้วยการบรรลुरुธรรมเป็นประจักษ์
- (๓) “**โอกัปปนสัทธา**” [โอกัปปนนิยสัทธา-อโหมกซ์-อโหมกขสัทธา] คือ ความเชื่อหนักแน่นสนิทแน่ว เมื่อได้ปฏิบัติก้าวหน้าไปในการเห็นความจริง
- (๔) “**ปสาทสัทธา**” คือ ความเชื่อที่เป็นเพียงความเลื่อมใสจากการได้ยินได้ฟัง

ด้วยเหตุนี้ ความเชื่อบางอย่างตามขนบธรรมเนียมโบราณนั้น ไม่ใช่จะผิดไปทุกเรื่อง ถ้าคิดจริงๆ เผ่าพันธุ์คนไทยน่าจะสูญพันธุ์ไปจากโลกนานแล้ว ยกเว้นจะมีสงครามล้างเผ่าพันธุ์ ที่เคยนิยมในประเทศข้างบ้านเรามาแล้ว หรือกำลังนิยมมากในแถบตะวันออกกลาง สงสัยพวกนี้จะไปกิน “มะเขือบ้ำ” [มีลูกผลคล้ายมะเขวยกแล้วเมฆาขาดสติ สั่งให้ทำอะไร ก็ทำตาม ยกเว้น สั่งให้รวย หรือให้บรรลुरुธรรม ไม่ได้ผล] มากไปหรือเปล่า

ไม่แน่ใจ เลยจำพวกกันเองไม่ได้ ยิ่งกันใหญ่ แกรมประจางพฤติกรรมให้คนรู้ทั่วโลกผ่านอินเทอร์เน็ตอีกต่างหาก [อาการนี้ เกิดจาก **โรค-โทสะ-โมหะ** คือ **วิเมตตาธรรม** (จิตพยาบาท-คิดประทุษร้ายกันเอง) หรือ **เมตตากรรม** ต่อเพื่อนผู้ร่วมทุกข์บนโลกนี้ด้วยกัน พวกที่ได้ประโยชน์ในการนี้ คือ บริษัทขายยาและบริษัทค้าอาวุธ ที่ประกอบมีจลาอาชีวะ ก็คงหนีไม่พ้นคนอิสานไปปรับจ่างก่อสร้างให้ใหม่อีกเหมือนเดิม ไม่แน่ใจ บางอาคารที่คนอิสานไปปรับก่อสร้าง ลูกปืนยังไม่เข้าหรือไม่ระเบิด ไม่มีหลักฐานยืนยัน เป็นการช่วยคนดีไม่ให้เดือดร้อนได้ ในการปฏิบัติธรรม ต้องการบุคคลไม่ประกอบด้วยความประมาท มีสติสัมปชัญญะยังดีอยู่ สอนกันได้ ห้ามกันได้ ไม่ใช่เป็นผู้มีจิตหลุดลอยไปภพอื่นแล้ว หรือท่านมีองค์ลงบอยไม่เป็นตัวของตัวเอง [ผู้สันตฺตกรรมิกกล่าวว้: วิธีแก้ทางองค์ลง หาของกินให้กิน เช่น ให้กินแต่พริก สูบยาเส้นพริก เวลาองค์มากก็ให้เผาอบมะพร้าวหรือหญ้าแห้งรอบๆ บ้าน ให้รมควันด้วย ก็น่าจะให้องค์ขออนุญาตย้ายไปเจ้าใหม่ เพราะเจ้านี้ไม่ไหวมีแต่ของเผ็ดๆ แสบๆ เหม็นควันเปลือกมะพร้าว ไม่เหมือนอยู่ปรโลก น่าจะเจ็ดหลาบจำ ไม่มาลงอีก แต่ถ้าเป็นตีทางอิสานและทางใต้ ให้เพิ่มพริกอีกเป็นเท่าตัว อย่ามีเครื่องเคียงแก้เผ็ด ทั้งตีและคนคงไปคนละทางแน่นอน และรวมทั้ง ผู้จัดหาของเช่น ไหว้ก็แสบด้วย แต่ต้องระวังคนองค์ลงจะท้องไส้จะชำรุดและเป็นริดสีดวงจุกด้วย] แต่ในทางศาสนานั้น เรื่องความเชื่อ ความศรัทธา ความเลื่อมใส ทั้งหลายนั้น เป็นภาวะจิตของส่วนบุคคลว่าจะมีปัญญามากน้อยแค่ไหน มีเหตุผลประกอบมากเพียงใด เพราะธรรมทั้งหลายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเรื่อง “**ปัญญาบริสุทธิ**” [**ภาวนามยปัญญา** ไม่ใช่ **ปัญญาสามัญ** ตามที่ชาวบ้านคิดกันที่สทรรคด้วยกิเลสตัณหา “**โรค-โทสะ-โมหะ**” ไม่ใช่่น้อย] นั่นคือ คิดรู้เห็นได้หมดตั้งแต่ลมหายใจเข้าออกจนถึงภาวะจิตทั้งหมด และปัญญาที่จะเกิด จนกลายเป็น “**ความรู้หลากหลายที่มีระบบระเบียบ**” [ปัญญาเห็นธรรม] จนกลายเป็น “**ปัญญาตรัสรู้**” ได้ แต่คราวนี้ มีข้อน่าสงสัยว่า ทำไมคนไทยส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยเชื่อว่า ไปอยู่วัดพูดคุยสนทนากับพระกับเจ้าทำให้ฉลาด แต่ไปเชื่อโรงเรียนที่ผู้สอนยังด้อยคุณภาพทางปัญญาเป็นส่วนใหญ่ หรือว่าเจ้าของวัดทุกวันนี้ด้อยคุณภาพทางปัญญาเหมือนกับโรงเรียน กลัวโรงเรียนจะได้ดีกว่า สังคมทุกส่วนต้องรับผิดชอบร่วมกัน ไม่ใช่ถือเป็นเรื่องธุระไม่ใช่ ถ้ายังไม่หัก หนุงไม่หนวก ตายังไม่ฟาง ก็แวะไปดูทั้งวัดข้างบ้านและโรงเรียนข้างครัว หนอยก็แล้วกัน เดี่ยวจะพากันไปกันใหญ่ ไร่มาตรการควบคุม ประการสำคัญ อย่าให้คนโง่ จิตเป็นอกุศล บริหารทั้งวัดและโรงเรียนก็แล้วกัน ก็อย่าใช้ “**กฎหมาย**” แล้วคิดว่าเป็น “**กฎประชาธิปไตย**” ก็แล้วกัน เพราะชาวบ้านมีไม่ขีดไฟพร้อมเผาทุกอย่างได้เหมือนกัน จำพวกกันเองไม่ได้ สิ่งนี้เป็นเรื่องอัศจรรย์เคยเกิดในสังคมไทยมาแล้ว ตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยาโน้น และในประวัติศาสตร์ชาติไทยนั้น พลังปัญญาของสมณะในครั้งอดีต ช่วยทำให้บ้านเมืองไทยรอดพ้นจากวิกฤตมาแล้วหลายรอบเหมือนกัน เพราะเป็นปัญญาที่บริสุทธิ์ ไม่ได้ติดลูกคิดจิ้มเครื่องคิดเลขหาประโยชน์ไว้ล่วงหน้า เหมือนพวกนักธุรกิจ โส โครกนักการเมืองสกปรกในปัจจุบันคิดกัน ที่กล่าวเช่นนี้ ให้ส่งเสริมคนดี

อย่างไรก็ตาม “**สัทธา ๔**” ชุดแรกนั้น เป็นเรื่องแบบชาวบ้านสาธุชนทั่วไป ฟังเป็นไปตามนั้น ส่วน “**สัทธา ๔**” ชุดหลังนั้น เป็นข้อประพฤตปฏิบัติของผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลายพึงกระทำอันยิ่ง ก็ถ้าไม่เชื่อเช่นนั้น ก็ไม่รู้จะมาปฏิบัติธรรมหาวิมานอะไรกันอีก หรือจะมาสร้างภาพในวัดในสถานปฏิบัติธรรม ก็ไม่น่าจะเป็นวาระ

สำคัญอะไรที่ต้องมารักวัดและสถานปฏิบัติธรรมเปล่าๆ หาช่องทางอื่นสร้างภาพ [ชั่วๆ อกุศล] ก็ได้ แต่ทางที่ดีไม่ควรประพฤติกุศลกรรมเช่นนั้น ไม่ว่าจะไปไหนก็ตาม จะไปสร้างความเดือดร้อนให้ตัวเองหรือชาวบ้านทำไม โดยเฉพาะ วัดและสถานปฏิบัติธรรม ที่เรียกว่า “เขตอภัยทาน” ไม่ใช่ “เขตปลอดอาวุธ” ที่คนเลวจะมารวมกัน เช่น สถานเริงรมย์ยามกลางค่ำ ที่นั่นคือวัด ที่นั่นก็คือสถานปฏิบัติธรรม “อย่าไปรบกวน” ไปแสดงอำนาจบารมีว่า “ตนเป็นเจ้าของวัด-เป็นเจ้าของพระ” แทนที่จะช่วยกันสร้างร่มเย็น สงบสุข เหมาะเป็นสัปปายะเกื้อหนุนในการเจริญสมาธิภาวนา กลับแสวงหาผลประโยชน์ที่ช้อนเร้นกัน ทุกคนในสังคมมีส่วนช่วยเหลือวัดหรือสถานปฏิบัติธรรม ให้เป็นสถานพัฒนาจิตและปัญญาอย่างแท้จริงได้ รวมทั้งฝ่ายโรงเรียน อย่างปล่อยให้พวกคีย์นำสังคมของท่านอย่างขาดสติสัมปชัญญะ อย่าให้ถึงยุคที่ว่า “คนดีหาย หักคนชั่วเสนอหน้า” ก็แล้วกัน ช่วยกันคนละไม้คนละมือ อย่างดูเฉยๆ มีความคิดดีๆ ก็ช่วยสังคมหน่อย คนดีจริงนั้น ยังเป็นที่ต้องการของเหล่านุญช้และเทวดา

ในคราวนี้ แล้วท่านทั้งหลายจะหาปัญญาที่ไหนมาก็คงได้เป็น “ทุนทางปัญญา” ร่วมกันทั้งสังคม เรื่องนี้ไม่ใช่ขี้ๆ เป็นเรื่องระดับสังคมที่ศิวิไลซ์ที่เขาทำกัน ท่านทั้งหลายมีเกียรติมากในเรื่องนี้ ก็ถือโอกาสเรียนเชิญไม่ให้โง่สืบต่อไป เป็นตัวอย่างที่ดีแก่วงศ์ตระกูลและสังคม สิ่งนี้ถือเป็นวาระแห่งบ้านและสังคม คาทาที่ต้องท่องจำไว้ว่า “ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าจะไม่โง่อีกแล้ว” นั่นคือ “มาปฏิบัติธรรมเสียดีๆ” เป็นการสร้างบุญบารมีให้แก่ตนเองจริงๆ แนวทางในการปฏิบัติธรรมนั้น มี ๒ ขั้นตอน ที่พึงปฏิบัติให้จริงจังเพื่อให้บรรลุถึงคุณชาตินี้ ที่เรียกว่า “พุทธคุณ ๒” [Attributes of the Buddha] ดังนี้

“พุทธคุณ ๒” หมายถึง **คุณของพระพุทธเจ้า** ได้แก่

- (๑) “**อัครจิตสมบัติ**” คือ ความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ตน ทรงบำเพ็ญประโยชน์ส่วนพระองค์เองเสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว ในพระคุณข้อนี้มุ่งเอา “**พระปัญญา**” เป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จ (๑) “**พุทธภาวะ**” คือ “**ความเป็นพระพุทธเจ้า**” และ (๒) “**ความเป็นอัครนาคะ**” คือ “**การพึ่งตนเองได้**”
- (๒) “**ปรหิตปฏิบัติ**” คือ การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ทรงบำเพ็ญ “**พุทธจริยา**” เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ในพระคุณข้อนี้มุ่งเอา “**พระกรุณา**” เป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จ (๑) “**พุทธกิจ**” คือ “**หน้าที่ของพระพุทธเจ้า**” และ (๒) “**ความเป็นโลกนาถ**” คือ “**ความเป็นที่พึ่งของชาวโลกได้**”

“**พุทธจริยา ๓**” หมายถึง **พระจริยาในหน้าที่-การทรงบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้า** ได้แก่

- (๑) “**โลกัตถจริยา**” คือ พระพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่โลก
- (๒) “**ญาติัตถจริยา**” คือ พระพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่พระญาติตามฐานะ
- (๓) “**พุทธัตถจริยา**” คือ พระพุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์ตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้า

ในการปฏิบัติธรรมนั้น (๑) ถ้าเป็นฝ่ายคฤหัสถ์ภราดรทั้งหลาย [พุทธบริษัท ๒: อุบาสก-อุบาสิกา] นั้น คือ “ความเป็นสัตบุรุษ” [อริยบุคคล ๓: โสดาบัน-สกทาคามี-อนาคามี] ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้นี้ โดยใช้สถานที่สัปปายะที่เกื้อหนุนในการเจริญสมาธิภาวนาหรือภาวนากรรมฐาน เช่น บ้าน ป่าช้า ป่าช้ำ วัด สถานปฏิบัติธรรม เพื่อดำเนินกิจในพระศาสนาในข้อถัดไป และ (๒) ถ้าเป็นฝ่ายสมณะทั้งหลาย [พุทธบริษัท ๒: ภิกษุ-ภิกษุณี] นั้น คือ การพัฒนาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์และเกิดปัญญาญาณ เพื่อให้บรรลุถึงคุณชาติในพระธรรมวินัยนี้ ที่เรียกว่า “ความเป็นพุทธะ-ความเป็นพระพุทธเจ้า” [อริยบุคคล ๑: พระอรหันตชีมาสพ] ที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต โดยใช้สถานที่สัปปายะที่เกื้อหนุนในการเจริญสมาธิภาวนาหรือภาวนากรรมฐาน เช่น การเดินธุดงค์ ป่าช้า ป่าช้ำ วัด กุฏิ ที่พักสงฆ์ สถานปฏิบัติธรรม ฉะนั้น ในการเลือกสถานปฏิบัติธรรมนั้น ก็มีส่วนสำคัญที่จะเกื้อหนุนให้สำเร็จในการบรรลุอิทธิธรรม [เนกขัมมะ-สมณธรรม] โดยมีภาวะที่เรียกว่า “ธรรมเสมอ” เกิดขึ้น [โพธิปักขิยธรรม ๓๗] นั่นคือ “สัทธมฺโม” ชื่อว่า “ธรรมเสมอ” เพราะอรรถว่าเป็น “ธรรมสงบ” [สมธรรม] เป็น “ธรรมประณีต” ชื่อว่า “สงบ” เพราะไม่มีประมาณ ชื่อว่า “ประณีต” เพราะอรรถว่าเป็นธรรมสูงสุดกว่า “ธรรมทั้งปวง” คือ “ขั้น ๕-อายุตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อภัยกถธรรม-กามาวจรธรรม-รูปาวจรธรรม-อรูปาวจรธรรม-โลกุตระธรรม” ในทางตรงกันข้าม คำว่า “วิสมมา” เพราะไม่เสมอเอง และเพราะเป็นเหตุแห่งความไม่เสมอ ให้พิจารณาคำว่า “สมธรรม” [ธรรมสงบ] ซึ่งประกอบด้วยกัน ๒ ส่วน ได้แก่ สมถะกับวิปัสสนา ดังนี้

[๗๒๕] คำว่า “สมธรรม” [ธรรมสงบ] ความว่า (๑) เพราะท่านละกามฉันทะได้แล้ว “เนกขัมมะ” จึงเป็น “สมณธรรม” (๒) เพราะท่านละพยาบาทได้แล้ว “อภัยบาท” จึงเป็นสมธรรม (๓) เมื่อท่านละถีนมิทระได้แล้ว “อาโลกสัญญา” จึงเป็นสมธรรม (๔) เพราะท่านละอุทธัจจะได้แล้ว “อวิกเขปะ” จึงเป็นสมธรรม (๕) เพราะท่านละวิจิกิจฉาได้แล้ว “ธรรมววัตถาน” จึงเป็นสมธรรม (๖) เพราะท่านละอวิชชาได้แล้ว “ฉาน” [ญาณ] จึงเป็นสมธรรม (๗) เพราะท่านละอโรติได้แล้ว “ความปราโมทย์” จึงเป็นสมธรรม (๘) เพราะท่านละนิรวณฺ์ได้แล้ว “ปฐมฉาน” จึงเป็นสมธรรม (๙) เพราะท่านละวิตกวิจารณ์ได้แล้ว “ทุติยฉาน” จึงเป็นสมธรรม (๑๐) เพราะท่านละปีติได้แล้ว “ตติยฉาน” จึงเป็นสมธรรม (๑๑) เพราะท่านละสุขได้แล้ว “จตุตถฉาน” จึงเป็นสมธรรม (๑๒) เพราะท่านละ รูปสัญญา ปุณฺณสัญญา นานัตตสัญญา ได้แล้ว “อากาสาณฺญายตนสมาบัติ” จึงเป็นสมธรรม (๑๓) เพราะท่านละ อากาสาณฺญายตนสัญญาได้แล้ว “วิญญาณฺญายตนสมาบัติ” จึงเป็นสมธรรม (๑๔) เพราะท่านละ วิญญาณฺญายตนสัญญาได้แล้ว “อากิญจัญญายตนสมาบัติ” จึงเป็นสมธรรม (๑๕) เพราะท่านละ อากิญจัญญายตนสัญญาได้แล้ว “เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ” จึงเป็นสมธรรม [ในอันดับ ข้อ ๑๖-๓๗ คือ มหาวิปัสสนา ๑๘] (๑๖) เพราะท่านละนิจจสัญญาได้แล้ว “อนิจจานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม (๑๗) เพราะท่านละสุขสัญญาได้แล้ว “ทุกขานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม (๑๘) เพราะท่านละอตตสัญญาได้แล้ว “อนัตตานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม (๑๙) เพราะท่านละนันทสัญญา [ความเพลิดเพลิน] ได้แล้ว “นิพพิทานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม (๒๐) เพราะท่านละราคสัญญาได้แล้ว “วิ

รากานุปัสสนา” จึงเป็นสมุทรรวม (๒๑) เพราะท่านละสมุทตัญญาได้แล้ว “นิโรธานุปัสสนา” จึง
 เป็นสมุทรรวม (๒๒) เพราะท่านละอาทานตัญญา [ความสำคัญโดยความถ่อมมัน] ได้แล้ว “ปฏินิสสัค
 กานุปัสสนา” จึงเป็นสมุทรรวม (๒๓) เพราะท่านละฉนตัญญา [สำคัญว่าเป็นก่อน] ได้แล้ว “ขยา
 นุปัสสนา” จึงเป็นสมุทรรวม (๒๔) เพราะท่านละอายุหนนา [การประมวลมา] ได้แล้ว “วยานุปัสสนา”
 จึงเป็นสมุทรรวม (๒๕) เพราะท่านละชฎตัญญา [สำคัญว่ายั่งยืน] ได้แล้ว “วิปริณามานุปัสสนา” จึง
 เป็นสมุทรรวม (๒๖) เพราะท่านละนิमितตตัญญาได้แล้ว “อนิมิตตานุปัสสนา” จึงเป็นสมุทรรวม (๒๗)
 เพราะท่านละการตั้งมั่นแห่งกิเลส [ปณิธิตัญญา] ได้แล้ว “อัปปณิหิตานุปัสสนา” จึงเป็นสมุทรรวม
 (๒๘) เพราะท่านละอภินิเวศ [ยึดมั่น] ได้แล้ว “สุญญตานุปัสสนา” จึงเป็นสมุทรรวม (๒๙) เพราะ
 ท่านละสาราทานาภินิเวศ [ยึดมั่นด้วยยึดถือว่าเป็นสาระ] ได้แล้ว “อธิปัญญาธรรมวิปัสสนา” จึง
 เป็นสมุทรรวม [การเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง] (๓๐) เพราะท่านละสัมโมหาภินิเวศ [ยึดมั่นด้วย
 ความลุ่มหลง] ได้แล้ว “ยถาภูตญาณทัสนะ” จึงเป็นสมุทรรวม (๓๑) เพราะท่านละอาลาภินิเวศ [ยึด
 มั่นในอาลัย] ได้แล้ว “อาทีนวานุปัสสนา” จึงเป็นสมุทรรวม (๓๒) เพราะท่านละอัปปฏิสังขา [ไม่
 พิจารณา] ได้แล้ว “ปฏิสังขานุปัสสนา” จึงเป็นสมุทรรวม (๓๓) เพราะท่านละสังโยคาภินิเวศ [ยึด
 มั่นในการประกอบกิเลส] ได้แล้ว “วิวัฏฏานุปัสสนา” จึงเป็นสมุทรรวม (๓๔) เพราะท่านละกิเลส
 อันตั้งอยู่ในฐานเดียวกับทัญญาได้แล้ว “โศคาปตติมรรค” จึงเป็นสมุทรรวม (๓๕) เพราะท่านละกิเลส
 อย่างหยาบได้แล้ว “สกทาคามิมรรค” จึงเป็นสมุทรรวม (๓๖) เพราะท่านละ กิเลสอย่างละเอียดได้
 แล้ว “อนาคามิมรรค” จึงเป็นสมุทรรวม (๓๗) เพราะท่านละกิเลสทั้งปวงได้เด็ดขาดแล้ว
 “อรหัตมรรค” จึงเป็นสมุทรรวม (พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๒ -
 หน้าที่ 802 FILE 69)

เพราะฉะนั้น คำว่า “สมุทรรวม” คือ ธรรมสงบ และเป็น “ธรรมประณีต” ขึ้นสูงสุดกว่าธรรมอื่นทั้งปวง ได้แก่
 “ขั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อภัยกตธรรม-กามาวจรธรรม-รูปาวจรธรรม-อรุ
 ปาวจรธรรม-โลกุตระธรรม” ซึ่งประกอบด้วยธรรม ๒ ฝ่าย ได้แก่ (๑) ธรรมฝ่ายสมถภาวนา [รูปฌาน ๔-อรู
 ฌาน ๔] กับ (๒) ธรรมฝ่ายวิปัสสนาภาวนา [มหาวิปัสสนา ๑๘] และประการสำคัญ ในก้าวแรกของการ
 ปฏิบัติธรรมนั้น ต้องระงับจิตใจให้พ้นจาก “กามฉันทะ” ด้วย “เนกขัมมะ” จัดเป็นการบำเพ็ญ “สมณธรรม”
 [การดำรงเพศเป็นสมณะหรือการออกบวชเป็นภิกษุหรือภิกษุณีในพระพุทธศาสนา] หรือ เรียกอีกอย่างว่า
 “เนกขัมมวิตก” (ข้อ ๑ ในกุศลวิตก ๓: ความตรึกรึกที่เป็นกุศล ความนึกคิดที่ติงาม) คือ ความตรึกรึกปลอดจาก
 กาม ความนึกคิดในทางเสียดสละ ไม่คิดในการปรนเปรอสนองความอยากของตน อย่างไรก็ตาม ในความเป็น
 ปุถุชนทั่วไปนั้น ถ้าไม่พร้อมในการออกบวชนั้น ก็ให้รักษาศีลหรือสมาทานศีล ได้แก่ “ศีล ๕-ศีล ๘-หรือ-
 ศีล ๑๐” ให้บริสุทธิ์เป็นพื้นฐานสำคัญในการเจริญสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ว่าโดยสาระ เรียกว่า “อา
 ชีวัฏฐมกศีล” หมายถึงองค์มรรค ๓ ข้อ ในหมวดศีล ได้แก่ “สัมมวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ”
 นั่นเอง ฉะนั้น เมื่อศีลบริสุทธิ์ในขณะนั้น ขึ้นต่อไป คือ การเจริญสมาธิภาวนา-สมถภาวนา ด้วยธรรมที่เป็นอุ

ปากระแแก่สมาธิ ๘ อย่าง ได้แก่ “เนกขัมมะ-อภัยบาท-อาโลกสัญญา-อวิกเขปะ-ธรรมวัตถาน-ฉาน” [ญาณ]-ความปราโมทย์-กุศลธรรมทั้งปวง” จากนั้น ก็จะเป็นการเจริญ “รูปฌาน ๔” ได้แก่ “ปฐมฌาน-ทุติยฌาน-ตติยฌาน-จตุตถฌาน” และ “อรุฌาน ๔” ได้แก่ “อากาสนัญจายตนสมาบัติ-วิญญาณัญจายตนสมาบัติ-อาภิกขัญจายตนสมาบัติ-เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ” หลังจากนั้น ก็ก้าวไปสู่การเจริญ วิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่เรียกว่า “มหาวิปัสสนา ๑๘” ได้แก่ “อนิจจานุปัสสนา-ทุกขานุปัสสนา-อนัตตานุปัสสนา-นิพพิทานุปัสสนา-วิราคานุปัสสนา-นิโรธานุปัสสนา-ปฏินิสัคคานุปัสสนา-ขยานุปัสสนา-เวยานุปัสสนา-วิปริณามานุปัสสนา-อนิมิตตานุปัสสนา-อัปปมิตตานุปัสสนา-สุญญตานุปัสสนา-อริปัญญาธรรมวิปัสสนา-ยถาภูตญาณทัสนะ-อาทีนวานุปัสสนา-ปฏิสังขานุปัสสนา-วิวิฏฐานุปัสสนา” และพร้อมด้วย “อริยมรรค ๔” ได้แก่ “โสดาปัตติมรรค-สกทาคามิมรรค-อนาคามิมรรค-อรหัตตมรรค” ฉะนั้น ขึ้นตอนทั้งหมดดังกล่าวนี้ เรียกว่า “การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา” แต่ก่อนอื่นนั้น ให้พิจารณาถึง “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” ได้แก่ ได้แก่ “สติปัฏฐาน ๔-สัมมัปปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทริย ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-อริยมรรคมีองค์ ๘” โดยเฉพาะในส่วนที่เริ่มปฏิบัติธรรมด้วย “อนุปัสสนา ๔” ได้แก่ “กายนุปัสสนา-เวทนานุปัสสนา-จิตตานุปัสสนา-ธรรมานุปัสสนา” ที่เกิดขึ้น “สติปัฏฐาน ๔” (ข้อ ๑ ในโพธิปักขิยธรรม ๓๗) ดังนี้

“สติปัฏฐาน ๔” หมายถึง ที่ตั้งของสติ-การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมัน ซึ่งทำให้ลึกลง “อนัตตานุปัสสนายถาภูตญาณ” [ยถา ปชาน] นั่นคือ ปัญญาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ ในความหมายรวมๆ ฉะนั้น การเจริญธรรม “มหาสติปัฏฐาน ๔” นี้ เป็นด่านแรกแห่งการปฏิบัติธรรม ที่เรียกว่า “อริยมรรค” ได้แก่

(๑) “กายนุปัสสนาสติปัฏฐาน” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา โดยจำแนกวิธีปฏิบัติไว้หลายอย่าง นั่นคือ (๑) “อานาปานสติ” กำหนดคล้อยขณะลมหายใจเข้าออก “อัสสาสะ-ปัสสาสะ” ควรใช้เจริญฌานในขั้นแรก (๒) “อิริยาบถ” กำหนดรู้ทันอิริยาบถ (๓) “สัมปชัญญะ” สร้างสัมปชัญญะในการกระทำความเคลื่อนไหวทุกอย่าง (๔) “ปฏิภุมนสิการ” พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกายนี้ (๕) “ธาตุมนสิการ” พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่างๆ และ (๖) “นวลีวลิกา” พิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ อันแปลกกันไป ใน ๘ ระยะเวลา ให้เห็นคติธรรมคาของร่างกาย ของผู้อื่นเช่นใด ของตนก็จักเป็นเช่นนั้น

(๒) “เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดเวทนาอันเป็น สุขก็ดี-ทุกข์ก็ดี-เฉยๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส [มีเครื่องหล่อ-วัตถุ] และเป็นนิรามิส [เป็นอิสระ] ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ

- (๓) **“จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน”** คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ-ไม่มีราคะ-มีโทสะ-ไม่มีโทสะ-มีโมหะ-ไม่มีโมหะ-เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว-ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ เป็นต้น อย่างไรก็ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ
- (๔) **“ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน”** คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิวรณ์ ๕-ขันธ ๕-อายตนะ ๑๒-โพชฌงค์ ๗-อริยสัจจ์ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้นๆ

เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมมีสติดำรงมั่นคงแล้ว โดยพิจารณาเห็นธรรมทั้งปวงมี “สามัญลักษณะโดยไตรลักษณ์” [กฎธรรมชาติ] ด้วย “อนุปัสสนา ๔” ได้แก่ “กายานุปัสสนา-เวทนานุปัสสนา-จิตตานุปัสสนา-ธัมมานุปัสสนา” คือ พิจารณาด้วยความรู้ความเห็น [ญาณทัสสนะ] ใน “อนิจจตา-ทุกขตา-อนัตตตา” [ธรรมนิยาม ๓] ซึ่งทำให้เกิด “ปัญญาในวิปัสสนา” จำนวน ๓ ปัญญา ได้แก่ (๑) ชวนปัญญา-ปัญญาเร็ว (๒) นิพเพธิกปัญญา-ปัญญาทำลายกิเลส (๓) มหาปัญญา-ปัญญามากปัญญายิ่งใหญ่ ตามลำดับ เพราะฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า การปฏิบัติในพระพุทธศาสนานั้น เน้นการพิจารณาธรรมทั้งหลาย [ขันธ ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อภัยกถธรรม-กามาวจรธรรม-รูปาวจรธรรม-อรุปาวจรธรรม-โลกุตระธรรม] ในกรรมฐาน ให้รู้เห็นตามเป็นจริงด้วยวิธีคิด ที่เรียกว่า “ปฏิจจนุปบาท-โยนิโสมนสิการ” และต้องสอดคล้องกับ “กฎธรรมชาติ” นั่นคือ “ไตรลักษณ์” หรือ เป็นไปตาม “ธรรมนิยาม ๓” [สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง-สังขารทั้งปวงคงทนอยู่มิได้-ธรรมทั้งปวง ไม่เป็นตัวตน] หรือ “นิยาม ๕” [อุดุนิยาม-พีชนิยาม-จิตตนิยาม-กรรมนิยาม-ธรรมนิยาม] ไม่ใช่ นั่งหลับหูหลับตาจมไปเรื่อย พระพุทธศาสนามีอายุมาเกือบ ๒,๖๐๐ ปี มีพระอรหันต์จำนวนมากมาย ฉะนั้น จึงเป็นไปได้ที่จะไม่มีวิธีพัฒนาจิตใจในภาวนากรรมฐาน ที่มีขั้นตอนถูกต้องถูกวิธีตามหลัก “มัชฌิมาปฏิปทา” ที่มีขั้นเป็นวิธีทางวิทยาศาสตร์ คัมภีร์หรือพระไตรปิฎกก็มีให้ศึกษาค้นคว้า แล้วยังไม่เตรียมตัวให้พร้อมก่อนลงมือปฏิบัติธรรมในภาคสนาม แต่พากันไปตัวเปล่า ไปค้นหาสังขารที่ปราศจากเครื่องมือในการจัดการ เป็นการเสียเวลาเปล่า เป็นภาวะที่ยังไม่ถึงพร้อมด้วย “อริมรรค” [อริยมรรคมีองค์ ๘-อริยมรรค ๔-อริยสัจจ์ ๔] ข้อนี้ให้ผู้ปฏิบัติธรรมพึงพิจารณาด้วยหลักธรรม “อริยทรัพย์ ๗: ศรัทธา-ศีล-หิริ-โอตตปปะ-พาหุสัจจะ-จาคะ-ปัญญา” ได้แก่ (๑) “พาหุสัจจะ” คือ ความเป็นผู้คงแก่เรียน ผู้ได้ฟังมากศึกษามาก ค้นคว้าวิจัยด้วยตนเอง กับ (๒) “ปัญญา” คือ ปัญญารอบรู้ มีทักษะวิธีคิดด้วยอุบายวิธีที่แยกคายในใจ [โยนิโสมนสิการ-ปฏิจจนุปบาท] ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ ฉะนั้น การไปนั่งตาโดยปราศจากการฝึกอบรมอย่างถูกต้องในการออกบวชนั้น ทั้งที่ก็มีสื่อการเรียนการสอนมากมาย จากพระไตรปิฎกและคำสอนเพิ่มเติมของพระอริยเจ้าผู้สาวกแห่งตลาด ผู้ปฏิบัติธรรมก็ควรศึกษาให้แตกฉานในหลักธรรมก่อนเจริญทั้งสมถะและวิปัสสนา ที่ทำให้เกิด “สุตมยปัญญา-สุตมยญาณ” ก่อน จากนั้น ก็เกิด

“**จินตามยปัญญา-จินตามยญาณ**” ในขณะที่เจริญภาวนากรรมฐานต่อไป อย่าลืมว่า “**ยุคนี้ไม่ใช่ยุคโบราณ แต่เป็นยุคดิจิทัลแล้ว**” เราคนยุคนี้ อาจกล่าวได้ “**ความรู้ไร้พรหมแดน**” [Electronic Learning] ฉะนั้น การเป็นพุทธมามกะหรือพุทธศาสนิกชนนั้น ต้องเป็นบุคคลผู้ฉลาดในการศึกษาเรียนรู้ ไม่ใช่เฝ้าตามสมัยนิยม ความรู้ในทุกสิ่งทุกอย่าง มีการถ่ายทอดส่งถึงกันได้หมดทั่วโลกทุกภาษา ไม่จำเป็นต้องเป็นเพียงภาษาอังกฤษ พจนานุกรมก็มีให้เลือกใช้แทบจะทุกภาษาทางระบบอินเทอร์เน็ต มือถือก็สามารถพูดให้เครื่องบันทึกเป็นภาษาเขียนได้ แปลเป็นภาษาเป้าหมายหรือภาษาอื่นได้ ไม่ต้องมีตามแปลภาษา คนทั่วโลกสามารถติดต่อผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้ สถานปฏิบัติธรรมบางแห่งบรรยายธรรมครั้งเดียวฟังกันได้ทั่วโลก อาจกล่าวได้ว่าต่อไป คนฟังธรรมที่ไหนก็ได้ทั่วโลก จะนั่งปฏิบัติธรรมที่ไหนก็ได้ทั่วโลก สมณะผู้ทำหน้าที่เผยแผ่พระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็สมควรให้เตรียมตัวหรือพัฒนาตนให้ทันการก็แล้วกัน เพราะส่วนใหญ่ไปที่วัดมีแต่เรื่องผ้าป่าสามัคคี กับสะเดาะเคราะห์ เสริมมงคล เป่ามหานิยม จนถึงขั้นเป็นไสยศาสตร์ ก็ย่อมมีบ้างเหมือนกัน สิ่งนั้นท่านคิดว่าดี แต่งมบาย ย่อมไม่ใช่คำสอนของพระศาสดา เป็นเรื่องของพาลปุชชนผู้ไม่รู้พระธรรมคำสอนของพระศาสดาอะไรเลย ไม่ใช่พระอริยเจ้าผู้อริยสาวกแห่งพระตถาคตเจ้าอย่างแน่นอน อนอยากเข้าป่าตัดพินคนเดียว ก็ไม่น่าชวนชาวบ้านไปด้วยเลย ถึงจะคิดว่าชาวบ้านโง่ไม่รู้จักพอ ก็ควรชี้ทางให้ไปสถานที่เจริญกว่าที่ตนเป็น เหมือนครูแนะแนวชี้แนะนักเรียนให้ไปเรียนในสถานที่ศึกษาที่ดีขึ้นกว่าเดิม ข้อสำคัญอย่าเป็นผู้ไม่รู้จักบุญคุณของชาวบ้านก็แล้วกัน ให้พิจารณาหลักธรรม “**บุคคลหาได้ยาก ๒**” [Rare Persons] ได้แก่ (๑) “**บุพการี**” คือ ผู้ทำอุปการะก่อน ผู้ทำความดีหรือทำประโยชน์ให้แต่ต้นโดยไม่ต้องคอยคิดถึงผลตอบแทน (๒) “**กตัญญูกตเวที**” คือ ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น

ในปัจจุบันนี้ ชาวตะวันตกหันมาสนใจศึกษาปรัชญาสาขาศาสนาเปรียบเทียบมากขึ้น พอถึงจุดสรุป ปรากฏว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนา [ไตรสิกขา: ศีล-สมาธิ-ปัญญา] และเป็นทั้งปรัชญาและวิทยาศาสตร์ คือ วิชาศึกษาค้นคว้าความจริงนั้น เรียกว่า “**ปรมัตถ์**” [ปรมัตถศึกษา-อริยสัจธรรม-โลกุตตรธรรม] โดยมีแนวทางการศึกษาทั้งที่เป็น (๑) **วิถีทางปรัชญา: ภาววิทยา** [ความจริงโดยปรมัตถ์]-**ญาณวิทยา** [วิธีเรียนรู้]-**คุณวิทยา** [จริยา-สุนทรียะ] และ (๒) **วิถีทางวิทยาศาสตร์** [ความจริงบริสุทธิ์: ระเบียบวิธีวิจัย] ที่มีขั้นตอนชัดเจน และรู้เห็นผลได้จริงตามที่ปฏิบัติตามอย่างจริงจัง ฉะนั้น พระไตรปิฎกก็คือ “**ระเบียบวิธีวิจัยในพระพุทธศาสนา**” หรือจะเรียกว่า “**แนวปฏิบัติสู่ความเป็นเลิศ**” [Best Practice] ในศาสตร์สาขาบริหารจัดการ หรือจะกล่าวถึงกระแสนิยมในเรื่อง “**การจัดการความรู้**” [Knowledge Management: KM] ก็พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้แหละ คือ “**พระบิดแห่งการจัดการความรู้**” บุคคลแรกในโลก พวกฝรั่งเพิ่งจะรู้จักเรื่องนี้เมื่อวานนี้เอง แต่พระพุทธเจ้ารู้เห็นและค้นพบเรื่องนี้มาเกือบ ๒,๖๐๐ ปี แล้ว แต่ที่น่าเสียดาย สังคมชาวพุทธมีผู้รู้จริงในพระพุทธศาสนาน้อยไปหน่อย ถึงจะมีจำนวนสมณะเป็นแสนองค์ขึ้นไปก็ตาม คือ ส่วนใหญ่ไม่ชำนาญทั้งฝ่ายทฤษฎีและภาคปฏิบัติ [**สังฆธรรม ๓: ปริยัติ-ปฏิบัติ-ปฏิเวธ**] ที่ทำไฉ่คงามทั้ง ๒ ฝ่าย ผู้เขียนบรรยายเคยได้รับการอบรมเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพตนเอง ที่ทางมหาวิทยาลัยจ่ายค่าอบรมทั้งหน่วยงานไปหลาย

แสนบาท เรื่องทฤษฎีและปฏิบัติที่พวกฝรั่งซึ่ก่ลากคิดขึ้นมาหลอกขายให้คนไทยโง่ซื่อ ก็หลักธรรมพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้เอง เพียงแต่อย่าเขียนเป็นภาษาไทยหรือภาษาบาลี เขียนเป็นคำศัพท์ภาษาอังกฤษ เพราะคนไทยส่วนใหญ่แปลไม่ออกอยู่แล้ว ก็เลยคิดว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์ในชีวิตที่เคยได้เจอในวันนี้ สิ่งนี้คือความอาภัพในวาสนาคณบ้านเรา ถึงจะเรียนสูงไปตั้งเมืองนอกเมืองนาที่โง่เหมือนเดิม แถมนำพาคนชาวบ้านให้โง่เป็นสังคมรักพี่รักน้องอีกต่างหาก เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องซีไ่ แต่เป็นเรื่องซีซ้าง หรือซีปลาวาฟไปเลย [ทะลุเซียงคาน] พวกคนต่างชาติมันมาหลอกขายเทคโนโลยีหลายๆ อย่าง ที่ล้ำสมัยให้สังคมไทยมากมาย ที่พากันโง่ซื่อมาใช้แล้วก็ใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุดไม่ได้จริง ถ้าเราเป็นคนไทยคนสุดท้าย ก็อย่าไปคิดมากเลย คำวิจารณ์นี้แต่ถ้ายังคนไทยรุ่นใหม่อยู่อีก ไม่สูญพันธุ์ไปหมด แล้วรุ่นเราคิดอย่างไรให้อนาคตที่สดใสในรุ่นต่อไป แม้แต่เรื่องพระพุทธศาสนา เราได้เตรียมอะไรให้คนรุ่นต่อไป ถ้าอยู่นักโลกเพราะกินข้าวมาก ก็อย่าอยู่ให้มันกว้างทางเจริญของคนรุ่นใหม่ก็แล้วกัน เพราะคนบ้านเราตามไม่ทันชาวโลกแล้ว

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้พวกคนรุ่นก่อนไม่ได้สร้างสิ่งที่ดีไว้ให้คนรุ่นนี้ อย่างเช่นพวกเราก็ตาม ก็อย่าไปน้อยใจในวาสนาเลย ทำมันกันเองก็ได้ ไม่ต้องไปยุ่งกับพวกกรอกโลก ให้เสียเวลา ถ้าเริ่มต้นสนใจในการปฏิบัติธรรม เพราะการปฏิบัติธรรมไม่ได้อาศัยพึ่งพาชาติสกุลเป็นหลักถึงจะบรรลุโลกุตตรธรรม แต่อาศัยการเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วยความถึงพร้อมใน “วิชา-และ-จรรยา” ซึ่งเป็นเรื่องการเคารพนับถือและให้คุณค่าในความเป็นมนุษย์ คือ “การพึ่งตนเอง-อัตตนาอะ” หลังจากนั้น เทวดาน่าจะมาโมทนาบุญด้วย หรือจะเชิญเทวดาทั้งหลายมาฟังธรรมวิเศษของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ประจักษ์ชัดยิ่งขึ้น ยิ่งเป็นการเพิ่มทานบารมีและบุญญาบารมีให้แก่กล้ามากยิ่งขึ้น ยิ่งทำให้พวกโจรและคนชั่วกลับใจมาถือปฏิบัติธรรมได้ ยิ่งเพิ่มบารมีมากเป็นหลายเท่าตัว แต่อย่าไปหลงว่าตนเป็นผู้มีฤทธิ์ไปแล้วหรือเป็นฤๅษี [ปาริพาชก] เพราะมีชาวบ้านและผู้คนหลากหลายมาราบมาไหว้ เลยกกลายเป็น “กูละเก่า-กูละใหญ่” [ตัวกู-ของกู] ไปอีก ก็แล้วกัน ส่วนใหญ่ดับตอนจบ เป็นเรื่องไม่น่าดูชมในการปฏิบัติธรรมที่ผิดๆ ไม่ใช่ทางสายกลาง “มัชฌิมาปฏิทา” ที่พึงเป็นเลยภาวะหลงผิดในหมู่นักปฏิบัติธรรม เป็นเรื่องน่าอนาถ [สลด-สังเวช] ระดับอหิวาตกโรค เพราะไม่มีกฎหมายบ้านเมืองลงโทษอย่างหนัก เหมือนสมัยยุโรปยุคมืด ที่จับ “ยาง-ปิ้ง-เผา” สดๆ กันไป พวกลัทธิมืด ยกเว้นจะเป็นผีปอบ [ผู้เรียนอาคมแล้วรักษาข้อห้ามไม่ได้ทำให้เป็นผีปอบวิญญูณร้าย แต่ผู้ปฏิบัติธรรมอยู่ในสมณเพศผิดศีลไม่เป็นปอบ หรือผีกะหัง แต่เป็นอลัชชีพวกหน้าด้านทุศีลด้วยศีลชั่ว] ในหมู่บ้าน ที่ชาวบ้านจะไล่ออกจากหมู่บ้าน ไม่คบค้าสมาคม ถ้าผีปอบฉลาดถือโอกาสปฏิบัติธรรมเสียอย่าง [ความจริงไม่มีผีที่ไหนถือศีล ขึ้นชื่อว่าผีมักทำแต่เรื่องชั่วๆ ถ้าดีหน่อยบอกห่วยถูก แต่ต้องเป็นผีมีระดับกับผีชั้นหลักเมืองหรือผีกองฉลาดเท่านั้น ไม่เช่นนั้นก็ถูกผีหลอกอีก] ดึกว่าอยู่ในหมู่บ้านอบายมุข เป็นการแก้ลำชาวบ้านพวกประพฤตินอกกรรม แต่ถ้าพวกผีอปริยก็เ็นพวกลงคะแนนผีสมัยเลือกตั้ง พวกนี้ยังคบค้าสมาคมได้ยากอีกเพราะมันฉลาดในทางเสื่อม หนีไกลๆ จากพวกมัน มิฉะนั้น จะเดือดร้อนมาก อันตราย...! คบผีก็ไม่ดี คบพวกทุศีลก็ไม่ดี เป็นพวกจัดอยู่ในอโศกรได้ คำว่า “อโศกร” หมายถึง บุคคลและสถานที่อันภิกษุ [ถึงทุศีลก็ตาม] ไม่ควรไปมาหาสู่ มี ๖ คือ หลิงแพศยา-หลิงหม้าย-สาวเทื่อ-ภิกษุณี-บัณเฑาะก์ [กะเทย] -และ-ร้านสุรา

จะนั้น จากเนื้อหาสาระที่บรรยายมาข้างต้นนั้น จะเห็นว่า ไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือเลวยังไม่พอก็ตาม จะไม่ไปอยู่ในภูมิที่เรียกว่า “สัตว์นรก-ตริจฉาน-เปรต-อสุรกาย” จากเป็นคนดีๆ อยู่ย่อมสร้างภพภูมิของตนเองให้สูงขึ้นได้ ไปสู่ภูมิที่เรียกว่า “มนุษย์” จริงๆ ได้ จนกลายเป็นเทวดาทวยเทพได้ หรือจนถึงถึง [ไม่ใช่ดีแต่ก่อนกาลอันควร] ภาวะที่เรียกว่า “อริยบุคคล” ได้ อย่าลืมว่าภพภูมิดังเดิมของมนุษย์นั้น มาจากชั้นพรหม ที่เรียกว่า “อาภัสสรพรหม” [จิตที่พัฒนาถึงขั้นฌาน ๒ หรือ ทุคิฌฌาน จิตประกอบด้วย “ปีติ-สุข-เอกัคคตา” สมัยโลกเกิดใหม่ๆ ที่เป็นมหามวลน้ำ (ไม่ใช่มวลน้ำปี ๒๕๕๓ อย่างแน่นอน เป็นการล้างสิ่งไม่เป็นมงคลให้สะอาด เช่น พวกสารพิษสะสมในน้ำและพื้นดิน ทุกวันนี้ คนภาคกลางจึงมีสุขภาพร่างกายดีขึ้น สืบมาจากนุทวันนี่ นี้แหละที่เขาเรียกว่า “น้ำท่วมโลก-Doom Day” ฉบับคนไทย จะเป็นอย่างไร มีลัทธิบางกลุ่มทางอีสานได้ข่าวว่าพากันเตรียมเรือหนีน้ำท่วมโลก ไว้เรียบร้อยแล้ว ให้ใช้วิจารณ์ญาณไตร่ตรองเอาเองก็แล้วว แล้วมันเป็นไปได้ไหมว่าน้ำจะท่วมเขาใหญ่หมดก่อน ที่จะไปท่วมถึงอุตรขอนแก่น แต่ถ้าเขื่อนประเทศจีนแตกนั้น อีกเรื่องหนึ่ง รับรองเรียบเป็นหน้ากลองเพลแน่นอน แต่ถ้าแก่เพราะกินข้าวไปวันๆ ก็อย่าอยู่ขยายพันธุ์โง่ของตนต่อไปเลย จนถึงเชียงคาน) นั้น ต่างพากันชื่นชมโลก มากินง้วนดิน กะบิดิน และ เครื่องดิน กินพวกข้าวสาลี เสพกามกัน กักตุนข้าวสาลี เป็นเจ้าพ่อเจ้าเมืองสืบมา มีพราหมณ์เป็นผู้เชื่อมผลประโยชน์ในวาระทั้ง ๔ แต่งคัมภีร์ให้คนเชื่อ อะไรทำให้คนงมงายบันทึกลงไป เอาแต่จะคิดขึ้นได้ อ่านเพิ่มเติมใน “๔. อัครัญญสูตร เรื่อง วาเสฏฐะภารทวาชะ” (พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม ๓ ภาค ๑ - หน้าที่ 145-165 FILE 15) บทความที่ ๑๐๓ ประจำปี ๒๕๕๕ - “เมื่อเริ่มปฏิบัติธรรมให้เริ่มที่ศรัทธา” ก็แล้วกัน] อีกนัยหนึ่ง ถ้าเป็นคนชั่วแล้ว คิดดีกลับใจจะเป็นคนดี ไม่บาป เป็นบุญกุศล ถ้าในทางกลับกัน เป็นคนดีอยู่ดีๆ อยากเป็นคนชั่ว นี่เป็นบาป และอีกอย่างหนึ่ง เป็นคนดี ยังไม่รู้จักพอในบุญในกุศล เป็น “มหากุศลแห่งชีวิต” ที่กล่าวเช่นนี้ ไม่ใช่เรื่องซีๆ ก็แล้วกัน เป็นเรื่อง “อุดมมงคล” [ดูเพิ่มเติม “มงคล ๓๘” ทำให้เห็นทางบรรลุมรรคได้อีกทางหนึ่ง ดีกว่าอ่านนิตยสารไร้สาระ] นอกจากนี้ ประการสำคัญ ผู้ปฏิบัติธรรมไม่ใช่พวกขี้เกียจ สันหลังยาว ท้องอืดแล้วนอน ก็ทุกขณะสมัยให้เจริญกรรมฐานหรือมนสิการกรรมฐาน นั่นคือ “อนุปัสสนา ๗” เพื่อให้บรรลุดัง “พระอรหันต์” ให้ได้ ก็ให้พิจารณาถึง คำว่า “อสนุญญิตา จ กุสเลสุ ธมฺเมสุ” ได้แก่ ความปรารถนาที่จะให้ยิ่งๆ ขึ้นไปของท่านผู้ยังไม่พอใจด้วยการอบรมกุศลธรรม [กุสละธมฺมานุโยค - การหมั่นประกอบกุศลธรรม] ที่จริง บุคคลผู้พร้อมด้วย “อสนุญญิตา” นั้น คือ คุณธรรม ๓ ประการ ได้แก่

- (๑) บำเพ็ญศีลแล้ว ย่อมยังฌานให้เกิดขึ้น
- (๒) ได้ฌานแล้ว ย่อมเริ่มวิปัสสนา
- (๓) เริ่มวิปัสสนาแล้ว ยังไม่บรรลุพระอรหันต์ ย่อมไม่ย่อหย่อนเสียในระหว่าง

นอกจากนี้ ยังต้องนึกเป็นอนุสติถึง คำว่า “อปฺปฏิวานิตา ข ปรานสุมี” หมายถึง **อาการที่ยังไม่บรรลุพระอรหันต์ แล้วไม่ทอดทิ้ง** ในความเพียรที่ริเริ่มขึ้นด้วยอำนาจ “ชาคริยานุโยค” (ข้อ ๓ ในอภิญญาปฏิบัติ ๓: ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ปฏิบัติที่เป็นส่วนแก่นสารเนื้อแท้ ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัยจากทุกข้ออย่างแน่นอนไม่ผิดพลาด) [การหมั่นประกอบความดีไม่เห็นแก่อ่อน คือขยันหมั่นเพียร ตั้งตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป] หรือ “วิริยารัมภะ” (ข้อ ๔ ในเวสสารชชกรณธรรม ๕: ธรรมทำความกล้าหาญ คุณธรรมที่ทำให้เกิดความกล้า) [ปรารถนาความเพียร คือ การที่ได้เริ่มลงมือทำความเพียรพยายามในกิจการนั้นๆ อยู่แล้วอย่างมั่นคงจริงจัง] โดย “การทำวันคืนหนึ่งให้เป็น ๖ ส่วน” หรือ คุณธรรม ๖ ประการ อันเป็นแนวทางให้บรรลุพระอรหันต์ ได้แก่

- (๑) **การทำโดยตั้งใจ การทำติดต่อกัน**
- (๒) **การทำไม่หยุด การประพฤติไม่ย่อหย่อน**
- (๓) **ไม่ทอดทิ้งความพอใจ การไม่ทอดธุระ**
- (๔) **การเสพคุณ**
- (๕) **การทำให้มีขึ้น**
- (๖) **การทำให้มาก ในการเจริญกุศลธรรมทั้งหลาย**

นอกจากนี้ ให้พิจารณานิยามของ คำว่า “พระอรหันต์” (พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๑ - หน้าที่ 255-256 FILE 80) ซึ่งประกอบด้วยคุณชาติ ๒๔ ประการ ดังนี้

“พระอรหันต์” (๑) เป็นผู้ปราศจาก “ราคะ-โทสะ-โมหะ” แล้ว (๒) ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว (๓) ปลงภาระแล้ว (๔) บรรลุประโยชน์ตนแล้ว (๕) มีเครื่องผูกไว้ในภพสิ้นไปรอบแล้ว (๖) พันวิเศษแล้วเพราะรู้ชอบ (๗) มีลิ้มอันยกขึ้นแล้ว (๘) มีคูอันกลบแล้ว (๙) มีเสาระเนียดอันถอนขึ้นแล้ว (๑๐) เป็นผู้ไม่มีลิ้มสลัก (๑๑) เป็นพระอริยะ (๑๒) ลตฺถง คือ มานะแล้ว (๑๓) วางภาระแล้ว (๑๔) หมค เครื่องผูกพันแล้ว (๑๕) มีชัชชนะอย่างดีวิเศษแล้ว (๑๖) ท่านกำหนดรู้ทุกข์แล้ว (๑๗) ละสมุทัยแล้ว (๑๘) ทำนิโรธให้แจ้งแล้ว (๑๙) ยังมรรคให้เกิดแล้ว (๒๐) รู้ยิ่งซึ่งธรรมที่ควรรู้อย่างแล้ว (๒๑) กำหนดรู้ธรรมสิ่งที่จะต้องกำหนดรู้แล้ว (๒๒) ละธรรมที่ควรละแล้ว (๒๓) บำเพ็ญธรรมที่ควรบำเพ็ญแล้ว (๒๔) ทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งแล้ว มิใช่หรือ

เมื่อพิจารณาถึงแนวคิดแนวปฏิบัติอะไรที่เป็นปฏิบัติอันยิ่งให้สามารถบรรลุถึง “พระอรหันต์” ได้ นั่น ก็คงหนีไม่พ้น “ภาวนา ๒” [Mental Development] หมายถึง การเจริญ-การทำให้เกิดให้มีขึ้น-การฝึกรวมจิตใจ หรือ โดยนัยแล้ว เรียกว่า “ภาวศัพท์ธรรม-วิชาภาณกรรม” ภาษาชาวบ้าน เรียกว่า “กรรมฐาน” [กรรมฐาน ๔๐: สิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์ในการเจริญภาวนา ได้แก่ กสิณ ๑๐-อสุภะ ๑๐-อนุสติ ๑๐-อัปปมัญญา ๔-อาหารเรปฏิกูลสัญญา ๑-จตุราศวัญฐาน ๑-อรูป ๔] หมายถึง อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งงานเจริญภาวนา-ที่ตั้งแห่งงานทำความเพียรฝึกรวมจิตใจ-วิธีฝึกรวมจิตใจ ได้แก่ (๑) “สมถภาวนา-สมถกรรมฐาน” คือ การฝึกรวมจิตใจให้เกิดความสงบ-การฝึกสมาธิ นั่นคือ “รูปฌาน ๔” ได้แก่ “ปฐมฌาน-ทุติยฌาน-ตติยฌาน-จตุตถฌาน” และ (๒) “วิปัสสนาภาวนา-วิปัสสนากัมมัฏฐาน” คือ การฝึกรวมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง-การเจริญปัญญา นั่นคือ “อนุปปพปฏิบัติ ๔” ได้แก่ “อนุปัสสนา ๗-มหาวิปัสสนา ๑๘-การจำแนกอารมณ์ ๓๘-โพธิปักขิยธรรม ๓๗” โดยรวมหมายถึง “ญาณ ๑๖-โสฬสญาณ” รวมทั้ง “วิปัสสนาญาณ ๘-วิปัสสนาญาณ ๑๐” แต่อย่างไรก็ตาม “ภาวนา ๒” [กรรมฐาน] นั้น เรียกว่า “วิสุทธิ ๗” หมายถึง ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ ธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดหมาย คือ “นิพพาน” หรือเรียกโดยรวมแล้ว คือ ขั้นตอนการชำระไตรสิกขาให้บริสุทธิ์นั่นเอง ได้แก่ (๑) สิววิสุทธิ-ศีลสัมปทา (๒) จิตตวิสุทธิ-ขั้นได้จตุตถฌาน (๓) ทิณฺณวิสุทธิ-ขั้นกำหนดทุกขสังข (๔) กังขาวิตรณวิสุทธิ-ขั้นกำหนดสมุทัยสังข (๕) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ-ขั้นกำหนดมคคสังข (๖) ปฏิทาญาณทัสสนวิสุทธิ-ขั้นแห่งวิปัสสนาญาณ ๘ [กันด้วย โคตรกฺขญาณ] (๗) ญาณทัสสนวิสุทธิ-ขั้นแห่งอริยมรรค ๔ และต่อจากนั้นถัดไป คือ อริยมผล ๔ [สามัญผล] และ ปัจจเวกขณญาณ {มือนการ ๑๕} ทั้งหมดสัมปยุตต์ด้วย “อัสวักขยญาณ” [มือนการ ๖๔] โดยเริ่มจาก “อริยมรรค ๔-อริยมผล ๔-ปัจจเวกขณญาณ” ตามลำดับ ฉะนั้น ขั้นตอนทั้งหมดนี้ เรียกว่า “การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา” อย่างแท้จริง ซึ่งผู้เป็นพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ต้องสามารถอธิบายขั้นตอนการปฏิบัติธรรมให้ถึงพระอรหันต์ว่าต้องทำอะไร จนถึงพระนิพพาน ไม่ใช่แค่รู้จักเพียงใส่เงินในซองผ้าป่าสามัคคีเท่านั้น ทั้งที่มีสิ่งดีๆ ต้องให้ปฏิบัติตามก็ยังไม่รู้จริง ยังเป็น “อวิชชา” ไม่รู้แจ้ง ไม่รู้จริง ยังเป็นอยู่คือใน “ตัวกู-ของกู” อยู่ร่ำไป เมื่อรู้แล้วก็ไม่ตาย ไม่รู้มันก็ไม่ตายหรอก แต่ตอนที่ตายจริงๆ ไม่รวมเผาหลอก คนรู้จริงตายอย่างมีศักดิ์ศรีแห่งอริยบุคคลได้จริง ไม่ใช่ตายแย่งที่หมาที่แมวที่ไหนเล่า ท่านผู้เจริญแล้ว เขาเรียกว่า “ความเป็นผู้เห็นตายก่อนตาย-เห็นนิพพานก่อนนิพพาน” ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องจริง... นะ! อยากตายเหมือนหมาเหมือนแมว ก็เชิญเลือกเอาเองก็แล้วกัน มันเป็นการเสียดายเกิดเปล่าๆ

ดังนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมในพระธรรมวินัยนี้ จึงมีนัยถึง “ประพฤติพรหมจรรย์” คำว่า “พรหมจรรย์” หมายถึง (๑) “จริยะอันประเสริฐ” และ (๒) “การครองชีวิตประเสริฐ” ตามที่เข้าใจกันทั่วไป หมายถึงความประพฤติ เว้นเมถุน หรือการครองชีวิต ดังเช่น การบวชที่ละเว้นเมถุน แต่แท้จริงนั้น “พรหมจรรย์” คือ “พรหมจริยะ” อันหลักการใหญ่ที่พอประมวลได้ ๑๐ ประการ ดังนี้

- (๑) “ทาน” คือ การให้ การเสียสละ การบริจาค
- (๒) “ไวยวัจจ” คือ การชวนชววยช่วยเหลือรับใช้ทำประโยชน์
- (๓) “เบญจศีล” คือ ศีลที่พึงรักษาเป็นประจำ [นิจศีล] ศีลประจำตัวของอุบาสกอุบาสิกา
- (๔) “อัปป์มัญญา ๔” คือ พรหมวิหาร ๔
- (๕) “เมถุนวิริติ” คือ การเว้นเมถุน
- (๖) “สทธารัตนโดษ” คือ ความพอใจเฉพาะภรรยาหรือคู่ครองของตน
- (๗) “สัมมปฺปธาน ๔” คือ ความเพียรชอบ ความเพียรใหญ่ ขยันหมั่นด้วยความพยายามและอดทน
- (๘) “อุโบสถศีล” คือ การรักษาอุโบสถ ศีลที่รักษาในวันอุโบสถ
- (๙) “อริยมรรค” คือ ทางดำเนินอันประเสริฐ ของพระอริยะ ญาณอันให้สำเร็จความเป็นพระอริยะ
- (๑๐) “พระศาสนา” คือ ไตรสิกขา [ศีล-สมาธิ-ปัญญา] ทั้งหมด

ถ้าจะกล่าวโดยสรุปแล้ว คือ ผู้ปฏิบัติธรรมต้องดำเนินชีวิตด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” ถึงพร้อมด้วยการเจริญธรรมด้วย “ไตรสิกขา” [อธิศีลสิกขา-ธรรมวินัยปิฎกทั้งปวง ๑ อธิจิตตสิกขา-สุดตันตปิฎกทั้งปวง ๑ อธิปัญญาสิกขา-อภิธรรมปิฎกทั้งปวง ๑] แต่เมื่อกลับมาพิจารณาถึง “อนุปัสสนา ๗-มหาวีปัสสนา ๑๘-การจำแนก อารมณ์ ๓๘-โพธิปักขิยธรรม ๓๗” ที่เรียกว่า “อนุปปพปฏิบัติทา ๔” แล้วนั้น ก็ให้พิจารณาถึง คำว่า “ธรรมทั้งปวง” อย่างรอบคอบก่อน เพราะตามนัยว่า “การปฏิบัติธรรม” แล้วยังไม่รู้จัก คำว่า “ธรรม” ดี ก็เหมือนนักบินเครื่องบินขับไล่ ให้ไปทิ้งระเบิด ก็ไม่รู้จักระเบิดว่าเป็นลูกอย่างไร เช่นกัน โดยจำแนกออกเป็นตามนัยดังต่อไปนี้

- (๑) “ธรรม ๒” ได้แก่ อุปาทินนธรรม-ธรรมที่ถูกยึดหรือธรรมที่กรรมอันสัมปยุตต์ด้วยตัณหา และทิกฺกุญฺเฐเข้ายึดครอง ๑ อนุปาทินนธรรม-ธรรมที่ไม่ถูกยึดหรือธรรมที่กรรมอันสัมปยุตต์ด้วยตัณหาและทิกฺกุญฺเฐไม่เข้ายึดครอง ๑ ซึ่งประกอบด้วย ชั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘ [อินทริย์ ๒๒]
- (๒) “ธรรม ๓” ได้แก่ กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อัพยากตธรรม
- (๓) “กามาจรธรรม” ได้แก่ กุศลธรรม-อกุศลธรรม
- (๔) “รูปาวจรธรรม” ได้แก่ ปฐมฌาน-ทุติยฌาน-ตติยฌาน-จตุตถฌาน
- (๕) “อรูปาวจรธรรม” ได้แก่ อากาสาณัญญาตนะ-วิญญาณัญญาตนะ-อาภิกฺขุญฺญาตนะ-เนวสัณฺญาตนะ
- (๖) “โลกุตตรธรรม” ได้แก่ อริยมรรค ๔-อริยผล ๔ [อาสวักขยญาณ-สัมโพธิญาณ]-นิพพาน ๑

ฉะนั้น ในการเข้าถึงบรรดาธรรมทั้งปวงนี้ ไม่ใช่แค่เกิดจากการอ่าน การค้นคว้า การฟังจากผู้รู้ หรือ การวิจัย ธรรม เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องพิจารณาด้วยการรู้การเห็นในภูมิแห่งวิปัสสนาด้วย ได้แก่ **อนุปัสสนา ๗-มหาวิปัสสนา ๑๘-การจำแนกอารมณ์ ๓๘-โพธิปักขิยธรรม ๓๗** เพราะฉะนั้น ความเร็วใน **“การประมวลผล”** [โยนิโสมนสิการ] ด้วยศักยภาพทางสมองนั้น จึงเป็นเรื่องสำคัญ คือ การไล่ลำดับหลักธรรมและข้อธรรมหลักข้อธรรมย่อยทั้งหลาย ที่เข้ามาสัมปยุตต์ประชุมรวมกันเป็นหนึ่งเดียวนั้น เป็นสภาวะจิตที่สำคัญ ที่เป็นทั้ง **“สมาธิ”** [สมถะ] และ **“ปัญญา”** [วิปัสสนา] ที่เกิดขึ้นในสถานที่สัปปายะ ด้วย [วิเวก-ความสงบเงียบ] โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่มีคนชั่วแฟนฟ่าน คอยขัดขวางการบำเพ็ญกุศลในครั้งนี้ ด้วย องค์ธรรมย่อย [ข้อธรรม] ใน **“อนุปัสสนา ๗”** หรือ **“มหาวิปัสสนา ๑๘”** นั้น เป็นการพิจารณาธรรมทั้งปวงที่มารวมกัน ที่แสดงภาพนิมิตเป็นขั้น ๕ [นามรูป-สังขารนิมิต] เพื่อให้เกิดปัญญารู้เห็น [ญาณทัสสนะ] **“ธรรมจักร-อาณาจักรแห่งธรรม”** ฉะนั้น จากการรู้เห็นภาพนิมิตในกรรมฐาน แล้วกำหนดนิยามให้เป็นองค์ธรรมย่อยต่างๆ ในสภาวะธรรมนั้นๆ แล้วทำความเข้าใจตามเป็นจริงด้วย **“กฏธรรมชาติ”** [ธรรมนิยาม ๑-ไตรลักษณ์] จึงไม่ใช่เรื่องง่ายอันเป็นสามัญต่อทุกคนผู้ปฏิบัติธรรม ยกตัวอย่างเช่น จะมองอย่างไร (๑) ให้รู้เห็น ชากศพ [นิวสัทธิกา-ปฏิภูมมนสิการ-อาการ ๓๒-ธาตุมนสิการ = กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน] กลายเป็นข้อธรรมหรือองค์ธรรมหลักองค์ธรรมย่อย ในทางกลับกัน (๒) รู้เห็นองค์ธรรมหลักองค์ธรรมย่อย [ธาตุมนสิการ-อาการ ๓๒-ปฏิภูมมนสิการ-นิวสัทธิกา] ให้เป็นชากศพได้ และในระหว่างทางที่สวนกันนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมพิจารณารู้เห็นอะไรได้จากสภาวะธรรมที่แปรเปลี่ยนกลับมากลับไปเช่นนั้น กระบวนการคิดโดย โยนิโสมนสิการนั้น ใครจะคิดหาอธิบายวิธีอันแยบคายอย่างไร เพื่อให้เกิด **“ปัญญาเห็นธรรม”** ก็ขึ้นกับความสามารถในแต่ละบุคคล แต่อย่าให้ออกนอกกรอบความคิดโดยไตรลักษณ์ [เห็นนิจจัสัญญา ว่าไม่เที่ยง ๑ เห็นสุขสัจัญญา ว่าเป็นทุกข์ ๑ เห็นอตตสัจัญญา ว่าเป็นตัวตน ๑] และเพิ่มข้อคิดอีก ๑ ข้อ คือ **“เห็นสุกสัจัญญา เป็นไม่งาม”** ประการสำคัญ อย่าฟุ้งซ่านในขณะมนสิการกรรมฐานใดๆ ในขณะนั้น สมัยนั้น

แต่อย่างไรก็ตาม ธรรมหรือสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นอันหมายถึง **“ปรมัตตัจจะ”** นั้น ควรจะเป็นธรรมทั้งหมดที่ควรรู้อย่าง นั้นคือ **“อภิญญธรรม”** ที่ภายใต้หัวข้อ **“สังนิกาตัพพนิทเทศ”** ซึ่งหมายถึง **“นามรูปแห่งขั้น ๕”** ทั้งหมด หรือที่หมายถึง **“สังขตธรรม”** [สังขารธรรม] คือ สภาพปรุงแต่งด้วยเหตุปัจจัยตามเจตนาของตน ที่เกิดจากผัสสะระหว่าง **“อินทรีย์ ๖”** [ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ] กับ **“อารมณ์ ๖”** [รูป-เสียง-กลิ่น-รส-กายสัมผัส (โผฏฐัพพะ)-ธรรมารมณ์] ทั้งหมดนี้ ก็คือ **“ธาตุ”** [อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘] นั่นเอง ก็ให้รู้เห็นและเข้าใจว่า สภาวะดังกล่าวนี้ คือ ลักษณะอาการของ **“เบญจขันธ์-ขันธ์ ๕”** ที่เกิดอยู่ใน **“วัฏฏะ ๓”** ได้แก่ **“กิเลสวัฏฏ์-กรรมวัฏฏ์-วิปากวัฏฏ์”** ที่เกิดขึ้นหมุนเวียนเปลี่ยนกันไปไม่สิ้นสุดในภวจักร หรืออีกอย่างหนึ่ง หมายถึง **“โลกธรรม ๘”** หมายถึง ธรรมดาของโลก เรื่องของโลก ความเป็นไปตามคติธรรมดาซึ่งหมุนเวียนมาหาสัตว์โลกและสัตว์โลกก็หมุนเวียนตามมันไป ประกอบด้วย (๑) อภิภูมรณ-ส่วนที่น่าปรารถนา และ (๒) อนิภูมรณ-ส่วนที่ไม่น่าปรารถนา ได้แก่ **“ลาภ-อลาภ ยศ-อยศ นินทา-ปลั่งสา สุข-ทุกข์”** ดังรายละเอียดเพิ่มเติม ต่อไปนี้

สังฆิกัตถัพพนิเทศ

(พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 391-395 FILE 68)

[๗๗] ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดซึ่งธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า **ธรรมเหล่านี้ควรทำให้แจ้ง** ซึ่ง “**สังฆิกรณะ-สังฆิกิริยา**” หมายถึง การทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน นั่นคือ **บรรลุนิพพาน** ชื่อว่า “**สุตมยญาณ**” อย่างไร ในอันดับต่อไปนี้ พระสารีบุตรกล่าววิชันนา “**เอกุตตรธรรม**” มี ๑๐ ข้อ ด้วยการทำให้แจ้งถึงการได้เฉพาะ ดังนี้

- “**ธรรม ๑**” ควรทำให้แจ้ง คือ **เจโตวิมุตติ ๑** อันไม่กำเริบ คือ ความพ้นแห่งใจ ได้แก่ อรหัตผลวิมุตติ นอกจากนี้ ยังหมายถึง เมตตาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโตวิมุตติ อุเบกขาเจโตวิมุตติ
- “**ธรรม ๒**” ควรทำให้แจ้ง คือ **วิชา ๑** คือ วิชา ๓ ได้แก่ บุปเพนิวาสานุสติญาณ จุตูปปาตญาณ อาสวักขญาณ **วิมุตติ ๑** คือ พ้นจากปจันนิกรรมทั้งหลาย [นิวรรณ์ ๕ วิตก ๖ วิจาร ๖ เป็นต้น] และน้อมไปในอารมณฺ์ ได้แก่ **วิมุตติ ๒** คือ การน้อมจิตไป - **จิตตสฺส จ อธิมุตติ ๑** และ **นิพพาน ๑**
- “**ธรรม ๓**” ควรทำให้แจ้ง คือ **วิชา ๓** คือ ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ ได้แก่ บุปเพนิวาสานุสติญาณ ๑ จุตูปปาตญาณ ๑ อาสวักขญาณ ๑
- “**ธรรม ๔**” ควรทำให้แจ้ง คือ **สามัญญผล ๔** คือ ความเป็นสมณะ ได้แก่ โสดาปัตติผล ๑ สกทาคามิผล ๑ อนาคามิผล ๑ อรหัตผล ๑
- “**ธรรม ๕**” ควรทำให้แจ้ง คือ **ธรรมชั้น ๕** ได้แก่ สิลชั้น ๑ สมาธิชั้น ๑ ปัญญาชั้น ๑ วิมุตติชั้น ๑ วิมุตติญาณทัสนชั้น ๑
- “**ธรรม ๖**” ควรทำให้แจ้ง คือ **อภิญา ๖** คือ ญาณอันยิ่ง ได้แก่ อทิวิริญาณ ๑ ทิพโสตราตญาณ ๑ บุปเพนิวาสานุสติญาณ ๑ เจโตปริยญาณ ๑ ทิพจักขุญาณ ๑ อาสวักขญาณ ๑
- “**ธรรม ๗**” ควรทำให้แจ้ง คือ **กำลังของพระชินาสพ ๗** ได้แก่ ปัญญาเห็นสังขารไม่เที่ยง ๑ ปัญญาเห็นความเป็นหลุมถ่านเพลิง ๑ เนกขัมมะ วิเวก ๓ สติปฏิฐาน ๔ อินทรีย์ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘
- “**ธรรม ๘**” ควรทำให้แจ้ง คือ **วิโมกข์ ๘** ได้แก่ ภิกษุมีรูปย่อมนเห็นรูป นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๑ ภิกษุมีความสำคัญในอรุปภายใน ย่อมเห็นรูปภายนอก นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๒ ภิกษุน้อมใจไปว่า นี่งาม เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๓ ภิกษุเข้าถึง **อากาสนัญญาตนะ** ว่า **อนนฺโต อากาโส** - อากาศไม่มีที่สุดอยู่ เพราะล่องรูปสัณญาโดยประการทั้งปวงดับปฏิขันธ์สัญญา ไม่ใส่ใจถึงนानัตตสัญญา นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๔ ภิกษุเข้าถึง **วิญญาณัญญาตนะ** ว่า **อนนฺตํ วิญญาณํ** - วิญญาณไม่มีที่สุดอยู่ เพราะล่อง **อากาสนัญญาตนะ** โดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๕ ภิกษุเข้าถึง **อากิญจัญญาตนะ** ว่า **นตฺถิ ภิกฺขิ** - อะไรๆ ไม่มีอยู่ เพราะล่อง **วิญญาณัญญาตนะ** โดยประการทั้งปวง เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๖ ภิกษุเข้าถึง **เนวสัณญานาสัญญาตนะ** อยู่ เพราะล่อง **อากิญจัญญาตนะ** โดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๗ ภิกษุเข้าถึง **สัณญานวทิตนิโรธ** อยู่ เพราะล่อง **เนวสัณญานาสัญญาตนะ**

โดยประการทั้งปวง นี้เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๘

“**ธรรม ๘**” ควรทำให้แจ้ง คือ **อนุบุพพนิโรธ ๘** หรือ นิโรธ ๘ ได้แก่ กามสัญญาของผู้เข้าปฐมฌาน ย่อมดับไป ๑ วิตกวิจารณ์ของผู้เข้าถึงทุติยฌาน ย่อมดับไป ๑ ปีติของผู้เข้าถึงคตติยฌาน ย่อมดับไป ๑ ลมอัสสาสะปัสสาสะของผู้เข้าถึงจตุตถฌาน ย่อมดับไป ๑ รูปสัญญาของผู้เข้าถึงอากาสนัญญาตนะ ย่อมดับไป ๑ อากาสนัญญาตนสัญญาของผู้เข้าถึงวิญญาณัญญาตนะ ย่อมดับไป ๑ วิญญาณัญญาตนสัญญาของผู้เข้าถึงอากิญจัญญาตนะ ย่อมดับไป ๑ อากิญจัญญาตนสัญญาของผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญาตนะ ย่อมดับไป ๑ สัญญาและเวทนาของผู้เข้าถึงสัญญาเวทิตนิโรธ ย่อมดับไป ๑

“**ธรรม ๑๐**” ควรทำให้แจ้ง คือ **อเสกขธรรม ๑๐** ได้แก่ สัมมาทิฎฐิ ๑ สัมมาสังกัปปะ ๑ สัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมันตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ สัมมาวายามะ ๑ สัมมาสติ ๑ สัมมาสมาธิ ๑ สัมมาญาณะ ๑ สัมมาวิมุตติ ๑

[๗๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงควรทำให้แจ้ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลายก็สิ่งทั้งปวงควรทำให้แจ้ง คือ อะไร

- (๑) จักขุ รูป จักขุวิญญาณ **จักขุสัมผัส** สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น เพราะ **จักขุสัมผัส** เป็นปัจจัย *ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง*
- (๒) หู เสียง โสตวิญญาณ **โสตสัมผัส** สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น เพราะ **โสตสัมผัส** เป็นปัจจัย *ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง*
- (๓) จมูก กลิ่น ฆานวิญญาณ **ฆานสัมผัส** สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น เพราะ **ฆานสัมผัส** เป็นปัจจัย *ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง*
- (๔) ลิ้น รส ชิวหาวิญญาณ **ชิวหาสัมผัส** สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น เพราะ **ชิวหาสัมผัส** เป็นปัจจัย *ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง*
- (๕) กาย โสภฐัพพะ กายวิญญาณ **กายสัมผัส** สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ **กายสัมผัส** เป็นปัจจัย *ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง*
- (๖) ใจ ธรรมารมณัม มโนวิญญาณ **มโนสัมผัส** สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนาที่ เกิดขึ้นเพราะ **มโนสัมผัส** เป็นปัจจัย *ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง*

พระโยคาวจรเมื่อพิจารณาเห็น รูป ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์ [ตั้งแต่ข้อนี้เป็นต้นไป คือ ความหมายเกี่ยวกับ “**ทุกข์**” แต่การถือมั่นยึดมั่นในธรรมก็ย่อมเป็นทุกข์เช่นกัน เพราะธรรมทั้งหลายไม่มีตัวตน] โดยมีลำดับต่อไปนี้

“จันท์ ๕” [นามรูป-เบญจจันท์]

เมื่อพิจารณาเห็น **รูป** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์

เมื่อพิจารณาเห็น **เวทนา** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์

เมื่อพิจารณาเห็น **สัญญา** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์

เมื่อพิจารณาเห็น **สังขาร** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์

เมื่อพิจารณาเห็น **วิญญาณ** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์

“อภิถุญญธรรม”

(๑) “**จันท์ ๕**” ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

(๒) “**อายตนะภายใน ๖-อินทรีย์ ๖-สพายตนะ**” ได้แก่ จักขุ โสตตะ ฆานะ ชิวหา กาย ใจ

(๓) “**อายตนะภายนอก ๖-อารมณ์ ๖**” ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์

(๔) “**วิญญาณ ๖**” ได้แก่ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโน
วิญญาณ

(๕) “**ผัสสะ ๖**” ได้แก่ จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส

(๖) “**เวทนา ๖**” ได้แก่ จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหา
สัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา

(๗) “**สัญญา ๖**” ได้แก่ รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพสัญญา ธรรมสัญญา

(๘) “**เจตนา ๖**” ได้แก่ รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา โผฏฐัพพ
สัญญาเจตนา ธรรมสัญญาเจตนา

(๙) “**ตัณหา ๖**” ได้แก่ รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา ธรรมตัณหา

(๑๐) “**วิตก ๖**” ได้แก่ รูปวิตก สัททวิตก คันธวิตก รสวิตก โผฏฐัพพวิตก ธรรมวิตก

(๑๑) “**วิจารณ์ ๖**” ได้แก่ รูปวิจารณ์ สัททวิจารณ์ คันธวิจารณ์ รสวิจารณ์ โผฏฐัพพวิจารณ์ ธรรมวิจารณ์

(๑๒) “**ธาตุกัมมัฏฐาน ๑๖**” ได้แก่ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ
ปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นิลกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ อากา
สกสิณ วิญญาณกสิณ

(๑๓) “**อาการ ๓๒-ทวัตติงสการ**” ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม
หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไข้ใหญ่ ไข้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ
มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร สมอสังขาร

(๑๔) “**อายตนะ ๑๒**” ได้แก่ จักขวยตนะ รูปรายตนะ โสตตนะ สัททตนะ ฆานายตนะ คันธตนะ
ชิวหายตนะ รสตนะ กายตนะ โผฏฐัพพายตนะ มนตนะ ธรรมตนะ

- (๑๕) “**ธาตุ ๑๘**” ได้แก่ จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ โสตรธาตุ สัทธาธาตุ โสตวิญญาณธาตุ ฆานธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ กายธาตุ โภกฐัพพธาตุ กายวิญญาณธาตุ มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ
- (๑๖) “**อินทรีย์ ๒๒**” ได้แก่ จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ มนินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ อิตถินทรีย์ ปุริสินทรีย์ สุขินทรีย์ ทุกขินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ อุเบกขินทรีย์ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญาณินทรีย์ อนัญญัตถัญญัสถามีตินทรีย์ [อินทรีย์ของผู้ปฏิบัติด้วยมโนการว่า เราจักรู้ธรรมที่ยังไม่รู้ อินทรีย์นี้เป็นชื่อของโสดาปัตติมรรคญาณ] อัญญาณินทรีย์ [อินทรีย์ของผู้รู้จักธรรมด้วยมรรคนั้น อินทรีย์นี้เป็นชื่อของญาณในฐานะ ๖ คือ โสดาปัตติผลถึงอรหัตมรรคญาณ] อัญญาตาวินทรีย์ [อินทรีย์ของพระเจ้ามาศผู้รู้จบแล้ว อินทรีย์นี้เป็นชื่อของอรหัตผลญาณ]
- (๑๗) “**ธาตุ ๓**” ได้แก่ กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ
- (๑๘) “**ภพ ๕**” ได้แก่ กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัตถุภพ อสัตถุภพ เนวสัตถุญานาสัตถุญานภพ เอกโวการภพ จตุโวการภพ ปัญจโวการภพ
- (๑๙) “**ฆาน ๔**” ได้แก่ ปฐมฆาน ทุตติฆาน ตติฆาน จตุตถฆาน
- (๒๐) “**อัปมัถญา ๔**” ได้แก่ เมตตาทาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโตวิมุตติ อุเบกขาทาเจโตวิมุตติ
- (๒๑) “**อรุปสมابัตติ ๔**” ได้แก่ อากาसानัญญาตสมาบัตติ วิญญาณัญญาตสมาบัตติ อากัญญาตสมาบัตติ เนวสัตถุญานาสัตถุญานตสมาบัตติ
- (๒๒) “**ปฏิจสงมุขปาท ๑๒**” [อิทัปปัจจยตา-ปัจจยการ-ตถตา] ได้แก่ อวิชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สพายคณะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ

เพราะฉะนั้น ให้นำธรรมทั้งหมดทั้งหัวข้อธรรมและองค์ธรรมย่อยใน “**อภิญาญธรรม**” [๒๒๒ ข้อธรรมย่อย] มากำหนดพิจารณาในวิปัสสนาภูมิ [ภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน] ดังนั้น (๑) ความจำ [พหุสัจจะ: พังมาก-จำได้-คล่องปาก-เพิ่งขึ้นใจ-ขบได้ด้วยทฤษฎี] กับ (๒) ความเร็วในการประมวลผล ด้วยปัญญาที่แยกคายหรือมีอุบายวิธีที่แยกคายโดย “โยนิโสมนสิการ” ได้แก่ (๑) **อนุปัสสนา ๗** [222 x 7 = 1,554 รอบ] หรือ (๒) **มหาวิปัสสนา ๑๘** [222 x 18 = 3,699 รอบ] แต่อย่างไรก็ตาม ให้ผู้ปฏิบัติธรรมเน้นการฝึกที่ “**อนุปัสสนา ๗**” จนให้เกิดความชำนาญเชี่ยวชาญก่อนเป็นเบื้องต้น แล้วค่อยพัฒนาไปสู่การเจริญวิปัสสนาภาวนาด้วย “**มหาวิปัสสนา ๑๘**” [ฝึกควบคู่กับ ญาณ ๑๖-โสหสญาณ] ข้อพึงสังเกตและต้องจดจำ คือ ความสำเร็จในการฝึกปัญญาหรือการเจริญปัญญานั้น ขึ้นอยู่กับความขยันความเพียรที่ไม่ลดละ ไม่ทอดทิ้งธุระ มีความจริงจัง จึงจะพบกับความสำเร็จในการปฏิบัติธรรม ให้พิจารณาธรรมใน (๑) **อนุปัสสนา ๗** หรือ (๒) **มหาวิปัสสนา ๑๘** ที่ใช้เป็นเกณฑ์ในการมโนการกรรมฐานใน “**อภิญาญธรรม**” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

อนุปัสสนา ๑

- (๑) “อนิจจานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง เพราะดับนิจจสัญญา
- (๒) “ทุกขานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความทุกข์ เพราะดับสุขสัญญา
- (๓) “อนัตตานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความไม่ใช่ตัวตน เพราะดับอัตตสัญญา
- (๔) “นิพพิทานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความเบื่อหน่าย เพราะดับนันทสัญญา
- (๕) “วิราคานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความคลายกำหนด เพราะดับราคสัญญา
- (๖) “นิโรธานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความดับ เพราะดับสมุทฺธสัญญา
- (๗) “ปฏินิสัคคานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความสลละคืน เพราะดับอาทานสัญญา

มหาวิปัสสนา ๑๘

- (๑) “อนิจจานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง เพราะดับนิจจสัญญา
- (๒) “ทุกขานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความทุกข์ เพราะดับสุขสัญญา
- (๓) “อนัตตานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความไม่ใช่ตัวตน เพราะดับอัตตสัญญา
- (๔) “นิพพิทานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความเบื่อหน่าย เพราะดับนันทสัญญา
- (๕) “วิราคานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความคลายกำหนด เพราะดับราคสัญญา
- (๖) “นิโรธานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความดับ เพราะดับสมุทฺธสัญญา
- (๗) “ปฏินิสัคคานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความสลละคืน เพราะดับอาทานสัญญา
- (๘) “ขยานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความสิ้นไป เพราะดับฉนสัญญา
- (๙) “วยานุปัสสนา” คือ การเห็นความเสื่อมไป เพราะดับอายุหนา
- (๑๐) “วิปริณามานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความแปรปรวน เพราะดับฐวสัญญา
- (๑๑) “อนิมิตตานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความไม่มีเครื่องหมาย เพราะดับนิมิตตสัญญา
- (๑๒) “อัปปลนิตตานุปัสสนา” คือ การเห็นธรรมไม่มีที่ตั้ง เพราะดับปณิธิสัญญา
- (๑๓) “สุญญตานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเป็นความว่างเปล่า เพราะดับอภินิเวส
- (๑๔) “อธิปัญญธรรมวิปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง เพราะดับสाराทานาภินิเวส
- (๑๕) “ยถาภูตญาณทัสสนะ” คือ ความรู้ความเห็นตามความเป็นจริง เพราะดับสัมโมหาภินิเวส
- (๑๖) “อาทีนวานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นโทษ เพราะดับอาถยาภินิเวส
- (๑๗) “ปฏิสังขานุปัสสนา” คือ การพิจารณาหาทาง เพราะดับอัปปฏิสังขา
- (๑๘) “วิวัฏฏณานุปัสสนา” คือ การพิจารณาการเห็นอุบายที่จะหลีกเลี่ยงไป เพราะดับสังโยคาภินิเวส

เพราะฉะนั้น ในการตรัสรู้ธรรมทั้งปวงได้นั้น จึงเป็นภาวะที่สมองทำงานอย่างหนัก นั่นคือ

- (๑) **สมองต้องบันทึกข้อมูลที่เป็นทฤษฎีหรือหลักธรรม**
- (๒) **สมองต้องประมวลผลโดยโยนิโสมนสิการ** [จุดปฏิสัมพันธ์ญาณ]
- (๓) **สมองต้องบันทึกข้อมูลมโนภาพหรือภาพนิมิตในวิปัสสนาภูมิตั้งแต่ต้นจนจบ**
- (๔) **สมองต้องหาข้อสรุปจากการมโนการกรรมฐานในครั้งนั้น**

เมื่อจำแนกขั้นตอนการทำการของสมองที่มีจิต [สติสัมปชัญญะ-ญาณทัสสนะ] ควบคุมดีแล้ว หน่วยความจำ [สัญญา] ก็จะมีการนำฐานข้อมูลเดิม [สัญญา ๑๐] มาประมวลผลร่วมกับฐานข้อมูลใหม่ [ภาพนิมิตแห่งขั้น ๕] ว่ามีคุณสมบัติเป็นไปตาม “สามัญลักษณะแห่งไตรลักษณ์” [ญาณในวิปัสสนา = ญาณ ๑๖ รวมทั้งอนุปีตสนา ๗ มหาวิปัสสนา ๑๘ การจำแนกอารมณ์ ๓๘ โพธิปักขิยธรรม ๓๗] หรือไม่ เพราะฉะนั้น กระบวนการในขั้นตอนการเจริญภาวนาทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อการละ “ขั้น ๕ แห่งวิภูษะ ๓” ไปสู่ความหลุดพ้นจากอุปาทิขั้นทั้งหลาย ที่เรียกว่า “วิภูษะ” [นิพพาน] โดยสามารถจำแนกขั้นตอนการเจริญภาวนาได้ ๑๒ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนการเจริญภาวนา	ศักยภาพของสมองและความจำ
(๑) โยนิโสมนสิการ	ความจำระยะสั้น
(๒) การตั้งข้อสมมติฐาน	ความจำระยะสั้น
(๓) เอกัคคตาแห่งสมาธิ [สมถภาวนา]	ความจำระยะสั้น
(๔) ภาพนิมิตแห่งกรรมฐาน [อานาปานสติ]	ความจำระยะสั้น
(๕) วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ [วิปัสสนาภาวนา]	ความจำระยะยาว
(๖) ขั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรีย์ ๒๒	ความจำระยะยาว
(๗) ทฤษฎีและหลักธรรม [สัมมาทิฐิ-ทิฐิวิสูทธิ]	ความจำระยะยาว
(๘) การพิสูจน์ข้อสมมติฐาน	ความจำระยะสั้น
(๙) การยืนยันทฤษฎีและหลักธรรม	ความจำระยะสั้น
(๑๐) อริยมรรค ๔-อริยผล ๔-นิพพาน ๑ [นิพพาน ๒]	ความจำระยะยาว
(๑๑) การประยุกต์ใช้ในชีวิต	ความจำระยะสั้น
(๑๒) ตรวจสอบและปรับปรุง	ความจำระยะสั้น

ดังนั้น ร่างกายของผู้ปฏิบัติธรรมต้องมีสุขภาพแข็งแรงและมีจิตใจปลอดโปร่งแจ่มใส อันจะเป็นปัจจัย
 เกื้อหนุนการมโนสิการกรรมฐานได้อย่างสม่ำเสมอ ต่อเนื่องไปได้เรื่อยๆ ไม่สามวันดีสี่วันไข้ หรืออยู่ดีๆ ก็เป็
 ลมชักลมบ้าหมู หรืออึ้งอืดประทุบร้างครึ้งๆ กลางๆ อะไรทำนองนั้น [ให้พิจารณาธรรมในข้อ “สัปปายะ
 ๗” ประกอบในการเตรียมความพร้อม หมายถึง สิ่งที่เหมาะสม อันเกื้อหนุนในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี
 ช่วยให้ความตั้งใจมั่น ไม่เสื่อมถอย ได้แก่ *อवासสัปปายะ-โคจรสัปปายะ-ภัสสสัปปายะ-บุคคลสัปปายะ-
 โภชนสัปปายะ-อุตุสัปปายะ-อิริยาปถสัปปายะ*] ประเด็นสำคัญนั้น การเจริญอนุปัสสนาบ่อยๆ ทำให้มาก ทำ
 อยู่เรื่อยๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นนิคตกาล ย่อมทำให้เกิดปัญญาในวิปัสสนากัมมัฏฐาน [ภาวนามยปัญญา] ที่เป็น
 ความรู้ที่แก่กล้า [จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง = **ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักขุ** (ธรรมจักร)]
 เพราะฉะนั้น ธรรมทั้งหลายต้องมารวมสัมปยุตต์กันเป็นหนึ่งเดียวกัน ที่เรียกว่า **“ธรรมสามัคคี”** หมายถึง
 ความพร้อมเพรียงขององค์ธรรม องค์ธรรมทั้งหลายที่เกี่ยวข้องทุกอย่างทำกิจหน้าที่ของแต่ละอย่างๆ พร้อม
 เพรียงและประสานสอดคล้องกัน ให้สำเร็จผลที่เป็นจุดหมาย เช่น ในการบรรลุนิพพาน *“มรรค-ผล”* เป็นต้น โดยที่
 หมวดธรรม [ข้อธรรมหลัก] แต่ส่วนต่างไม่ละเมิดกันและกัน เป็นเอกเทศอิสระต่อกัน โดยข้อสรุปแล้ว ผู้
 ปฏิบัติธรรมสามารถจำแนกแจกธรรม ที่เป็นชั้นภูมิของจิตได้ [ดังที่กล่าวมาข้างต้น] ดังนี้

- (๑) **“ธรรม ๒”** ได้แก่ *อุปาทินนธรรม*-[สมมติสังขะ หรือ สังขตธรรม] ธรรมที่ถูกยึดหรือธรรมที่กรรม
 อันสัมปยุตต์ด้วยตัณหาและทิฏฐิเข้ายึดครอง ๑ *อนุปาทินนธรรม*-[ปรมัตตสังขะ หรือ อสังขต
 ธรรม = นิพพาน] ธรรมที่ไม่ถูกยึดหรือธรรมที่กรรมอันสัมปยุตต์ด้วยตัณหาและทิฏฐิไม่เข้ายึด
 ครอง ๑ ซึ่งธรรมทั้ง ๒ นั้น ก็ต่างประกอบด้วย *ขั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘* [อินทรีย์ ๒๒]
- (๒) **“ธรรม ๓”** ได้แก่ *กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อัพยากตธรรม* [บุญ-บาป-อาเนญชา]
- (๓) **“กามาจรธรรม”** ได้แก่ *กุศลธรรม-อกุศลธรรม* [บุญญาภิสังขาร-อบุญญาภิสังขาร]
- (๔) **“รูปาวจรธรรม”** ได้แก่ *ปฐมฌาน-ทุติยฌาน-ตติยฌาน-จตุตถฌาน* [อาเนญชาภิสังขาร]
- (๕) **“อรูปาจรธรรม”** ได้แก่ *อากาสาณัญจายตนะ-วิญญูณัญจายตนะ-อาภิญญัญจายตนะ-เนวสัญญา
 นาสัญญายตนะ* [อาเนญชาภิสังขาร]
- (๖) **“โลกุตตรธรรม”** ได้แก่ *อริยมรรค ๘-อริยผล ๘* [อาสวัภยญาณ-สัมโพธิญาณ]-*นิพพาน ๑*

ดังนั้น ในการปฏิบัติธรรมนั้น จิตของผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องคืนรนาทาง [อุบายวิธีที่แยกคายโดยการทำให้หรือคิดด้วยโยนิโสมนสิการอย่างสืบเนื่อง] ให้หลุดพ้นจากวัฏฏะทั้ง ๓ [สังสารวัฏฏ์] แห่งปัจจุสมุปบาท ที่เรียกว่า “**วัฏฏะปัจเจก**” [วิราคะ] ความเข้าไปตัดเสียซึ่งวัฏฏะ ดังนี้

“**วัฏฏะ ๓**” [ไตรวัฏฏ์] หมายถึง การวนเวียน การเวียนเกิดเวียนตาย การเวียนว่ายตายเกิด ความเวียนเกิด หรือวนเวียน ด้วยอำนาจกิเลส กรรม และวิบาก เช่น กิเลสเกิดขึ้นแล้วให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมแล้ว ย่อมได้รับผลของกรรม เมื่อได้รับผลของกรรมแล้วกิเลสก็เกิดอีก แล้วทำกรรม แล้วเสวยผลกรรม หมุนเวียนต่อไป ได้แก่

- (๑) “**กิเลสวัฏฏ์**” คือ วนคือกิเลส วงจรส่วนกิเลส หนึ่งในวัฏฏะ ๓ แห่งปัจจุสมุปบาท ที่ประกอบด้วย “**อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน**”
- (๒) “**กัมมวัฏฏ์**” คือ วนคือกรรม วงจรส่วนกรรม หนึ่งในวัฏฏะ ๓ แห่งปัจจุสมุปบาท ที่ประกอบด้วย “**สังขาร-กรรมภาพ**”
- (๓) “**วิปากวัฏฏ์**” คือ วนคือวิบาก วงจรส่วนวิบาก หนึ่งในวัฏฏะ ๓ แห่งปัจจุสมุปบาท ที่ประกอบด้วย “**วิญญาน-นามรูป-สพหยตนะ-ผัสสะ-เวทนา**” จากนั้นจึงเป็นวิบากผล ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า “**อุปปัตติภพ**” นั่นคือ “**ชาติ-ชรา-มรณะ**” และ “**สังกิเลส**” ความเศร้าหมองทั้งหลาย ได้แก่ “**โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส**” [ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์กาย-ทุกข์ใจ-และ-ความคับแค้นใจ]

นอกจากนี้ ให้เปรียบเทียบ คำว่า “**สังกิเลส**” กับคำว่า “**โวัตาน**” เพื่อให้เข้าใจชัดเจนในจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติธรรม [สมาธิภาวนา] ดังนี้

“**สังกิเลส**” [สังกิเลตติกะ-สังกิเลสธรรม] หมายถึง ความเศร้าหมอง ความสกปรก สิ่งที่ทำให้ใจให้เศร้าหมอง ธรรมที่อยู่ใน “**หानภาค**” คือ ในฝ่ายข้างเสื่อม ได้แก่ ธรรมจำพวกที่ทำให้ตกต่ำเสื่อมทราม เช่น “**อโยนิโสมนสิการ-อคติ-ตัณหา-มานะ-ทิฏฐิ-อวิชชา**” รวมทั้ง **นิเวศ ๕** และ **อุปกิเลส ๑๖** [จิตตอุปกิเลส-ปริยภูฐานกิเลส คือ กิเลสอย่างกลางที่กลุ่มมจติใจ] หรือการอยู่ปราศจากสติใน “**กุศลธรรม ๑๐**” เป็นผู้มีใจเศร้าหมอง หรือ ธรรมที่เป็นทั้ง “**กิเลส**” และ “**สังกิเลตติกรรม**” เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย คือ “**โมหะ-ทิฏฐิ-ถีนะ-อุทธัจจะ-อหิริกะ-อโนตตปปะ**” สัมปยุตตขันธ์ทั้งหลาย และจิตตสมุฏฐานรูป อาศัย “**โสกะ**” โดยรวมแล้ว ปัจจัยแห่งความเศร้าหมองแห่งสังกิเลสธรรมทั้งหลาย คือ “**อกุศลกรรมบถ ๑๐**”

“**โวัตาน**” [โวัตาน-โวัตานธรรม] หมายถึง ความบริสุทธิ์ ความผ่องแผ้ว การชำระล้าง การทำให้สะอาด ธรรมที่อยู่ใน “**วิเสสภาค**” คือในฝ่ายข้างวิเศษ ได้แก่ ธรรมจำพวกที่ทำให้เจริญงอกงามดียิ่งขึ้นไปจนปลอดพ้นจากประคาสิ่งมัวหมองบริสุทธิ์บริบูรณ์ เช่น **โยนิโสมนสิการ กุศลมูล สมณะ** และ**วิปัสสนา** ตลอดถึง**นิพพาน** โดยรวมแล้ว ปัจจัยแห่งความบริสุทธิ์แห่งโวัตานธรรมทั้งหลาย คือ “**กุศลกรรมบถ ๑๐**”

ฉะนั้น กล่าวโดยสรุป “สังกิลธรรม” คือ เหตุปัจจัยที่ทำให้มนุษย์เวียนอยู่ในวัฏฏะทั้ง ๓ ส่วน “โงทวนธรรม” คือ เหตุปัจจัยที่ทำให้มนุษย์หลุดออกจากวัฏฏะทั้ง ๓ [วิวัฏฏะ (แปลตามศัพท์ว่าคลี่ขยายออกไป) คือ ปราศจากวัฏฏะ ภาวะพ้นวัฏฏะ ได้แก่ นิพพาน] เพราะฉะนั้น “วัฏฏะ” จึงเป็นคำที่อยู่ใน “ปฏิจสมุปป็นนธรรม-ปัจจัยธรรม” แห่งอทัปปัจจยตา-ปฏิจสมุปบาท ได้แก่ “อัทธา ๓ [กาล ๓]-สังเขป ๔-สนธิ ๓-วัฏฏะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒” รวมทั้ง “กฎแห่งกรรม” และ “กฎกรรมของสัตว์” [กัมมัตสกตา] ดังนั้น เพื่อให้เห็นธรรมอย่างครบวงจร ให้พิจารณาหลักธรรม “ปฏิจสมุปบาท” และ “ปฏิจสมุปป็นนธรรม” ทั้งหลาย ดังนี้

“ปฏิจสมุปบาท ๑๒” หมายถึง การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน, ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม, การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดมีขึ้น ดังนี้

“อนุโลมปฏิจสมุปบาท” = ฝ่ายสมุทัย

(๑) เพราะ **อวิชา** เป็นเหตุปัจจัย **ปัจจัยธรรม** จึงมี

(๒) เพราะ อวิชา เป็นปัจจัย **สังขาร** จึงมี

(๓) เพราะ สังขาร เป็นปัจจัย **วิญญาน** จึงมี

(๔) เพราะ วิญญาน เป็นปัจจัย **นามรูป** จึงมี

(๕) เพราะ นามรูป เป็นปัจจัย **สภาพตนะ** จึงมี

(๖) เพราะ สภาพตนะ เป็นปัจจัย **ผัสสะ** จึงมี

(๗) เพราะ ผัสสะ เป็นปัจจัย **เวทนา** จึงมี

(๘) เพราะ เวทนา เป็นปัจจัย **ตัณหา** จึงมี

(๙) เพราะ ตัณหา เป็นปัจจัย **อุปาทาน** จึงมี

(๑๐) เพราะ อุปาทาน เป็นปัจจัย **ภพ** จึงมี

(๑๑) เพราะ ภพ เป็นปัจจัย **ชาติ** จึงมี

(๑๒) เพราะ ชาติ เป็นปัจจัย **ชรามณะ** จึงมี

ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ ก็มีพร้อม

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมีด้วยประการฉะนี้

“ปฏิโลมปฏิจสุมปบาท” = ฝ่ายนิโรธ

- (๑) เพราะ **อวิชา** สำรอกดับไปไม่เหลือ
- (๒) เพราะ อวิชา ดับ **สังขาร** จึงดับ
- (๓) เพราะ สังขาร ดับ **วิญญาณ** จึงดับ
- (๔) เพราะ วิญญาณ ดับ **นามรูป** จึงดับ
- (๕) เพราะ นามรูป ดับ **สพายตนะ** จึงดับ
- (๖) เพราะ สพายตนะ ดับ **ผัสสะ** จึงดับ
- (๗) เพราะ ผัสสะ ดับ **เวทนา** จึงดับ
- (๘) เพราะ เวทนา ดับ **ตัณหา** จึงดับ
- (๙) เพราะ ตัณหา ดับ **อุปาทาน** จึงดับ
- (๑๐) เพราะ อุปาทาน ดับ **ภพ** จึงดับ
- (๑๑) เพราะ ภพ ดับ **ชาติ** จึงดับ
- (๑๒) เพราะ ชาติ ดับ **ชรามรณะ** จึงดับ

ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ ก็ดับ

ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

สำหรับ “ปฏิจสุมปบันนธรรม” ถือเป็นฝ่ายสมุทัย คือ “อนุโลมปฏิจสุมปบาท” เพียงแต่นำองค์ประกอบ ปัจจัยทั้ง ๑๒ อย่าง มาจำแนกแจกตามหลักธรรมย่อย “ปัจจัยธรรม” ส่วนเรื่อง “กฎแห่งกรรม” และ “กฎกรรมของสัตว์” นั้น อยู่ใน “วิญญูะ ๓-ไตรวิญญู” ดังนี้

“อัทธา ๓” [Periods] หมายถึง **กาลเวลาทั้ง ๓ ช่วง** ได้แก่

- (๑) “อดีต” = อวิชา-สังขาร
- (๒) “ปัจจุบัน” = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๓) “อนาคต” = ชาติ-ชรา มรณะ (โศกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส)

“สังเขป ๔” [Sections: สังคหะ ๔] หมายถึง **ช่วงองค์ประกอบปัจจัยสืบเนื่องกันด้วยเหตุและผลเป็นระยะ ๔ หมวด หรือแยกเป็น ๔ กลุ่ม** ได้แก่

- (๑) “อดีตเหตุ” = อวิชา-สังขาร
- (๒) “ปัจจุบันผล” = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา
- (๓) “ปัจจุบันเหตุ” = ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๔) “อนาคตผล” = ชาติ-ชรา มรณะ (โศกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส)

“สนธิ ๓” [Connections] หมายถึง **ขั้วต่อ ระหว่างสังเขป หรือช่วงทั้ง ๔** ได้แก่

- (๑) ระหว่าง “อดีตเหตุ” กับ “ปัจจุบันผล”
- (๒) ระหว่าง “ปัจจุบันผล” กับ “ปัจจุบันเหตุ”
- (๓) ระหว่าง “ปัจจุบันเหตุ” กับ “อนาคตผล”

“วัฏฏะ ๓” [Cycles: ไตรวัฏฏ์] หมายถึง **การวน วงเวียน องค์ประกอบปัจจัยใหญ่ที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของ “ภวัฏจักร” หรือ “สังสารจักร” ดังนี้**

- (๑) “**กิเลสวัฏฏ์**” คือ วงจรกิเลส ได้แก่ อวิชา-ตัณหา-และ-อุปาทาน
- (๒) “**กรรมวัฏฏ์**” คือ วงจรกรรม ได้แก่ สังขาร-และ-กรรมภพ (อภิสังขาร ๓ หรือ เจตนา)
- (๓) “**วิปากวัฏฏ์**” คือ วงจรวิปาก ได้แก่ วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า “**อุปบัติภพ**” คือ ภพที่อุบัติขึ้น ชาติ-ชรามรณะ-ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ

“อาการ ๒๐” [Modes] หมายถึง **องค์ประกอบแต่ละอย่าง อันเป็นคู่ของกำของสื่อ จำแนกตามส่วนเหตุ (Causes) และส่วนผล (Effects) ได้แก่**

- (๑) “**อดีตเหตุ ๕**” = **อวิชา-สังขาร-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ**
- (๒) “**ปัจจุบันผล ๕**” = **วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา**
- (๓) “**ปัจจุบันเหตุ ๕**” = **อวิชา-สังขาร-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ**
- (๔) “**อนาคตผล ๕**” = **วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา**

หมายเหตุ: “อาการ ๒๐” คือ หัวข้อที่กระจายให้เต็มในทุกช่วงของ “**สังเขป ๔**”

“มูล ๒” [Roots] หมายถึง **กิเลสที่เป็นตัวมูลเหตุ ซึ่งกำหนดเป็นจุดเริ่มต้นในวงจรแต่ละช่วง ได้แก่**

- (๑) “**อวิชา**” เป็นจุดเริ่มต้นในช่วงอดีต ส่งผลถึงเวทนาในช่วงปัจจุบัน
- (๒) “**ตัณหา**” เป็นจุดเริ่มต้นในช่วงปัจจุบัน ส่งผลถึงชรามรณะในช่วงอนาคต

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า “อิทัปปัจจยตา-ปฏิจจสมุปบาท-ปัจจยการ” มีความสำคัญมากในกระบวนการคิดใน วิปัสสนากัมมัฏฐาน ถ้าคิดโดยปราศจากเหตุและผล ไม่ประกอบด้วยปัญญา ก็ไม่เรียกว่า “การปฏิบัติธรรม” น่าจะเรียกว่า “ตอไม้กลางทุ่งนา” ฉะนั้น จิตที่เป็นสมาธิ ทำให้เกิด (๑) “ปัญญาในสมาธิ” โดยเฉพาะ “วิชา ๓” [ญาณทัสสนะ] มีความสำคัญมาก เพราะทำให้ระลึกชาติได้ [บุพเพนิวาสานุสติญาณ] คือ รู้เห็นในการ เกิดขั้น ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ รวมทั้ง ทำให้รู้เห็นและเข้าใจ [จตุปปาตญาณ-ทิพพจักขุ ญาณ] ในเรื่อง “กฎแห่งกรรม” และ “กฎกรรมของสัตว์” [กัมมัสสกตา] ทำให้เกิดปริชาญาณในการตรัสรู้ได้ [อาสวักขยญาณ] และ จิตที่ประกอบด้วยปฏิจจสมุปบาท ทำให้เกิด (๒) “ปัญญาในวิปัสสนา” [อนุปัสสนา ๘-มหาวิปัสสนา ๑๘-การจำแนกอารมณ์ ๓๘-โพธิปักขิยธรรม ๓๗] แต่อย่างไรก็ตาม ปัญญาทั้ง ๒ ฝ่าย นั้น ต่างก็พิจารณาธรรมทั้งปวงที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วย “ขั้น ๕” [อุปาทานขั้น ๕ เป็นทุกข] โดยแยกเป็น (๑) “วิภูษะ” [โลกิยธรรม] คือ ฝ่ายสังกิเลสธรรม ความยึดมั่นในขั้น ๕ กับ (๒) “วิวิภูษะ” [โลกุตตรธรรม] คือ ฝ่าย โวทานธรรม ความปล่อยวางจากขั้น ๕ หรือการทำลายขั้น ๕ อย่างสิ้นซาก ไม่เหลือแม้ผงธุลี จบกันที่กับ โลกมนุษย์นี้ สามารถบอกกล่าวก่อน [กิเลส-กรรม-วิบาก] ได้เลย ไม่ต้องห่วงมัน...! [การดับขั้นประนิพพาน- อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ] ฉะนั้น ปาฏิหาริย์มีจริง ไม่ใช่หนังพรหมวิเศษเหาะลอยไปยุ่งเรื่องชาวบ้านบนโลก แต่เป็นปาฏิหาริย์ที่เป็นจริงตามคำสอนของพระศาสดา ที่เรียกว่า “อนุศาสนิปาฏิหาริย์” ไม่ใช่เรื่องหลงไหล งงาย ก็ถือโอกาสเรียนเชิญผู้เจริญแล้วทั้งหลายลงมือปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง สิ่งนี้ไม่ใช่คำโฆษณาทางทีวี จากพวกปากกิลเลส แต่สิ่งนี้คือพระธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องจริงของชีวิตใครชีวิตมัน ที่จะเลือกทำ หรือปฏิเสธคุณงามความดีที่จะเกิดขึ้นกับตนชั่วชีวิต [ตลอดชีวิต ไม่ใช่ชีวิตที่ชั่วๆ อย่าเข้าใจผิด คำว่า “ชั่ว” กับ “ชีวิต” น่าจะมีสมมุติฐานจาก การมีชีวิตบนโลกนี้ มีแต่เรื่องชั่วๆ อปรีภัยัญไร อุบาทว์ ก็ได้ หรือจะแปลว่า “ตลอดระยะเวลา” ก็ได้ เช่น ชั่วฟ้าดินสลาย ฉันยังศรัทธาพระพุทธเจ้าของฉัน (อย่าไปบอกว่า “รักเธอ” นั่น คือ นรกซัดๆ เลย ให้หนักก่อน เต็มวไฟนรกจะไหม้หัว เวลามันใกล้หมดแล้ว) เป็นต้น] อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้มองโลกในแง่ร้าย [Pessimism] แต่ให้เข้าใจว่า สภาวะบนโลกนี้มันแย่มาก ไม่ใช่ ภูมิของอริยบุคคลสรรเสริญ แต่ให้พิจารณาชีวิตในแง่บวก [Optimism] ที่มีความหวังมีอนาคตที่จะบรรลุถึง “โลกุตตรธรรม” ได้อย่างแน่นอน ถึงแม้จะประสบความสำเร็จในอภิมรรคได้แล้ว [ปัญญา] ก็ต้องมี “กรุณา” [เมตตาธรรม] ต่อเพื่อนมนุษย์ร่วมโลกนี้ ดังพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างอันประเสริฐในอริยสาวก ของพระพุทธองค์พึงประพฤติปฏิบัติตาม ก็อย่าลืม เจริญให้มากอนุปัสสนาทั้งหลาย ให้ปัญญาพรุ่งพรุ่งเกิดขึ้น ด้วยดวงตาเห็นธรรม [ธรรมจักขุ] คำว่า “ธรรม” หมายถึง “ธรรมจักร” คือ อาณาจักรแห่งธรรมทั้งปวง

เมื่อเกิดความรู้ความเห็น [ญาณทัสสนะ] ตามเป็นจริง คือ “**กฏธรรมชาติ**” เข้าใจเรื่อง “**กฏแห่งกรรม**” และ “**กฏกรรมของสัตว์**” [กัมมัตสสกา] เข้าใจถึง “**อวิชา-ทุกข์**” [อนุโลมปฏิจสมุปปาต] ในขั้นต่อไป คือ ต้องดับเหตุแห่งทุกข์ คือ “**อวิชา**” [ปฏิโลมปฏิจสมุปปาต] ในนัยแห่งคำว่า “**ความรู้ความเห็นตามเป็นจริง-ยถาภูตญาณทัสสนะ**” เมื่อก้าวมาสู่ภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน [อนุปัสสนา ๗-มหาวิปัสสนา ๑๘-ญาณ ๑๖] ซึ่งเป็นขั้นตอน “**การทบทวน ๕**” ขั้นตอนที่ทบทวนก่อน เรียกว่า “**วิปัสสนาญาณ ๕-วิปัสสนาญาณ ๑๐**” โดยเริ่มที่ญาณในวิปัสสนา ที่เรียกว่า “**สัมมสนญาณ**” คือ ปัญญาความรู้ที่เห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ [สามัญญลักษณะ: อนิจจตา-ทุกข์ตา-อนัตตตา] อันเป็น “**กฏธรรมชาติ**” [ธรรมนิยาม ๓] ให้พิจารณาญาณที่เกิดต่อจาก “**ปฏิจสมุปปาต-ปัจจยปริคคหญาณ-ธัมมัญญิตินญาณ**” (ข้อ ๒ ในญาณ ๑๖) [จุดอุปาทญาณ-ทิพพจักขุญาณ (ข้อ ๒ ในวิชา ๓)] ที่เรียกว่า “**วิปัสสนาญาณ ๑๐**” ดังนี้

วิปัสสนาญาณ ๑๐

- (๑) “**สัมมสนญาณ**” คือ ญาณพิจารณานามรูปโดยไตรลักษณ์
- (๒) “**อุทยัพพญาณ**” คือ ญาณตามเห็นความเกิดและความดับแห่งนามรูป
- (๓) “**ภังคญาณ**” คือ ญาณตามเห็นจำเพาะความดับเด่นขึ้นมา
- (๔) “**ภยญาณ**” คือ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว
- (๕) “**อาทีนวญาณ**” คือ ญาณค้ำนึ่งเห็นโทษ
- (๖) “**นิพพิทาญาณ**” คือ ญาณค้ำนึ่งเห็นด้วยความหน่าย
- (๗) “**มูญฺจิตุกัมยตาญาณ**” คือ ญาณหยั่งรู้อันให้ใครจะพันไปเสีย
- (๘) “**ปฏิสังขาญาณ**” คือ ญาณอันพิจารณาทบทวนเพื่อจะหาทาง
- (๙) “**สังขารูปেকขาญาณ**” คือ ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร
- (๑๐) “**อนุโลมญาณ**” คือ ญาณเป็นไปโดยควรแก่การหยั่งรู้อริยสัจ

อนุปัสสนา ๗

- (๑) “**อนิจจานุปัสสนา**” คือ การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง เพราะดับนิจจสัญญา
- (๒) “**ทุกขานุปัสสนา**” คือ การพิจารณาเห็นความทุกข์ เพราะดับสุขสัญญา
- (๓) “**อนัตตานุปัสสนา**” คือ การพิจารณาเห็นความไม่ใช่ตัวตน เพราะดับอัตตสัญญา
- (๔) “**นิพพิทานุปัสสนา**” คือ การพิจารณาเห็นความเบื่อหน่าย เพราะดับนันทสัญญา
- (๕) “**วิราคานุปัสสนา**” คือ การพิจารณาเห็นความคลายกำหนด เพราะดับราคสัญญา
- (๖) “**นิโรธานุปัสสนา**” คือ การพิจารณาเห็นความดับ เพราะดับสมุทฺยสัญญา
- (๗) “**ปฏินิสสัคคานุปัสสนา**” คือ การพิจารณาเห็นความสลละคืน เพราะดับอาทานสัญญา

มหาวิปัสสนา ๑๘

- (๑) “อนิจจานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง เพราะดับนิจจสัญญา
- (๒) “ทุกขานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความทุกข์ เพราะดับสุขสัญญา
- (๓) “อนัตตานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความไม่ใช่ตัวตน เพราะดับอัตตสัญญา
- (๔) “นิพพิทานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความเบื่อหน่าย เพราะดับนันทสัญญา
- (๕) “วิราคานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความคลายกำหนด เพราะดับราคสัญญา
- (๖) “นิโรธานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความดับ เพราะดับสมุทตสัญญา
- (๗) “ปฏินิสัคคานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความสลละคืน เพราะดับอาทานสัญญา
- (๘) “ขยานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความสิ้นไป เพราะดับภนสัญญา
- (๙) “วยานุปัสสนา” คือ การเห็นความเสื่อมไป เพราะดับอายุหนา
- (๑๐) “วิปริณามานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความแปรปรวน เพราะดับฐวสัญญา
- (๑๑) “อนิมิตตานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความไม่มีเครื่องหมาย เพราะดับนิมิตตสัญญา
- (๑๒) “อัปป์นิตตานุปัสสนา” คือ การเห็นธรรมไม่มีที่ตั้ง เพราะดับปณิธิสัญญา
- (๑๓) “สุญญตานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเป็นความว่างเปล่า เพราะดับอภินิเวส
- (๑๔) “อธิปัญญาธรรมวิปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง เพราะดับสาราทานาภินิเวส
- (๑๕) “ยถาภูตญาณทัสสนะ” คือ ความรู้ความเห็นตามความเป็นจริง เพราะดับสัมโมหาภินิเวส
- (๑๖) “อาทีนวานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นโทษ เพราะดับอาสยาภินิเวส
- (๑๗) “ปฏิสังขานุปัสสนา” คือ การพิจารณาหาทาง เพราะดับอัปป์กิสังขา
- (๑๘) “วิวัฏฏณานุปัสสนา” คือ การพิจารณาการเห็นอุบายที่จะหลีกไป เพราะดับสังโยคาภินิเวส

ฉะนั้น สิ่งที่ปรารถนาอันผลานิสงส์อันยิ่งใหญ่ตามมา คือ “ปัญญา ๑๐” ดังนี้

- (๑) “ขวนปัญญา” คือ ปัญญาเร็ว–ด้วยการเจริญอนิจจานุปัสสนา
- (๒) “นิพเพธิปัญญา” คือ ปัญญาทำลายกิเลส–ด้วยการเจริญทุกขานุปัสสนา
- (๓) “มหาปัญญา” คือ ปัญญามาก–ด้วยการเจริญอนัตตานุปัสสนา
- (๔) “ติคขปัญญา” คือ ปัญญาคมกล้า–ด้วยการเจริญนิพพิทานุปัสสนา
- (๕) “วิบูลปัญญา” คือ ปัญญากว้างขวาง–ด้วยการเจริญวิราคานุปัสสนา
- (๖) “คัมภีรปัญญา” คือ ปัญญาหยั่งลึกซึ้ง–ด้วยการเจริญนิโรธานุปัสสนา
- (๗) “อัสสามันตปัญญา” คือ ปัญญาไม่ใกล้พัฒนาไปสู่เจริญยิ่ง–ด้วยการเจริญปฏินิสัคคานุปัสสนา
- (๘) “ปฏิสัมภิตา ๔” คือ ปัญญาแตกฉาน–ด้วยการเจริญปัญญาทั้ง ๗ ให้ถึงพร้อมบริบูรณ์
- (๙) “ปูลุปัญญา” คือ ปัญญาแน่นหนา–ด้วยการเจริญปฏิสัมภิตา ๔ ให้ถึงพร้อมบริบูรณ์
- (๑๐) “หาสปัญญา” คือ ปัญญาเร่งเร้า–ด้วยการเจริญปูลุปัญญาให้ถึงพร้อมบริบูรณ์

ดังนี้ “ปัญญา ๑๐” ในข้อ ๘ นั้น คือ ปัญญาของพระอรหันต์ [ปฏิสัมภิทูปัตตะ] ซึ่งเกิดจากการเจริญภาวนา
กรรมฐานด้วย “อนุปัตสนา ๗” ที่สัมปยุตต์ด้วยจิตที่เป็นสมาธิหรือจิตตสมาธิแห่งฌาน [อัปนาสมาธิ-จตุตถ
ฌาน: อุเบกขา-เอกัคคตา] ซึ่งฌานในแต่ละขั้นนั้น ทำให้สติสัมปชัญญะบริสุทธิ์ในมิติที่แตกต่างกัน คือ
“ญาณทัสสนะ” ไม่พองแผ้วสะอาคบริสุทธ์จากนิรวณ [กามฉันทะ-พยายาท-ถีนมิททะ-อุทธัจจกุกกุจจะ-
วิจิกิจฉา-อวิชชา-อโรติ-อกุศลธรรมทั้งปวง] และ องค์ฌาน ๔ ได้แก่ “วิตก-วิจาร์-ปีติ-สุข” รวมทั้ง “กิเลส
อย่างหยาบ-กิเลสอย่างละเอียด” [สังโยชน์ ๑๐] อันเป็น “ยถาภูตญาณทัสสนะแห่งพระอรหันต์มรรค”
อย่างไรก็ตาม สำหรับปุถุชนทั่วไป ผู้กำลังปฏิบัติธรรม ผู้กำลังบำเพ็ญเพียรเจริญภาวนาด้วย “อนุปัตสนา ๗”
นั้น เมื่อได้ปัญญาทางธรรมมากบ้างแล้ว การจะรู้เข้าใจปัญญาทางโลกนั้น ก็ไม่ใช่เรื่องที่ยากเกินไปที่จะทำ
ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ทักษะการคิดขั้นสูง” ที่เป็นปัญญาของผู้เป็นนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ หรือปราชญ์
ทางด้านโลก อีกประการหนึ่ง “ปัญญา” [Wisdom] เป็นเรื่อง “ทักษะ” [Skills] ที่สามารถฝึกอบรมได้ เพื่อให้
เกิดความชำนาญ ยิ่งมีการฝึกฝนมากเท่าไร ก็ยิ่งมีความชำนาญเกิดขึ้นมากเท่านั้น ไม่ใช่เรื่องบุญหนักศักดิ์
ใหญ่อะไร แต่เป็นเรื่อง “บุญฤทธิ์-บุญญาอนุภาพ-บุญญาภินิหาร” คือ ความปรารถนาอันแรงกล้าในความดี
บุญที่ให้สำเร็จได้ตามปรารถนา นั่นคือ สร้างความดีเจริญธรรมให้เกิดสมาธิและปัญญา โดยเริ่มจากการ
รักษาศีลให้บริสุทธิ์ ผู้ใดสร้างบุญผู้นั้นก็ได้ผลกรรมนั้นไป ผู้ใดไม่สร้างก็หมดความสาจะได้บุญนั้นๆ เช่นกัน
อยากฉลาดก็หมั่นเรียนหนังสือ อยากบรรลุนิพพานก็หมั่นอย่างถึงกุศลและไตรสิกขา [ศีล-สมาธิ-ปัญญา]
ฉะนั้น การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่อง “การพึ่งตนเองอย่างเต็มรูปแบบ” [อัตตนาถะ] ไม่
สมควรที่จะไปพึ่งเทวดาหรือทวยเทพ เพราะถ้าสำเร็จก็เรียกว่า “วิสุทธิเทพ” [พอพูดถึงคำว่าเทพๆ อย่างกลัว
ถ้าทำดี ไม่มีอำนาจอะไรทำร้ายได้] ซึ่งหมายถึง “พระอรหันต์ในพระศาสนา” [จตุสัจจพุทธะ] เพื่อให้เห็น
ความเจริญในทางการพัฒนาปัญญาทางโลกอีกด้านหนึ่ง ให้พิจารณาทักษะการคิดขั้นพื้นฐานและขั้นสูง เพื่อ
เป็นแนวทางการเจริญปัญญาที่จะสนับสนุนการพัฒนาปัญญาในทางธรรมด้วย ดังนี้

การพัฒนาทักษะกระบวนการคิด

โดย ทิศนา แจมมณี และคณะ (๒๕๔๕)

กลุ่มนักวิจัยทางการศึกษา คือ ทิศนา แจมมณี และคณะ (๒๕๔๕) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการคิดและการพัฒนาการคิด “การนำเสนอรูปแบบเสริมสร้างทักษะการคิดขั้นสูงของนิสิต นักศึกษาระดับปริญญาตรี สำหรับหลักสูตรครุศึกษา” ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมควรศึกษารายละเอียดในทักษะแต่ละอย่าง ว่าตนนำทักษะดังกล่าวมาใช้ในชีวิตจริงได้มากน้อยแค่ไหน ให้พิจารณาประโยชน์ในการนำไปใช้ในวิปัสสนากัมมัฏฐาน ซึ่งมีผลการศึกษาที่ปรับปรุงขยายความ ดังต่อไปนี้

๑. ข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎี หลักการ แนวคิด กระบวนการ และวิธีการต่างๆ ที่เกี่ยวกับการคิด และการพัฒนาการคิด

การคิดเป็นกระบวนการทางสมองที่ใช้ในการจัดการข้อมูลหรือสิ่งเร้าที่รับเข้ามา กระบวนการรู้คิด [Cognitive Process] ต้องอาศัยทักษะการคิดที่หลากหลาย เพื่อใช้ในการจัดการข้อมูลให้มีความหมายสำหรับตนเอง ประกอบด้วย

- (๑) ทักษะการคิดที่เป็นพื้นฐานของการคิดขั้นสูงที่ซับซ้อนขึ้น ทักษะการคิดพื้นฐาน คือ ทักษะการรับและส่งข้อมูล จัดได้เป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มทักษะการคิดที่ใช้ในการสื่อสาร และกลุ่มทักษะการคิดที่เป็นแกน ซึ่งเป็นทักษะการคิดหลักที่จำเป็นต้องใช้บ่อยๆ ในการดำรงชีวิตประจำวัน
- (๒) ทักษะการคิดขั้นสูง จัดกลุ่มย่อยได้อีก ๔ กลุ่ม คือ ทักษะการคิดซับซ้อน ทักษะพัฒนาลักษณะการคิด ทักษะกระบวนการคิด และทักษะการควบคุมและประเมินการคิดของตนเอง

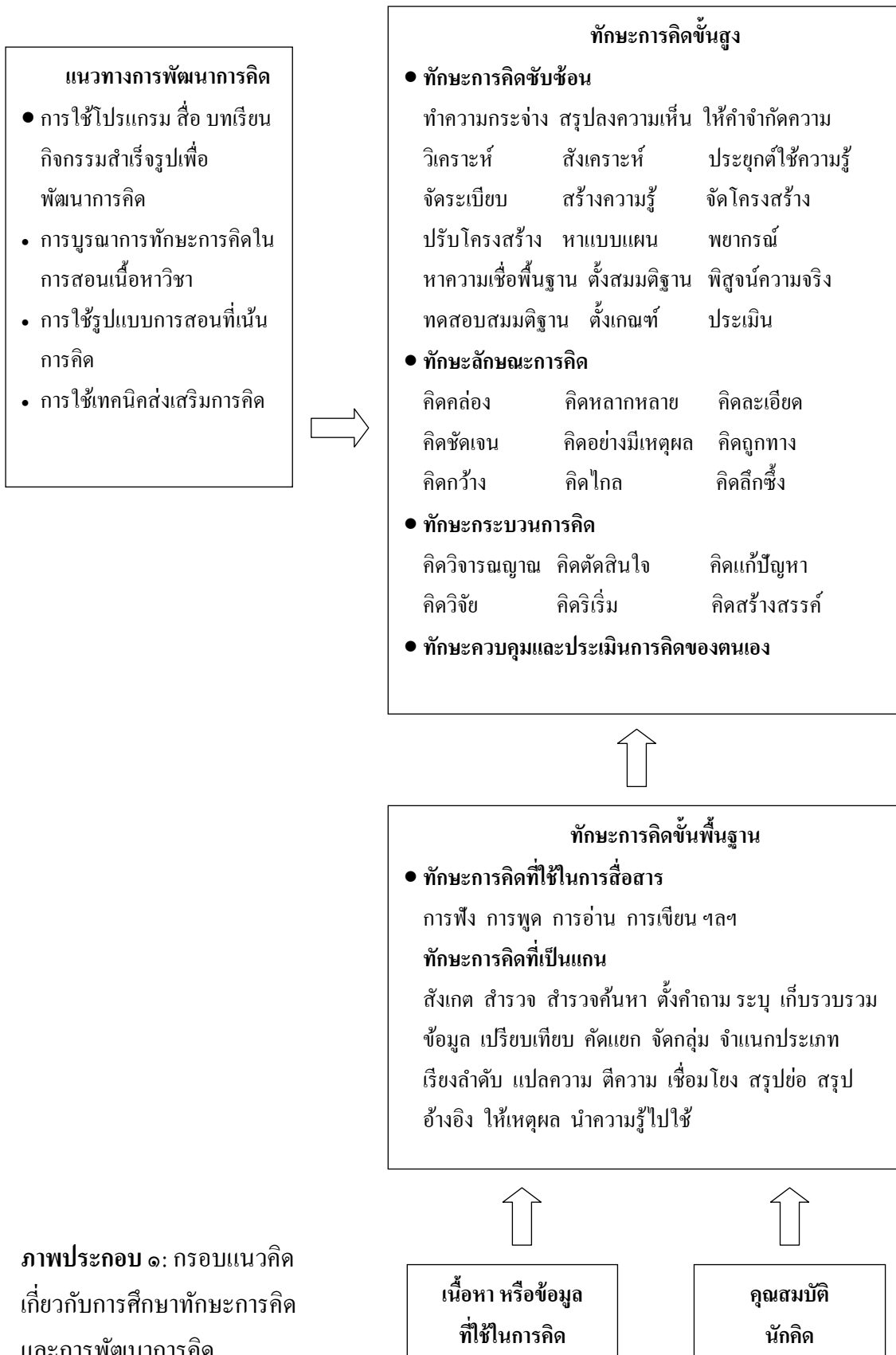
นอกจากนั้น ในการคิดคุณลักษณะเฉพาะส่วนตัวของแต่ละบุคคล ยังมีผลต่อการคิดของบุคคลนั้นด้วย หากบุคคลมีคุณสมบัติของนักคิด ก็จะส่งผลกระทบต่อความสามารถทางการคิดของบุคคลนั้น สำหรับแนวทางการพัฒนาการคิดในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยทั่วไป พบว่ามี ๔ แนวทาง การพัฒนาการคิดในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยทั่วไป คือ

- (๑) การใช้โปรแกรม สื่อ กิจกรรมสำเร็จรูป
- (๒) การบูรณาการการคิดในการสอนเนื้อหาวิชา
- (๓) การใช้รูปแบบการสอนที่เน้นการคิด
- (๔) การใช้เทคนิคการส่งเสริมการคิด

การพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูงจะสามารถทำได้ดีหากบุคคลมีทักษะการคิดขั้นพื้นฐานเพียงพอ แต่การพัฒนาทักษะการคิดนั้น ยังนับเป็นเรื่องยาก เนื่องจากทักษะต่างๆ ยังขาดความเป็นรูปธรรมที่มีความชัดเจนเพียงพอต่อการช่วยให้ผู้สอนสามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้อให้ได้ผล

กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาทักษะการคิดและการพัฒนาการคิด

ภาพประกอบ ๑: กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาทักษะการคิดและการพัฒนาการคิด

๒. ผลการวิเคราะห์ทักษะการคิดขั้นสูง รวม ๓๑ ทักษะ และทักษะการคิดพื้นฐานรวม ๒๑ ทักษะ ดังนี้

๒.๑ ผลการวิเคราะห์ทักษะการคิดขั้นสูง มีดังนี้

๒.๑.๑ ทักษะการคิดซับซ้อน [Complex Thinking Skills] รวม ๑๘ ทักษะ

ผลการประมวลทักษะการคิดซับซ้อน การวิเคราะห์ความหมาย ขั้นตอนและกระบวนการคิด และตัวบ่งชี้การมีทักษะ ดังรายละเอียดในตารางข้างล่างนี้

๑. การทำให้กระจ่าง [Clarifying] หมายถึง การให้รายละเอียดหรือคำอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับสิ่งที่สงสัยหรือคลุมเครือ เพื่อให้เกิดความชัดเจน

ขั้นตอนการคิด

- ระบุสิ่งที่สงสัยหรือคลุมเครือ
- ใช้วิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดความชัดเจน เช่น เปรียบเทียบ ยกตัวอย่าง ขยายความ แปลความ ตีความ อธิบาย สรุปล อ้างอิง ให้เหตุผล
- อธิบายสิ่งที่คลุมเครือให้กระจ่างชัดเจน

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถระบุสิ่งที่สงสัยหรือคลุมเครือ
- สามารถใช้วิธีการต่างๆ จัดความคลุมเครือ จนเกิดความเข้าใจอย่างชัดเจน
- สามารถอธิบายเรื่องที่คลุมเครือให้เข้าใจชัดเจน

๒. การสรุปลงความเห็น [Drawing Conclusion] หมายถึง การให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อมูลหรือเรื่องที่ศึกษา โดยการเชื่อมโยงและอ้างอิงจากความรู้ ประสบการณ์เดิม หรือ จากข้อมูลอื่นๆ

ขั้นตอนการคิด

- ศึกษาข้อมูลทั้งหมด
- จัดกระทำกับข้อมูลด้วยวิธีการต่างๆ ตามความเหมาะสม และสรุปสาระสำคัญของข้อมูล หรือเรื่องที่ศึกษา
- ให้ความเห็นที่เกิดไปจากข้อมูลที่มีอยู่โดยอาศัยการเชื่อมโยง การใช้เหตุผล และการอ้างอิง จากความรู้หรือประสบการณ์เดิมหรือจากข้อมูลอื่นๆ
- อธิบายความคิดเห็น โดยให้เหตุผลประกอบ

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถให้ความเห็นเกี่ยวกับข้อมูลที่สรุปได้เกินไปจากข้อมูลที่มีอยู่
- สามารถอธิบายเหตุผลประกอบความคิดเห็นที่ให้

๓. การวิเคราะห์ [Analyzing] หมายถึง การจำแนกแยกแยะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อค้นหาองค์ประกอบและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในเรื่องนั้น ซึ่งจะประกอบด้วย (๑) การเปรียบเทียบ (๒) การเทียบเคียง (๓) การหาข้อสรุป

ขั้นตอนการคิด

- ศึกษาข้อมูล
- ตั้งวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์ข้อมูล
- กำหนดเกณฑ์ในการจำแนกแยกแยะข้อมูล
- แยกแยะข้อมูลตามเกณฑ์ที่กำหนดเพื่อให้เห็นองค์ประกอบของสิ่งที่วิเคราะห์
- หาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ และความสัมพันธ์ของข้อมูลในแต่ละองค์ประกอบ
- นำเสนอผลการวิเคราะห์
- นำผลการวิเคราะห์มาสรุป ตอบคำถามตามวัตถุประสงค์

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถกำหนดเกณฑ์ในการวิเคราะห์ข้อมูล
- สามารถแยกแยะข้อมูลได้ตามเกณฑ์
- สามารถบอกความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ และความสัมพันธ์ของข้อมูลในแต่ละองค์ประกอบ
- สามารถนำเสนอผลการวิเคราะห์มาสรุปตอบคำถามตามวัตถุประสงค์

๔. การให้คำจำกัดความ [Defining] หมายถึง การระบุลักษณะเฉพาะที่สำคัญของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ต้องการนิยาม

ขั้นตอนการคิด

- ศึกษาองค์ประกอบ ลักษณะ คุณสมบัติ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ครอบคลุม
- คัดคุณสมบัติเฉพาะหรือคุณสมบัติร่วมของสิ่งนั้น
- นำคุณสมบัติร่วมเหล่านั้นมาเรียบเรียงเป็นข้อความให้กะทัดรัด ชัดเจน สละสลวย

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถระบุองค์ประกอบ ลักษณะ คุณสมบัติของสิ่งที่ต้องการ นิยามได้อย่างครอบคลุม
- สามารถคัดคุณสมบัติเฉพาะหรือสมบัตินั้นได้
- สามารถเรียบเรียงคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งนั้นเป็นข้อความที่กะทัดรัด ชัดเจน สละสลวย

๕. การสังเคราะห์ [Synthesizing] หมายถึง การนำความรู้ที่ผ่านการวิเคราะห์มาผสมผสานสร้างสิ่งใหม่ที่มีลักษณะต่างจากเดิม โดยอาศัยวิธี (๑) การเปรียบเทียบ (๒) การเทียบเคียง (๓) การหาข้อสรุป

ขั้นตอนการคิด

- กำหนดวัตถุประสงค์ของสิ่งใหม่ที่ต้องการสร้าง
- ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง
- เลือกข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์
- นำข้อมูลมาทำกรอบแนวคิดสำหรับสร้างสิ่งใหม่
- สร้างสิ่งใหม่ตามวัตถุประสงค์โดยอาศัยแนวคิดที่กำหนด รวมกับข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง
- สามารถสร้างกรอบแนวคิดตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด
- สามารถสร้างสิ่งใหม่ได้ตามกรอบแนวคิด

๖. การประยุกต์ใช้ความรู้ [Applying] หมายถึง การนำความรู้ที่มีอยู่ไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากเดิม โดยอาศัย (๑) ความคิดริเริ่ม (๒) ความคิดสร้างสรรค์ (๓) ความดัดแปลงประยุกต์

ขั้นตอนการคิด

- สำรวจลักษณะของสถานการณ์ใหม่
- ทบทวนข้อมูลหรือความรู้ที่มีอยู่
- คัดเลือกข้อมูลความที่มีความสอดคล้องกับลักษณะของสถานการณ์ใหม่
- ตรวจสอบความเป็นเหตุเป็นผลหรือความเหมาะสมระหว่างข้อมูลกับสถานการณ์
- ใช้ความรู้ในสถานการณ์ใหม่

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถใช้ความรู้ในสถานการณ์ใหม่

๗. การจัดระเบียบ [Organizing] หมายถึง การนำข้อมูลหรือสิ่งต่างๆ มาจัดให้เป็นระเบียบในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เพื่อให้สะดวกแก่การดำเนินการ

ขั้นตอนการคิด

- พิจารณาข้อมูลหรือสิ่งที่ต้องการจัดระเบียบทั้งหมด
- กำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดระเบียบข้อมูลหรือสิ่งต่างๆ
- นำข้อมูลมาจัดระเบียบโดยจัดเป็นประเภท หมวดหมู่ หรือเรียงตามลำดับขั้นตอนตามความเหมาะสม

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถจัดข้อมูลหรือสิ่งต่างๆ ให้เป็นหมวดหมู่หรือประเภท หรือขั้นตอนตามความเหมาะสม

๘. การสร้างความรู้ [Constructing the Knowledge] หมายถึง การสร้างข้อความรู้ของตนเองจากการทำความเข้าใจเชื่อมโยงข้อมูลใหม่กับข้อมูลเดิม คือ “การต่อยอดองค์ความรู้” [Reproductiveness]

ขั้นตอนการคิด

- ทบทวนความรู้เดิมเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการรู้
- ศึกษาเรื่องที่ต้องการรู้โดยใช้วิธีการและแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย
- เชื่อมโยงความรู้ใหม่กับความรู้เดิมให้มีความหมายกับตนเอง
- นำเสนอหรืออธิบายข้อความรู้ตามความหมายที่ตนได้สร้างขึ้น

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถศึกษารวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการต่างๆ
- สามารถเชื่อมโยงความรู้ใหม่กับความรู้เดิม ให้มีความหมายกับตนเอง
- สามารถนำเสนอหรืออธิบายข้อความรู้ ตามความหมายที่ตน ได้สร้างขึ้น

๕. การจัดโครงสร้าง [Structuring] หมายถึง การนำข้อความรู้มาจัดให้เห็น โครงสร้างที่แสดงความสัมพันธ์ของข้อมูล หรือข้อความรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของ โครงสร้างนั้นๆ

ขั้นตอนการคิด

- รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้ครอบคลุม
- ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล
- จัดแสดงความสัมพันธ์ของข้อมูลหรือองค์ประกอบของเรื่อง

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถรวบรวมข้อมูลได้ครบถ้วน
- สามารถแสดงความสัมพันธ์ของข้อมูลให้เป็นภาพ หรือ โครงสร้างรวม

๑๐. การปรับโครงสร้าง [Restructuring] หมายถึง การนำข้อมูลมาปรับ เปลี่ยน ขยาย โครงสร้าง ความรู้เดิม

ขั้นตอนการคิด

- ศึกษาโครงสร้างความรู้เดิม
- พิจารณาข้อมูลใหม่
- เชื่อมโยงข้อมูลใหม่กับข้อมูลเดิม โดยการปรับ เปลี่ยน ขยายโครงสร้างความรู้เดิมตามความเหมาะสม
- นำเสนอโครงสร้างความรู้ใหม่ที่ได้รับปรับ เปลี่ยน หรือขยาย

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถเชื่อมโยงข้อมูลใหม่กับข้อมูลเดิม โดยการปรับ เปลี่ยน ขยายโครงสร้างความรู้เดิมตามความเหมาะสม
- สามารถนำเสนอโครงสร้างใหม่ที่ได้ปรับ เปลี่ยน หรือขยายความรู้

๑๑. การหาแบบแผน [Finding Pattern] หมายถึง การหาชุดความสัมพันธ์ของลักษณะ หรือองค์ประกอบ ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อกำหนดเป็นแบบแผนหรือประเภทของรูปแบบต่างๆ คือ การหาหลักเกณฑ์

ขั้นตอนการคิด

- ตำรวจข้อมูลหรือองค์ประกอบของหลายสิ่งที่มีลักษณะคล้ายกัน
- ดึงองค์ประกอบต่างๆ ที่มีลักษณะร่วมออกมา
- เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ
- นำเสนอแบบแผนที่พบ

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถระบุลักษณะความสัมพันธ์ของลักษณะองค์ประกอบในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
- สามารถอธิบายลักษณะความสัมพันธ์ของลักษณะ หรือองค์ประกอบในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

๑๒. การหาความเชื่อพื้นฐาน [Finding Underlying Assumption] หมายถึง การใช้หลักเหตุผลค้นหาความเชื่อที่กำหนดการกระทำของบุคคลนั้น ว่ามีความเชื่อพื้นฐานมาอย่างไร

ขั้นตอนการคิด

- สังเกตพฤติกรรม หรือการกระทำของบุคคล
- ระบุลักษณะสำคัญของพฤติกรรม
- วิเคราะห์หาความคิด ความเชื่อที่เป็นสาเหตุทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมนั้นๆ โดยใช้หลักเหตุผล หรือการอ้างอิงจากประสบการณ์
- สรุปความเชื่ออันเป็นเหตุของการกระทำของบุคคลนั้น

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถวิเคราะห์หาความคิด ความเชื่อ ที่เป็นต้นเหตุของการกระทำต่างๆ
- ระบุความเชื่อของบุคคลอันเป็นสาเหตุของการกระทำของบุคคลนั้น

๑๓. การพยากรณ์ [Predicting] หมายถึง การคาดคะเนสิ่งที่จะเกิดขึ้นล่วงหน้า โดยอาศัยการสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำๆ หรือใช้ความรู้ที่เป็นหลักการ กฎ หรือทฤษฎี ในเรื่องนั้นมาช่วยในการทำนาย

ขั้นตอนการคิด

- ศึกษาปัญหาที่ต้องการรู้คำตอบล่วงหน้า
- ใช้ความรู้จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำๆ หรือความรู้ที่เป็นหลักการ กฎ ทฤษฎี ในเรื่องนั้นมาคาดคะเนคำตอบของคำถาม หรือปัญหาที่ต้องการรู้
- ระบุคำตอบที่ได้จากการคาดคะเน

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถนำความรู้ที่เกิดขึ้นซ้ำๆ หรือใช้ความรู้ที่เป็นหลักการ ทฤษฎี และกฎ ไปคาดคะเนคำตอบของคำถามหรือปัญหาได้

๑๔. การพิสูจน์ [Verifying] หมายถึง การหาข้อมูลที่เชื่อถือได้มาสนับสนุนข้อสรุปหรือคำตอบว่าเป็นจริงด้วยหลักฐานในการมายืนยัน

ขั้นตอนการคิด

- ศึกษาผลสรุปหรือคำตอบ
- แสวงหาวิธีการ และข้อมูลที่เชื่อถือได้ เพื่อสนับสนุนผลสรุปหรือคำตอบนั้น
- ยืนยันผลสรุปหรือคำตอบโดยยกข้อมูลหลักฐานที่เชื่อถือได้มาสนับสนุน

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถหาวิธีและข้อมูลความรู้ที่เชื่อถือได้มาสนับสนุนว่าผลสรุปหรือคำตอบเป็นจริง
- สามารถยืนยันผลสรุปหรือคำตอบโดยมีข้อมูลหลักฐานที่เชื่อถือได้มาสนับสนุน

๑๕. การตั้งสมมติฐาน [Setting Hypothesis] หมายถึง การคาดคะเนคำตอบที่ยังไม่ได้พิสูจน์เพื่อเป็นแนวทางการหาความรู้ในอนาคต คือ มองทางออกได้ล่วงหน้า

ขั้นตอนการคิด

- ศึกษาปัญหาที่ต้องการคำตอบล่วงหน้า
- ใช้ความรู้จากแหล่งต่างๆ มาคาดคะเนคำตอบให้ได้มากกว่า ๑ คำตอบ
- ระบุมุมมองพร้อมทั้งข้อมูลหรือข้อความรู้ที่สนับสนุนสมมติฐาน

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถคาดคะเนคำตอบล่วงหน้าของปัญหาได้มากกว่า ๑ คำตอบ โดยมีข้อมูลหรือข้อความรู้มาสนับสนุน

๑๖. การทดสอบสมมติฐาน [Testing Hypothesis] หมายถึง การหาข้อมูลที่เป็นความรู้เชิงประจักษ์เพื่อใช้สนับสนุนหรือคัดค้านคำตอบล่วงหน้าที่คาดคะเนไว้ หรือเพื่อยอมรับหรือปฏิเสธคำตอบที่คาดคะเนไว้ ซึ่งเป็นขั้นตอนการล้มล้างตรวจสอบทางทฤษฎี เพื่อยืนยันและรับรองทฤษฎีใหม่ โดยใช้ข้อมูลชุดที่รวบรวมมา ณ ปัจจุบันหรือในสมัยนั้นเป็นหลักฐาน

ขั้นตอนการคิด

- ศึกษาคำตอบที่คาดคะเนไว้หรือคำตอบที่รอการพิสูจน์
- รวบรวมข้อมูลเพื่อนำไปใช้ในการพิสูจน์คำตอบกำหนดแผนการทดสอบ
- ดำเนินการทดสอบ และเก็บรวบรวมข้อมูลตามแผนที่กำหนด
- วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล
- พิจารณาความสอดคล้องระหว่างผลสรุปกับคำตอบที่คาดคะเนไว้

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถรวบรวมข้อมูลเพื่อวางแผนพิสูจน์คำตอบที่คาดคะเน
- สามารถดำเนินการทดสอบคำตอบที่คาดคะเนไว้ และรวบรวมข้อมูลตามแผนที่กำหนด
- สามารถวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล
- สามารถนำผลสรุปไปสนับสนุนหรือคัดค้านคำตอบที่คาดคะเนไว้

๑๗. การตั้งเกณฑ์ [Establishing Criteria] หมายถึง การบอกประเด็นหรือหัวข้อที่ใช้เป็นแนวทางในการประเมินหรือการวัดผล คือ การสร้างเกณฑ์มาตรฐาน หรือข้อปฏิบัติสู่ความเป็นเลิศ

ขั้นตอนการคิด

- ศึกษาลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่จะประเมิน
- ระบุลักษณะที่สำคัญของสิ่งนั้น [อาจอาศัยประสบการณ์ หลักวิชา หรือการยอมรับในการเลือกประเด็น]

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถระบุประเด็นหรือหัวข้อได้ครอบคลุมลักษณะสำคัญของนั้น

๑๘. การประเมิน [Evaluating] หมายถึง การตัดสินคุณค่าหรือคุณภาพของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยการนำผลจากการวัดไปเทียบกับระดับคุณภาพที่กำหนด เพื่อปรับปรุงแก้ไขโครงสร้างหรือระบบใหม่อีกครั้ง

ขั้นตอนการคิด

- นำประเด็นหรือหัวข้อที่จะใช้ในการประเมินมากำหนดระดับคุณภาพหรือคุณค่าที่ยอมรับได้
- นำผลที่ได้จากการวัดมาเทียบกับระดับคุณภาพ
- ระบุระดับคุณภาพของสิ่งนั้น

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดขั้นสูง

- สามารถกำหนดระดับคุณภาพได้เหมาะสม
- ระบุระดับคุณภาพของสิ่งนั้นได้ถูกต้อง

๒.๑.๒ ทักษะพัฒนาทักษะการคิด รวม ๕ ทักษะ

ผลการประมวลทักษะพัฒนาทักษะการคิด การวิเคราะห์ความหมาย ขั้นตอนหรือกระบวนการคิด และตัวบ่งชี้การมีทักษะ ดังนี้

๑. คิดคล่อง [Fast Thinking] หมายถึง การคิดให้ได้ข้อมูลจำนวนมากอย่างรวดเร็ว

ขั้นตอนการคิด

- กำหนดประเด็นที่ต้องการคิด
- คิดเชื่อมโยงเรื่องที่เกิดกับความรู้ ประสบการณ์ ความรู้สึก ความคิดเห็นของตนอย่างรวดเร็ว ให้ได้ข้อมูลจำนวนมาก

ตัวบ่งชี้การมีทักษะพัฒนาทักษะการคิด

- สามารถให้ข้อมูลจำนวนมากจากการคิดอย่างรวดเร็วในเวลาจำกัด

๒. คิดหลากหลาย [Various Thinking] หมายถึง การคิดให้ได้ข้อมูลหลายประเภท

ขั้นตอนการคิด

- กำหนดประเด็นที่ต้องการคิด
- คิดถึงประเภท ชนิด แบบ ลักษณะที่แตกต่างกันของสิ่งที่คิดให้ได้จำนวนมาก
- หาตัวอย่างของประเภท ชนิด แบบ ลักษณะ ของสิ่งที่คิด

ตัวบ่งชี้การมีทักษะพัฒนาลักษณะการคิด

- สามารถให้ข้อมูลที่มี ประเภท ชนิด แบบ ลักษณะที่แตกต่างกันของสิ่งหรือเรื่องที่เกิดขึ้นได้จำนวนมาก

๓. คิดละเอียด [In-Detail Thinking] หมายถึง การคิดให้ได้ข้อมูลที่เป็นรายละเอียดของสิ่งที่ต้องการคิด ขั้นตอนการคิด

- พิจารณาเรื่องที่คิดว่ามีประเด็นใดที่ต้องการรายละเอียดเพิ่มขึ้น และเพื่อจุดประสงค์ใด
- ขยายข้อมูลของประเด็นที่คิดให้ได้รายละเอียดเพิ่มมากขึ้น

ตัวบ่งชี้การมีทักษะพัฒนาลักษณะการคิด

- สามารถขยายข้อมูลของประเด็นที่คิดให้ได้รายละเอียดเพิ่มมากขึ้น

๔. คิดชัดเจน [Clear Thinking] หมายถึง การคิดที่ผู้คิดรู้ว่าตนรู้และไม่รู้อะไร เข้าใจและไม่เข้าใจอะไร และสงสัยอะไรในเรื่องที่คิด

ขั้นตอนการคิด

- พิจารณาข้อมูล หรือเรื่องที่น่ามาคิด
- ระบุดูได้ว่าตนเองรู้หรือไม่รู้ เข้าใจ หรือไม่เข้าใจอะไร หรือสงสัยอะไร
- อธิบายความเข้าใจของตนในเรื่องที่รู้ ยกตัวอย่างและตอบคำถามในเรื่องนั้น

ตัวบ่งชี้การมีทักษะพัฒนาลักษณะการคิด

- สามารถระบุประเด็นที่ตนรู้ เข้าใจ ไม่รู้ ไม่เข้าใจ หรือสงสัยอะไร
- สามารถอธิบายยกตัวอย่าง หรือตอบคำถามความกระจ่างในเรื่องที่ตนเองรู้หรือเข้าใจได้

๕. คิดอย่างมีเหตุผล [Reasonable Thinking] หมายถึง การใช้หลักเหตุผลในการคิดพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

ขั้นตอนการคิด

- รวบรวมข้อมูลในเรื่องที่คิด
- จำแนกข้อมูลในเรื่องที่คิดที่เป็นข้อเท็จจริงและความคิดเห็นออกจากกัน
- พิจารณาความน่าเชื่อถือของข้อเท็จจริงและความคิดเห็น
- พิจารณาเรื่องที่คิดโดยใช้เหตุผลแบบนิรนัย และ/หรืออุปนัยบนฐานของข้อมูลที่เชื่อถือได้
- อธิบายเรื่องที่คิดอย่างมีเหตุผล

ตัวบ่งชี้การมีทักษะพัฒนาลักษณะการคิด

- สามารถแยกข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงและความคิดเห็นออกจากกันได้
- สามารถประเมินความน่าเชื่อถือของข้อเท็จจริงและความคิดเห็น
- สามารถอธิบายเรื่องที่คิด โดยใช้หลักเหตุผลนิรนัยและ/หรืออุปนัย

๖. **คิดถูกต้อง** [Right Thinking] หมายถึง การคิดที่ทำให้ได้ความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และเป็นประโยชน์ระยะยาว

ขั้นตอนการคิด

- แสวงหาข้อมูลในเรื่องที่คิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับส่วนรวมและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในระยะยาว
- คิดพิจารณาข้อมูลและตัดสินใจโดยคำนึงถึงประโยชน์ต่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตน
- คิดพิจารณาข้อมูลและตัดสินใจโดยคำนึงถึงประโยชน์ระยะยาวมากกว่าระยะสั้น

ตัวบ่งชี้การมีทักษะพัฒนาทักษะการคิด

- สามารถรวบรวมข้อมูลเรื่องที่คิดเกี่ยวกับผลกระทบต่อส่วนรวมและผลกระทบในระยะยาว
- สามารถตัดสินใจในทางที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตน
- สามารถตัดสินใจในทางที่เป็นประโยชน์ระยะยาวมากกว่าระยะสั้น

๗. **คิดกว้าง** [Wider Thinking] หมายถึง การคิดโดยพิจารณาถึงองค์ประกอบ หรือแง่มุมต่างๆ ของเรื่องที่คิดอย่างครอบคลุม หรือพิจารณาเห็นเครือข่ายแห่งองค์ประกอบดังกล่าวนั้น

ขั้นตอนการคิด

- คิดถึงองค์ประกอบ หรือแง่มุมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่คิดให้ได้มากที่สุด
- หาข้อมูลรายละเอียดขององค์ประกอบ แง่มุมของเรื่องที่คิดให้ได้มากที่สุด
- พิจารณาเรื่องที่คิดโดยใช้ข้อมูลหลายแง่มุม
- สรุปผลการพิจารณาเรื่องที่คิด

ตัวบ่งชี้การมีทักษะพัฒนาทักษะการคิด

- สามารถระบุองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่คิดได้อย่างครอบคลุม
- สามารถให้รายละเอียดขององค์ประกอบ แง่มุมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่คิด
- สามารถพิจารณาเรื่องที่คิดโดยใช้ข้อมูลหลายแง่มุม
- สามารถสรุปผลการคิดที่ได้จากการพิจารณาหลายแง่มุม

๘. **คิดลึกซึ้ง** [In-Depth Thinking] หมายถึง การคิดที่ทำให้เข้าใจความซับซ้อนของโครงสร้างและระบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุในโครงสร้างของเรื่องที่คิดอย่างดั่งคำ

ขั้นตอนการคิด

- รวบรวมส่วนประกอบและข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่คิดอย่างครอบคลุม
- เชื่อมโยงความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของรายละเอียดในส่วนประกอบต่างๆ เพื่อให้เห็นโครงสร้างหรือภาพรวมของเรื่องที่คิด
- หาส่วนประกอบที่มีความสำคัญหรือมีอิทธิพลต่อเรื่องที่คิด
- หาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของส่วนประกอบต่างๆ ที่โยงใยของเรื่องที่คิด
- วิเคราะห์สาเหตุที่แท้จริงของปัญหา หรือเรื่องที่คิด

- อธิบายเรื่องที่คิดได้อย่างเป็นระบบ

ตัวบ่งชี้การมีทักษะพัฒนาทักษะการคิด

- สามารถระบุและอธิบายส่วนประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวกับ
- สามารถจัดโครงสร้างของส่วนประกอบต่างๆ ของเรื่องที่คิดได้
- สามารถระบุได้ว่าส่วนประกอบใดในโครงสร้างมีความสำคัญ หรือมีอิทธิพลสูงต่อเรื่องที่คิด
- สามารถอธิบายความสัมพันธ์เชิงสาเหตุที่มีอยู่ในโครงสร้างได้
- สามารถอธิบายสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาหรือเรื่องที่คิดได้
- สามารถอธิบายเรื่องที่คิดได้อย่างเป็นระบบ

๕. **คิดไกล** [Prophetic Thinking] หมายถึง การคิดที่ทำให้สามารถอธิบายเหตุการณ์ในอนาคตได้ในเชิงทำนายหรือพยากรณ์ โดยมี **มุมมองที่เห็นภาพรวมทุกอย่าง** [Panoramic Perspectives] คือ อ่านขาด **ขั้นตอนการคิด**

- นำข้อมูลหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่คิดมาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ
- ทำนายความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยต่างๆ อย่างต่อเนื่องเป็นขั้นๆ ไปโดยอาศัยข้อมูลและข้อเท็จจริงต่างๆ เป็นฐานในการทำนาย
- ประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของแต่ละขั้นตอน
- ลงความเห็นการทำนายเหตุการณ์ในอนาคต

ตัวบ่งชี้การมีทักษะพัฒนาทักษะการคิด

- สามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของข้อมูลหรือปัจจัยรอบด้านที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่คิด
- สามารถใช้ข้อมูลและข้อเท็จจริงต่างๆ ทำนายความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่คิด
- สามารถประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของการทำนาย
- สามารถอธิบายเหตุการณ์ในอนาคตได้

๒.๑.๓ ทักษะกระบวนการคิด รวม ๔ กระบวนการ

ผลการประมวลทักษะกระบวนการคิด การวิเคราะห์ความหมาย ขั้นตอนหรือกระบวนการคิด และตัวบ่งชี้การมีทักษะกระบวนการคิด ดังนี้

๑. **กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ** [Reasonable Thinking Process] หมายถึง การคิดอย่างมี **วิจารณญาณ** [เหตุผล] เป็นกระบวนการคิดเพื่อให้ได้ความคิดที่รอบคอบสมเหตุผลที่จะเชื่อหรือจะทำ โดยผ่านการพิจารณาปัจจัยรอบด้านอย่างกว้างไกล ลึกซึ้ง และผ่านการพิจารณาถ่วงถ่วง ไตร่ตรอง ทั้งทางด้านคุณ-โทษ และคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งนั้นมาแล้ว

ขั้นตอนการคิด

- ระบุประเด็นปัญหา หรือประเด็นในการคิด
- ประมวลข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากการคิดทางกว้าง คิดทางลึกซึ่ง คิดอย่างละเอียด และคิดในระยะไกล
- วิเคราะห์ข้อมูล
- พิจารณาทางเลือก โดยพิจารณาข้อมูลโดยใช้หลักเหตุผลและระบุทางเลือกที่หลากหลาย
- ลงความเห็น ตัดสินใจ ทำนายอนาคตโดยประเมินทางเลือก และใช้เหตุผลคิดคุณค่า

ตัวบ่งชี้การมีทักษะกระบวนการคิด

- สามารถระบุประเด็นปัญหาหรือประเด็นในการคิดอย่างชัดเจน
- สามารถประมวลข้อมูลจากการคิดกว้าง คิดลึกซึ่ง คิดไกล และคิดอย่างละเอียด
- สามารถวิเคราะห์ข้อมูลและแยกแยะ ข้อมูลประเภทข้อเท็จจริงและความคิดเห็นด้วย หลักการและเหตุผล
- สามารถประเมินข้อมูลที่จะใช้ในการคิดได้
- สามารถเสนอคำตอบหรือทางเลือกที่สมเหตุสมผลได้
- สามารถเลือกทางเลือกที่จะเชื่อ ที่จะทำด้วยการคิดอย่างมีเหตุผล และคิดถูกทาง

๒. กระบวนการคิดตัดสินใจ [Decision-Making Process] หมายถึง การตัดสินใจเป็นกระบวนการที่ใช้ในการพิจารณาเลือกตัวเลือกที่มีตั้งแต่ ๒ ตัวเลือกขึ้นไป ทางเลือกนั้นอาจจะเป็นวัตถุ สิ่งของ หรือแนวปฏิบัติต่างๆ เพื่อใช้ในการแก้ปัญหา หรือดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ขั้นตอนการคิด

- การระบุเป้าหมายหรือปัญหาที่ต้องการตัดสินใจ
- การระบุทางเลือก
- การวิเคราะห์ทางเลือก
- การจัดลำดับทางเลือก
- การเลือกทางเลือก

ตัวบ่งชี้การมีทักษะกระบวนการคิด

- สามารถระบุปัญหาหรือเป้าหมายที่ต้องการตัดสินใจ
- สามารถระบุทางเลือกต่างๆ ที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้จำนวนมาก
- สามารถวิเคราะห์ผลด้านบวกของแต่ละทางเลือก
- สามารถประเมินผลที่อาจเกิดจากทางเลือกแต่ละทางตามเกณฑ์ที่กำหนด
- สามารถจัดลำดับทางเลือกที่ควรเป็นตามเกณฑ์
- สามารถตัดสินใจได้

๓. กระบวนการแก้ปัญหา [Problem-Solving Process] หมายถึง การแก้ปัญหาเป็นขั้นตอนการเผชิญฝ่าฟันอุปสรรค และแก้ไขสถานการณ์เพื่อให้ปัญหานั้นหมดไป ซึ่งประกอบด้วยไหวพริบปฏิภาณแก้ปัญหาได้ทันการ คือ (๑) ความคิดริเริ่ม (๒) ความคิดสร้างสรรค์ และ (๓) ความคิดดัดแปลงประยุกต์ หรือในทางการเรียนรู้คณิตศาสตร์ หมายถึง ขั้นตอนในการหาคำตอบของโจทย์ปัญหา

กระบวนการแก้ปัญหาทั่วไป

ขั้นตอนการคิด

- ทำความเข้าใจปัญหา
 - ปัญหาคืออะไร
 - ข้อมูลใดเกี่ยวข้องกับปัญหา
 - มีเงื่อนไขหรือต้องการข้อมูลใดเพิ่มเติม
- วางแผนออกแบบแก้ปัญหาโดยคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้
 - เคยพบปัญหานั้นมาก่อนหรือไม่
 - รู้จักทฤษฎี หลักการที่เกี่ยวข้องกับปัญหาหรือไม่
 - ใช้วิธีแก้ปัญหาคือเคยประสบความสำเร็จ มาก่อนได้หรือไม่
- ดำเนินการตามแผนมีการตรวจสอบแต่ละขั้นตอนที่ปฏิบัติ
- สรุปและตรวจสอบการแก้ปัญหา

ตัวบ่งชี้การมีทักษะกระบวนการคิด

- สามารถทำความเข้าใจปัญหาและระบุปัญหาที่ต้องการแก้ไข
- สามารถวางแผนออกแบบ แก้ปัญหาด้วยการใช้ประสบการณ์และหลักการอย่างมีเหตุผล
- สามารถดำเนินการแก้ปัญหาตามแผน พร้อมทั้งมีการตรวจสอบเป็นระยะๆ
- สามารถสรุปผลการแก้ปัญหตามแผน และได้แนวทางการแก้ปัญหา

กระบวนการแก้ปัญหา [เฉพาะ โจทย์ปัญหาตัวเลข]

ขั้นตอนการคิด

- ทำความเข้าใจกับปัญหา
 - โจทย์ปัญหาต้องการทราบอะไร
 - โจทย์กำหนดอะไรมาบ้าง
 - สิ่งที่โจทย์ต้องการคืออะไร
 - ส่วนใดใน โจทย์เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันบ้าง
 - ส่วนใดใน โจทย์ที่มีเกี่ยวข้อง

- วางแผนเพื่อแก้ปัญหา
 - โจทย์นี้ต้องทำกี่ขั้นตอน
 - ทำขั้นตอนใดก่อนหรือขั้นตอนใดหลัง
 - มีวิธีทำโจทย์ที่ง่ายและสั้นกว่านี้บ้างหรือไม่
 - ได้เขียนประโยชน์สัญลักษณ์ เพื่อหาคำตอบของโจทย์นี้อย่างไร
- แก้ปัญหาตามแผนหรือขั้นตอนการแก้โจทย์
 - คำตอบของโจทย์โดยประมาณคืออะไร
 - ในแต่ละบรรทัดที่คิดจะใช้ข้อความอย่างไร
 - ถ้าจะเขียนข้อความสั้น กะทัดรัด ได้ใจความ ควรปรับปรุงการเขียนอย่างไร
 - ควรทำตามลำดับขั้นตอนด้วยความมั่นใจได้หรือไม่
 - จะปรับปรุงคำตอบให้สมบูรณ์ได้อย่างไร
- ตรวจสอบ
 - คำตอบที่ได้ใกล้เคียงกับที่ประมาณไว้หรือไม่
 - คำตอบข้อนี้เป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดหรือไม่
 - จะปรับปรุงคำตอบให้สมบูรณ์ได้อย่างไร

ตัวบ่งชี้การมีทักษะกระบวนการคิด

- สามารถระบุความต้องการของโจทย์และสิ่งที่โจทย์กำหนดให้ได้
- สามารถแยกแยะข้อมูลที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับโจทย์
- สามารถวางแผนเพื่อแก้ปัญหาโจทย์ที่เกี่ยวข้องกับตัวเลขด้วยวิธีหลากหลาย
- สามารถแก้ปัญหาโจทย์ตามแผนอย่างมีลำดับขั้นตอน
- สามารถตรวจสอบคำตอบหรือพิสูจน์คำตอบได้
- สามารถสรุปคำตอบ

๔. กระบวนการวิจัย [Research Process] หมายถึง ขั้นตอนที่ใช้หาคำตอบของปัญหาเป็นผลให้พบองค์ความรู้ใหม่รวมทั้งสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ขั้นตอนที่ใช้แก้ปัญหานั้นมีความเป็นลำดับขั้นตอนอย่างเป็นระบบเรียกว่า วิธีการทางวิทยาศาสตร์ [Scientific Methods] หรือ ระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์ [Scientific Methodology]

ขั้นตอนการคิด

- ระบุปัญหา
 - สังเกต
 - ระบุปัญหาให้ชัดเจน

- ตั้งสมมติฐาน เป็นขั้นตอนการหาคำตอบล่วงหน้า
- ออกแบบเก็บรวบรวมข้อมูล
 - ออกแบบเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อเป็นแนวทางการหาคำตอบของปัญหา [ทดสอบสมมติฐาน]
 - สร้างเครื่องมือเพื่อรวบรวมข้อมูล
- รวบรวมข้อมูลเป็นขั้นตอนการปฏิบัติตามแบบการเก็บรวบรวมข้อมูล
- วิเคราะห์ข้อมูลเป็นการแยกแยะข้อมูล
- สรุปองค์ความรู้ใหม่

ตัวบ่งชี้การมีทักษะกระบวนการคิด

- สามารถระบุปัญหาที่สงสัยหรือต้องการคำตอบได้
- สามารถคาดคะเนคำตอบล่วงหน้าได้ด้วยเหตุผล
- สามารถวางแผนในการรวบรวมข้อมูลเพื่อทดสอบสมมติฐาน
- สามารถรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือที่มีคุณภาพ
- สามารถวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูลเป็นที่เข้าใจได้
- สามารถสรุปผล หรือได้คำตอบของปัญหาหรือได้ความรู้ใหม่

๒.๒ ผลการวิเคราะห์ทักษะการคิดพื้นฐาน มีดังนี้

๒.๒.๑ ทักษะการคิดที่เป็นแกน [Core Thinking Skills] รวม ๑๘ ทักษะ

๑. การสังเกต [Observing] หมายถึง การรับรู้และรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้า เพื่อให้ได้รายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ไม่มีการใช้ประสบการณ์และความคิดเห็นของผู้สังเกตในการเสนอข้อมูล ข้อมูลจากการสังเกตมีทั้งข้อมูลเชิงคุณภาพและข้อมูลเชิงปริมาณ

ขั้นตอนการคิด

- ใช้ประสาทสัมผัสหลายด้าน [หู-ตา-จมูก-ลิ้น-กาย] ในการสำรวจสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือปรากฏการณ์ในปรากฏการณ์หนึ่ง เพื่อให้ได้ข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ
- ให้ข้อมูลการสังเกตที่เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยไม่ใช้ความคิดเห็นหรือตีความข้อมูล

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถใช้ประสาทสัมผัสหลายด้านในการสำรวจสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพื่อให้ได้ข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ
- สามารถให้ข้อมูลการสังเกตที่เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยไม่ใช้ความคิดเห็นตีความข้อมูล

๒. การสำรวจค้นหา [Exploring] หมายถึง การค้นหาสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ยังไม่รู้หรือรู้น้อยมากอย่างมีจุดหมายด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลมากที่สุด

ขั้นตอนการคิด

- กำหนดสิ่งหรือเรื่องที่จะไปสำรวจค้นหา
- กำหนดวิธีการที่จะสำรวจค้นหาสิ่งหรือเรื่องที่กำหนด
- ใช้วิธีการที่กำหนดในการค้นหาสิ่งหรือเรื่องที่ต้องการ
- รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสำรวจค้นหา
- นำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสำรวจค้นหา

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถใช้วิธีการต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลมากที่สุดเกี่ยวกับสิ่งที่ต้องการสำรวจค้นหา
- สามารถรวบรวมและนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสำรวจค้นหา

๓. การสำรวจ [Surveying] หมายถึง การพิจารณาตรวจสอบสิ่งที่สังเกตอย่างมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งนั้น

ขั้นตอนการคิด

- กำหนดสิ่งหรือเรื่องที่จะสำรวจ
- แสวงหาวิธีการในการรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง และความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งนั้น
- รวบรวมข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่สำรวจ
- นำเสนอข้อเท็จจริงและความคิดเห็นที่ได้จากการสำรวจ

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถใช้วิธีการต่างๆ ในการรวบรวมข้อมูลทั้งที่เป็นข้อเท็จจริงและความคิดเห็น
- สามารถนำเสนอข้อเท็จจริงและความคิดเห็นที่ได้จากการสำรวจ

๔. การตั้งคำถาม [Questioning] หมายถึง การพูดหรือการเขียนสิ่งที่สงสัย หรือสิ่งที่ต้องการรู้

ขั้นตอนการคิด

- อ่านหรือฟังอย่างตั้งใจ
- ชิดเส้นใต้คำหรือข้อความหรือจุดประเด็นที่สงสัยต้องการทราบคำตอบ
- เลือกคำที่ใช้แทนสิ่งที่สงสัย เช่น ใคร-อะไร-ที่ไหน-อย่างไร-ทำไม
- พูดหรือเขียนเป็นประโยคคำถาม

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถระบุคำหรือข้อความที่สงสัย
- สามารถพูดหรือเขียนประโยคคำถาม

๕. การรวบรวมข้อมูล [Information Gathering] หมายถึง การใช้วิธีการต่างๆ เก็บข้อมูลที่ต้องการรู้
ขั้นตอนการคิด

- กำหนดจุดประสงค์ของการเก็บข้อมูล
- หาวิธีการในการเก็บข้อมูลที่เหมาะสมกับจุดประสงค์
- ใช้วิธีการที่กำหนดในการรวบรวมข้อมูล
- นำเสนอข้อมูลที่รวบรวมได้

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถเก็บข้อมูลได้ตามจุดประสงค์
- สามารถนำเสนอข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้

๖. การระบุ [Identifying] หมายถึง การบ่งชี้สิ่งต่างๆ หรือบอกส่วนต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบหรือ
ลักษณะของสิ่งที่ศึกษา คือ การให้คำนิยามองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในบริบทหรือสถานการณ์ใหม่
ขั้นตอนการคิด

- สังเกตสิ่งที่ศึกษา
- บอกข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะของสิ่งที่ศึกษาตามที่สังเกตให้ได้มากที่สุด
- เชื่อมโยงลักษณะจากการสังเกตกับลักษณะที่เคยรู้มาก่อนหรือจากประสบการณ์เดิม

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถเชื่อมโยงสิ่งหรือส่วนต่างๆ กับสิ่งที่รู้มาก่อนหรือจากประสบการณ์เดิม
- สามารถบ่งชี้สิ่งหรือส่วนประกอบของสิ่งที่ศึกษาได้

๗. การเปรียบเทียบ [Comparing] หมายถึง การจำแนกระบุสิ่งของหรือเหตุการณ์ต่างๆ ในสิ่งที่
เหมือนกันและสิ่งที่ต่างกัน ซึ่งรวมถึง “การเทียบเคียง” [Analogy] หมายถึง การคาดคะเนว่า
รูปแบบนี้ย่อมเกิดขึ้นในสถานการณ์อื่นเช่นเดียวกัน เพื่อให้เห็น โครงสร้างและระบบที่ สมมาตร
[Symmetry] กันหรือ สมดุล [Balance] ลงตัวกัน

ขั้นตอนการคิด

- กำหนดมิติที่จะเปรียบเทียบ ๒ สิ่ง คือ ความเหมือนและความต่าง
- นำของอย่างน้อย ๒ สิ่งที่จะเปรียบเทียบมาจัดให้อยู่บนฐานเดียวกันตามเกณฑ์ที่กำหนด
- บอกความเหมือนหรือความต่างของสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบกัน

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถระบุได้ว่าสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบกันมีลักษณะเหมือนกัน หรือแตกต่างกัน
อย่างไร

๘. การคัดแยก [Sorting] หมายถึง การแยกสิ่งที่มีลักษณะต่างกันตั้งแต่ ๑ อย่างขึ้นไปออกจากกัน
ขั้นตอนการคิด

- สังเกตสิ่งที่ต้องการคัดแยก [อย่างน้อย ๒ อย่าง]
- บอกข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่ต้องการคัดแยกจากการสังเกต
- เปรียบเทียบสิ่งที่ต้องการคัดแยกเพื่อระบุความแตกต่าง
- แยกสิ่งที่มีลักษณะต่างกันออกจากกัน
- อธิบายความแตกต่างของสิ่งที่คัดแยกออกจากกัน

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถระบุความแตกต่างของสิ่งที่ต้องการคัดแยกได้
- สามารถแยกสิ่งที่มีลักษณะต่างกันออกจากกัน
- สามารถอธิบายความแตกต่างของสิ่งที่คัดแยกออกจากกัน

๙. การจำแนกประเภท [Classifying] หมายถึง การนำสิ่งต่างๆ มาแยกเป็นกลุ่มตามเกณฑ์ที่ได้รับการยอมรับทางวิชาการหรือยอมรับโดยทั่วไป

ขั้นตอนการคิด

- สังเกตสิ่งที่สนใจจะจำแนกประเภท
- สังเกตภาพรวม สังเกตสิ่งที่เหมือนกัน สิ่งที่แตกต่างกัน
- กำหนดเกณฑ์ที่ได้รับการยอมรับทางวิชาการหรือยอมรับโดยทั่วไปในการแยกสิ่งต่างๆ ออกจากกัน
- แยกสิ่งต่างๆ ออกจากกันตามเกณฑ์
- จัดกลุ่มสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกันไว้ด้วยกัน
- อธิบายผลการจำแนกประเภทอย่างมีหลักเกณฑ์

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถกำหนดหรือระบุเกณฑ์ที่ได้รับการยอมรับทางวิชาการหรือยอมรับโดยทั่วไปเพื่อใช้ในการจำแนกประเภทของสิ่งต่างๆ
- สามารถแยกสิ่งต่างๆ ตามเกณฑ์ที่ระบุ
- สามารถอธิบายผลการจำแนกประเภทอย่างมีหลักเกณฑ์ได้

๑๐. การจัดกลุ่ม [Categorizing] หมายถึง การนำสิ่งต่างๆ ที่มีคุณสมบัติเหมือนกันตามเกณฑ์มาจัดเป็นกลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มมีเกณฑ์ต่างกัน โดยแยกออกเป็นรายชื่อย่อยหรือรายชื่อใหญ่เป็นกลุ่ม

ขั้นตอนการคิด

- สังเกตความเหมือนความต่าง และภาพรวมของสิ่งต่างๆ ที่จะจัดกลุ่ม
- กำหนดเกณฑ์ของสิ่งที่จะมารวมกลุ่มเดียวกัน ซึ่งแต่ละกลุ่มมีเกณฑ์ต่างกันไป
- จำแนกหรือแยกสิ่งต่างๆ เข้ากลุ่มตามเกณฑ์ที่กำหนด

- อธิบายผลการจัดกลุ่มพร้อมทั้งเกณฑ์ที่ใช้

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถระบุความเหมือนและความต่างของสิ่งต่างๆ เพื่อจัดกลุ่มได้
- สามารถกำหนดเกณฑ์ที่จะนำสิ่งต่างๆ มาจัดเป็นกลุ่ม
- สามารถจัดสิ่งต่างๆ เป็นกลุ่มๆ ตามเกณฑ์ได้
- สามารถอธิบายผลการจัดกลุ่มพร้อมทั้งเกณฑ์ที่ใช้

๑๑. การเรียงลำดับ [Ordering] หมายถึง การนำสิ่งต่างๆ มาจัดเรียงไปในทิศทางเดียวกัน โดยใช้เกณฑ์การจัดเกณฑ์ใดเกณฑ์หนึ่ง โดยให้ความสำคัญเชิงคุณค่า [Ranking Prestigious Priority]

ขั้นตอนการคิด

- กำหนดเกณฑ์การจัดเรียงลำดับ
- นำสิ่งที่ต้องการจัดเรียงลำดับมาจัดเรียงไปในทิศทางเดียวกัน จากปริมาณมากไปยังปริมาณน้อย หรือจากปริมาณน้อยไปยังปริมาณมาก

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถกำหนดเกณฑ์การจัดเรียงลำดับ
- สามารถกำหนดทิศทางและจัดเรียงลำดับสิ่งที่ต้องการจัดไปในทิศทางเดียวกัน

๑๒. การแปลความ [Translating] หมายถึง การเรียบเรียงและถ่ายทอดข้อมูลในรูปแบบหรือวิธีการใหม่ ที่แตกต่างไปจากเดิมแต่ยังคงสาระเดิม

ขั้นตอนการคิด

- ทำความเข้าใจในสาระและความหมายของสิ่งที่จะแปลความ
- หากลวิธินำเสนอสาระ และความหมายนั้นในรูปแบบหรือวิธีการใหม่ แต่ให้ยังคงสาระและความหมายเดิม
- เรียบเรียงและถ่ายทอดสาระและความหมายนั้นตามกลวิธีที่กำหนด

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถเรียบเรียงและถ่ายทอดสาระและความหมายของสิ่งที่จะแปลความในรูปแบบใหม่
- สามารถนำเสนอสาระและความหมายของสิ่งที่จะแปลความในรูปแบบใหม่ได้ตรงตามสาระและความหมายเดิม

๑๓. การตีความ [Interpreting] หมายถึง การบอกความหมายหรือความสัมพันธ์ของข้อมูลหรือสาระที่แฝงอยู่ไม่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน โดยการเชื่อมโยงกับบริบทความรู้หรือประสบการณ์เดิมหรือข้อมูลอื่นๆ ซึ่งเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนขยายความในเชิงวิจารณ์ด้วยเหตุผล

ขั้นตอนการคิด

- ศึกษาข้อมูล ข้อความ หรือเรื่อง ที่ต้องการตีความให้เข้าใจ
- หาความหมายของข้อความที่ไม่ได้บอกไว้โดย

- เชื่อมโยงข้อมูล ข้อความที่มี กับข้อมูลอื่นๆ ทั้งที่มีอยู่และที่เป็นความรู้ หรือ ประสบการณ์เดิม

- เชื่อมโยงข้อมูลอย่างมีเหตุผล

- ระบุความหมายที่แฝงอยู่โดยอธิบายเหตุผลประกอบ

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ อย่างเป็นเหตุเป็นผล
- สามารถบอกความหมายที่แฝงอยู่ของข้อความ หรือเรื่องที่ต้องการตีความและอธิบายเหตุผลได้

๑๔. การเชื่อมโยง [Connecting] หมายถึง การบอกความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลอย่างมีความหมาย เพื่อทำให้ระบบ โครงสร้างเครือข่ายทั้งระบบในภาพรวม [Holism]

ขั้นตอนการคิด

- พิจารณาข้อมูลต่างๆ
- เลือกข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องกันมาสัมพันธ์กันให้มีความหมาย โดยอาศัยความรู้ ประสบการณ์เดิมและแสวงหาความรู้และข้อมูลใหม่
- อธิบายความสัมพันธ์และความหมายของข้อมูลที่นำมาเชื่อมโยงกัน

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถบอกความสัมพันธ์และความหมายระหว่างข้อมูลต่างๆ ที่นำมาเชื่อมโยงกัน

๑๕. การสรุปย่อ [Summarizing] หมายถึง การจับเฉพาะใจความสำคัญของเรื่องที่ต้องการสรุป และนำมาเรียบเรียงให้กระชับ

ขั้นตอนการคิด

- ศึกษาเรื่องที่ต้องการสรุปย่อให้เข้าใจ
- จับเฉพาะใจความสำคัญของเรื่อง โดย
 - จับจุดหมายของเรื่อง
 - ลำดับเหตุการณ์ของเรื่อง
 - ระบุเหตุการณ์หรือความหมายของเรื่องที่เป็นต่อการเข้าใจเรื่องให้ครบถ้วน
 - จัดรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ ที่ไม่จำเป็นต่อการเข้าใจเหตุการณ์ หรือความหมายสำคัญของเรื่องออกไป
 - นำเหตุการณ์หรือความหมายของเรื่องที่สำคัญจำเป็นขาดไม่ได้ต่อการเข้าใจเรื่องมาเรียบเรียงให้กระชับ

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถจับใจความที่สำคัญของเรื่องที่ต้องการสรุปได้ครบถ้วน
- สามารถเรียบเรียงใจความสำคัญของเรื่องได้อย่างกระชับ

๑๖. การสรุปอ้างอิงหรืออนุมาน [Inferring] หมายถึง การนำความรู้หรือประสบการณ์เดิมมาใช้ในการสรุปลงความเห็นเกี่ยวกับข้อมูลที่รวบรวมมาในชุดนั้นๆ

ขั้นตอนการคิด

- สังเกตสิ่งต่างๆ หรือปรากฏการณ์ต่างๆ
- อธิบาย หรือสรุปสิ่งที่สังเกตตามข้อมูลเชิงประจักษ์
- ขยายข้อมูลจากสิ่งที่สังเกตได้ออกไป โดยการอ้างอิงจากความรู้หรือประสบการณ์เดิม
- สรุปความคิดเห็นจากการอ้างอิง

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถอธิบายหรือสรุปสิ่งที่สังเกตได้ตามข้อมูลเชิงประจักษ์
- สามารถลงความเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่สังเกตเกินไปจากข้อมูลที่ได้ โดยอ้างอิงความรู้หรือประสบการณ์เดิม

๑๗. การให้เหตุผล [Giving Reasons] หมายถึง การอธิบายเหตุการณ์หรือการกระทำต่างๆ โดยเชื่อมโยงให้เห็นถึงสาเหตุ และผลที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์หรือการกระทำนั้นๆ

ขั้นตอนการคิด

- รับรู้และรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ หรือการกระทำต่างๆ ที่ต้องการอธิบายให้เหตุผล
- ค้นหาสาเหตุของเหตุการณ์หรือการกระทำที่เกิดขึ้น โดยอาศัยหลักตรรกะ การยอมรับของสังคม ข้อมูลหลักฐานสนับสนุน การทดลองตรวจสอบ เหตุผลเชิงประจักษ์
- อธิบายให้เห็นความสอดคล้องของเหตุและผลในเหตุการณ์หรือการกระทำนั้นๆ

ตัวบ่งชี้การมีทักษะการคิดพื้นฐาน

- สามารถรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์หรือการกระทำที่เกิดขึ้น
- สามารถหาสาเหตุและผลที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์หรือการกระทำนั้นๆ
- สามารถอธิบายเชื่อมโยงสาเหตุและผลที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์หรือการกระทำนั้นๆ

๑๘. การนำความรู้ไปใช้ [Using Knowledge] หมายถึง การนำความรู้ที่เกิดจากความเข้าใจไปใช้เพื่อให้เกิดความชำนาญ คือ การคิดแปลงประยุกต์ให้ให้เกิดประโยชน์

ขั้นตอนการคิด

- ทบทวนความรู้ที่มีอยู่
- มองเห็นความเหมือนกันของสถานการณ์ใหม่กับสถานการณ์เดิม ที่เคยเรียนรู้มา
- นำความรู้ที่มีไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ที่ใกล้เคียงกับที่ได้เคยเรียนรู้แล้ว

ตัวบ่งชี้การมีทักษะพัฒนาทักษะการคิด

- สามารถระบุปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมที่เกิดขึ้น
- สามารถบอกสาเหตุที่น่าเชื่อถือของปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมนั้น
- สามารถอธิบายเชื่อมโยงสาเหตุและผล

๒.๒.๒ ทักษะการคิดที่ใช้ในการสื่อสาร [Communicating Skills]

ผลการประมวลทักษะการสื่อสาร การวิเคราะห์ประเภท วัตถุประสงค์ของการสื่อสาร และทักษะการคิดที่ใช้ในการสื่อสาร

ทักษะการสื่อสาร	ประเภท / วัตถุประสงค์ของการสื่อสาร	ทักษะการคิดที่ใช้ในการสื่อสาร
การอ่าน	๑. การอ่านทบทวน ๒. การอ่านเพื่อจดจำ ๓. การอ่านเพื่อความเข้าใจ ๔. การอ่านหาข้อมูลเฉพาะ ๕. การอ่านอย่างจดจ่อ [Intensive Reading] ๖. การอ่านสะท้อนความคิด	<p style="text-align: center;">ทักษะการคิดขั้นสูง</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ทักษะการคิดซับซ้อน ทำความกระจ่าง สรุปลงความเห็น ให้คำจำกัดความ วิเคราะห์ สังเคราะห์ ประยุกต์ใช้ความรู้ จัดระเบียบ สร้างความรู้ จัดโครงสร้าง ปรับโครงสร้าง หาแบบแผน พยากรณ์ หาความเชื่อพื้นฐาน ตั้งสมมติฐาน พิสูจน์ความจริง ทดสอบสมมติฐาน ตั้งเกณฑ์ ประเมิน
การเขียน	๑. การเขียนบรรยาย ๒. การเขียนอธิบาย ๓. การเขียนแสดงความคิดเห็น ๔. การเขียนรายงาน ๕. การเขียนจูงใจ	<ul style="list-style-type: none"> ● ทักษะลักษณะการคิด คิดคล่อง คิดหลากหลาย คิดละเอียด คิดชัดเจน คิดอย่างมีเหตุผล คิดถูกต้อง คิดกว้าง คิดไกล คิดลึกซึ้ง ● ทักษะกระบวนการคิด คิดวิจารณ์ญาณ คิดตัดสินใจ คิดแก้ปัญหา คิดวิจัย คิดริเริ่ม คิดสร้างสรรค์
การพูด	๑. การพูดให้ความรู้ ๒. การพูดแสดงความคิดเห็น ๓. การพูดจูงใจ ๔. การพูดจรรโลงใจ เพื่อความเพลิดเพลิน	<ul style="list-style-type: none"> ● ทักษะการคิดที่เป็นแกน สังเกต สืบค้น สืบค้นค้นหา ตั้งคำถาม ระบุ เก็บรวบรวมข้อมูล เปรียบเทียบ คัดแยก จัดกลุ่ม จำแนกประเภท เรียงลำดับ แปลความ ตีความ เชื่อมโยง สรุปย่อ สรุปอ้างอิง ให้เหตุผล นำความรู้ไปใช้

ภาพประกอบ ๒: แสดงภาพรวมของทักษะการคิดที่ใช้ในการสื่อสาร

อย่างไรก็ตาม ข้อที่พึงพิจารณาเป็นพิเศษ คือ “**ปัญญาทางโลก**” มีไว้เพื่ออยู่บนโลกให้สบายด้วยการประกอบอาชีพหาเลี้ยงคนที่สุจริต โดยพยายามไม่โลภ ไม่คิดร้าย ไม่เบียดเบียน ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ส่วนอีกมุมหนึ่งนั่น คือ “**ปัญญาทางธรรม**” มีไว้เพื่อให้หลุดพ้นจากโลกนี้ ทั้งขณะมีชีวิตอยู่ หรือชีวิตหลังจากนั้น ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมควรได้ปัญญาทั้ง ๒ ฝ่าย เป็นอย่างดี เพื่อจะได้เป็น “**ผู้รู้แจ้งโลก**” ที่เป็นปัญญาประกอบด้วย (๑) “**ปัญญาเห็นธรรม**” [ปัญญาทางโลก-ปัญญาทางธรรม = โลกียปัญญา] คือ “**ดวงตาเห็นธรรม**” ที่เรียกว่า “**ธรรมจักษุแห่งธรรมจักร**” กับ (๒) “**ปัญญาตรัสรู้**” [โลกุตตรปัญญา] คือ สมาธิและปัญญาที่นำไปสู่การรู้เห็น “**สัจภาวะแห่งนิพพาน**” [อมตธาตุ-นิพพานธาตุ] ถ้าผู้ปฏิบัติธรรมอ่านมาถึงตรงนี้ แล้วมีอาการวิงเวียนหน้ามืดตาลายเกิดขึ้น แสดงว่า ยังมีกรรมหนักอยู่ ไม่ใช่บุญหนัก ก็ให้อ่านบททวนหลายๆ รอบ ไม่ต้องไปรีบเร่งแข่งขันกับใคร ทำให้เกิด “**มานะ ๓**” [คิดเห็นว่าเสมอท่าน-คิดเห็นว่าดีกว่าท่าน-คิดเห็นว่าดีกว่าท่าน] เสียเปล่าๆ อย่าไปเอานิสัยเด็กชั้นประถมมาใช้ เพราะพวกครูยุงส่งเสริมให้เห็นแก่ตัว ซึ่งหมเด็กที่ฉลาด เด็กนักเรียนก็เลยคิดฆ่ากันด้วยปัญญาตั้งแต่เด็ก คือ “**การเห็นแก่ตัว-เหยียดหยาม-ดูหมิ่นกัน**” ไม่เชื่อลองไปส่องคูโรงเรียนข้างๆ บ้านดู ถ้าอยู่ถึงชั้นมหาวิทยาลัยอาจถึงชั้นแอบนำหนังสืออ่านประกอบวิชาไปซ่อนไม่ให้คนอื่นได้อ่านหรืออ่านอ้างอิงเขียนรายงาน [กลังคนอื่นได้เกรดสูงกว่า] ในการปฏิบัติธรรมนั้น ก็อย่าให้ถึงขั้นยกพวกตีกันว่า อาจารย์กูเก่งกว่า อาจารย์มึงโง่กว่า [พวกปฏิบัติไม่ได้ดี เลยเอาอาจารย์มาอ้าง ทั้งที่ไม่ใช่คุณความดีของตน นรกกินหัวเปล่าๆ] หรือเดินผ่านหน้าถ่มน้ำลายใส่หน้ากัน เรื่องที่ยกตัวอย่างมาชี้แจงนี้ ไม่ใช่เรื่องเล่นจะมองข้ามกันไปง่ายๆ มันเป็นกิเลสที่ละเอียดมาก ผังอยู่ในกันบึ้งจิตสันดานของแต่ละบุคคล มันจะโผล่หัวออกมาตอนได้ดีกว่าคนอื่น แล้วขาดสติสัมปชัญญะ ก็เท่ากับสิ่งที่ปฏิบัติมากสูญเปล่าไปเช่นกัน เพราะสอບตคธรรมข้อ “**อินทริยสังวร**” [ประมาทในธรรม] แถบยังซ่อนได้ยากอีกด้วย ถ้าอยู่ในขั้น “**โสดาบัน**” [พระโสดาบัน] ก็กลายเป็น “**น้ำโซดา-Soda**” [น้ำอัดลม = พระโซดา] ซึ่งก็ทำหน้าที่พาลมดดเปล่าๆ แต่ถ้าฆราวาสยังเอาไปผสมเหล้าอีก ยิ่งแสดงผลชัดยิ่งขึ้น ผิดศีลข้อ ๕ “**ไม่ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ**” คือ “**ประมาท**” วิธีแก้เรื่องนี้ คือ เจริญเข้าไว้ “**เมตตาการุณา**” และ “**ศีล ๕**” [มนุษยธรรม คือ ธรรมที่ทำให้คนให้เป็นมนุษย์] ซึ่งเป็นเรื่องพื้นฐานมาก อย่ามองข้ามความสำคัญไป ถ้าด้านนี้ผ่านไม่ได้ ด้านต่อไป ก็อย่าไปคิดว่าจะไม่มีปัญหาอะไรตามมา เดี่ยวจะเป็นเรื่องโคตบาอดเดินวนเวียนไปมาไม่ไปไหน คือไม่ก้าวหน้าตามที่ควรจะเป็น ทั้งที่ได้พยายามหมั่นเพียรไว้มากแล้ว กลับไม่เห็นได้ผลอะไรเกิดขึ้นจริง ข้อคิดเพิ่มเติมอีก คำว่า “**เรื่องเล็กน้อย**” ในทางธรรมนั้น จะกลายเป็น “**เรื่องใหญ่**” เพราะความประมาท ซึ่งในทางธรรมเน้นการมีสติสัมปชัญญะ คือ “**ความไม่ประมาท-อัปปมาทะ**” เพราะเป็นความละเอียดของจิตวิญญาณที่จะสั่งสมประสบการณ์ที่ไม่ดีนั้น จนกลายเป็นนิสัยหรืออุปนิสัยประจำตัว ทำให้เป็นอุปสรรคในการบรรลุธรรมวิเศษได้ยากเช่นกัน เช่น ตอนที่บรรลุธรรมได้จริง พอตีแมลงวันเจ้ากรรมบิณฑาตอมหัวพอดี เอามือปิด เพราะไม่ชอบแมลงวัน แลมดำโคตรแม่แมลงวันด้วย [แมลงวันผูกพยาบาทบินมาซ้ำๆ อีก ไม่ยอมหนี] ก็ลองคิดว่า เกิดการพังทลายหรือล้มสลายในจิตใจด้วยธรรมข้อใด ที่เทวดาแปลงร่างกลายเป็นแมลงวันมาทดสอบว่าผ่านหรือไม่ผ่าน นี่เอาตามท้องเรื่องชาดกมาเป็นตัวอย่าง ก็เพื่ออย่าประมาทเท่านั้นเอง

ภูมิ ถ้าไม่เหมาะไม่ควรก็ต้องรู้จักโยกย้ายหาที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิต โดยธรรมหรือโดยอาชีพสุจริต โดยเฉพาะ อย่าไปคิดรวบอย่างไว้เหตุผล เพราะจะนำความทุกข์กายร้อนใจ [วิปฏิสาร-ความเดือดร้อน] มาสู่ตนในที่สุด ยิ่งผู้ถูกรอบเพศสมณะด้วยแล้ว อย่าถือกิจอันเป็นภาระหน้าที่หลักของตน “**หาที่สงบชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์**” ไม่ใช่สะสมทรัพย์สมบัติอย่างเช่นฝ่ายคฤหัสถ์ฆราวาส คือ มาแข่งรวบกันเพราะความโง่เขลาไม่มีสติสัมปชัญญะ อย่าใช้สามัญสำนึกที่ผิดๆ เพราะหลงในความเห็นถือผิดของตนเป็นหลัก เพราะไม่มีผู้ควบคุมให้คำตักเตือนให้ดำรงด้วยสติที่ดำรงมั่น มีปัญญาเป็นเครื่องนำทางที่ถูกต้อง ปัญญาชั่วๆ ในบางครั้ง อาจมีอำนาจมากพอๆ กับปัญญาดีๆ ก็ได้ ถ้ารู้จักระวังสำรวมในอินทรีย์ทั้งหลาย [คนส่วนใหญ่มักหลงความเห็นของตนเอง ไม่ฟังคำแนะนำจากคนอื่นที่ดีๆ เป็นประโยชน์ แล้วนำมาใช้ประกอบการคิด] คือเป็นผู้ปรารถนาแรงกล้าในความโง่ นั่นเอง

ประการสุดท้ายนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมควรเป็นได้ทั้ง (๑) **ปราชญ์เมธี-สัตบุรุษ** กับ (๒) **ปราชญ์มุณี-โสภณบุรุษ** หรือเรียกรวมกันว่า “**อุดมบุรุษ**” อย่างเช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้รู้แจ้งโลก และผู้เป็นครูทั้งมวลมนุษยและเทวดา [ผู้ประเสริฐด้วยอริยะ] รวมทั้ง พระอริยสาวกแห่งพระตถาคตผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น คำกล่าวเช่นนี้ดูเหมือนเป็นเรื่องง่ายๆ แต่จะมีความหมายยิ่งขึ้น กับผู้ใช้เหตุผลและประกอบด้วยปัญญาที่ถึงพร้อม [สัมมาทิฐิ-ทิฐีสัมปทา-ทิฐิวิสุทธิ] ฉะนั้น ผู้มีปัญญาจึงเป็นผู้เห็นสภาพธรรมทั้งหลายตามเป็นจริง ไม่ว่าจะชีวิตในปัจจุบันหรือในปรโลกต่อไป แต่พระอริยเจ้าทั้งหลายนั้น ย่อมเป็นผู้รู้แจ้งใน “**ความเป็นวิภูษะ**” [โลกมนุษย์] และ “**ความเป็นวิวิภูษะ**” [นิพพาน] อย่างแท้จริง ปัญหาสำคัญ คือ ทำอย่างไรคนทั้งหลายในสังคมจะเข้าใจไปในทางเดียวกัน ที่เรียกว่า “**สันติบท-สันติภาพ-สันติสุข**” [นิพพาน] เพราะสังคมส่วนใหญ่ยังวุ่นวายอยู่กับเรื่องปากท้อง ชื่อเสียง และ ยศบรรดาศักดิ์ เพราะ “**ความไม่รู้**” [อวิชชา] ความไม่เข้าใจในกำหนดแห่งธรรมชา [ธรรมชาติอันเป็นความจริงและกฎธรรมชาติ] นอกจากนี้ สังคมยังทำหน้าที่ให้คนงมงายยิ่งขึ้น และไม่เข้าใจตามความเป็นจริง ซึ่งไม่น่าจะเกิดขึ้นในชีวิตจริง ฉะนั้น ผู้ที่จะเข้าใจหรือรู้เห็นได้ตามเป็นจริงนั้น จึงไม่ใช่เรื่องง่าย ก็ย่อมเกิดขึ้นจากการเจริญปัญญาที่ถูกต้อง [ไตรสิกขา] ไม่ใช่เฉพาะความชำนาญการหรือความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน อันเป็นแค่ความรู้ทางโลก ที่ใช้ประกอบในการทำมาหากินเท่านั้นเอง ไม่ได้ใช่เป็นปัญญาให้หลุดพ้นจากวิภูษะ ดังเช่น คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพวกเราทั้งหลาย ผู้ที่มี “**ปัญญาเห็นธรรม**” และ “**ปัญญาตรัสรู้ธรรม**” ได้ จึงเป็นผู้ที่ประเสริฐเกินกว่าพวกมนุษยทั่วไป ผู้ยังมีจิตใจบาปที่มีอยู่ทั่วทุกสังคม ที่ต่างฝ่ายต่างสร้างความเดือดร้อนให้กันและกันอย่างไม่สิ้นสุด เพราะต้องทำมาหากินแย่งชิงผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน น้อยคนมากที่จะเข้าใจถึงการแบ่งปันผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยมีเมตตาธรรมและความยุติธรรมต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน การเผยแผ่พระศาสนาทั้งหลายจึงยังเป็นหน้าที่สำคัญทางสังคมที่พระสงฆ์มีหน้าที่โดยตรง ที่จะไม่นำชักนำผู้คน ไปสู่ความโง่หลงงมงาย แล้วแสวงหาผลประโยชน์ต่ออีกขั้นหนึ่ง โดยทำให้ผู้คนกลัวอย่างไร้เหตุผลไม่ใช่ปัญญาที่ถูกต้อง เพราะฉะนั้น การหมั่นเจริญอนุสติสนาจึงเป็นเรื่องสร้างปัญญาอย่างถูกต้อง ที่ผู้เจริญแล้วพึงถือปฏิบัติเป็นสำคัญและเป็นประจำ เพื่อให้เกิดความรู้เท่าทันภาวะจิตใจของตนเองไม่ให้เกิดความลุ่มหลงไม่มีสติสัมปชัญญะ นั่นเอง.

